

T.C

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İNGİLİZ KOLONİ YÖNETİMİ DÖNEMİNDE KIBRISLI TÜRKLERİN
TOPLUMSAL VAROLUŞ MÜCADELESİ
(1878-1960)**

Yüksek Lisans Tezi

Kemal YÜCEKAYALAR

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK

Danışman

ANKARA 2021

ONAY SAYFASI

Kemal YÜCEKAYALAR tarafından hazırlanan “İngiliz Koloni Yönetimi Döneminde Kıbrıslı Türklerin Varoluş Mücadelesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KURUMU	İMZA
Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Ret ☐	
Prof. Dr. Zafer ÇELİK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Ret ☐	
Doç. Dr. Feridun BİLGİN	Mardin Artuklu Üniversitesi	
Kabul ☐	Ret ☐	

Tez Savunma Tarihi: 14.12.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin genel anlamda düzenlenip, planlamasına ve yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışının olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

14/12/2021

İmza:

Adı SOYADI:

TEŞEKKÜR

Bu tezin tüm aşamasında benden desteğini esirgemeyen aileme sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Babam Aşkın Yücekayalar'ın iğneleyici teşvikleri, annem ve kardeşimin sonsuz güvenine minnettarım.

Tezin oluşumunda her satırda emeği olan danışman hocam Doç. Dr. Musa Öztürk'ün ince eleyip sık dokuyan analizleri olmasaydı tez daha karmaşık ve daha sık anlam kopuşlarına sahip olabilirdi. Onun özverisine ayrı yeten müteşekkirim.

Kıbrıs konusunda vakitlerini fazlasıyla çaldığım dayım Osman Gözay ve dedem Kemal Gözay'a, Prof. Dr. Mehmet Hasgüler'e, Salih Üntaş'a, Recep Tokyürek'e beni sabırla dinledikleri için saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İngiliz Koloni Yönetimi Döneminde Kıbrıslı Türklerin Toplumsal Varoluş Mücadelesi (1878-1960)

Kemal YÜCEKAYALAR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Sosyoloji Anabilim Dalı

Ankara-2021, Sayfa: VIII-119

Bu çalışmada 1878 yılında Britanya'nın stratejik nedenler nedeniyle bir konvansiyon bağlamında Kıbrıs'ta egemenliği ele geçirmesinin ardından ortaya çıkan yapıda özellikle Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelesi ele alınmaktadır. Çalışmada genel anlamda post-kolonyal sürecin anlaşılması bakımından, kolonyal dönemin tarihsel geçmişi Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelesi bağlamında incelenmektedir. Kıbrıslı Türklerin milli bilinçlerinin oluşumunda rol oynayan olaylar, toplumsal varoluş bağlamında değerlendirilerek Kıbrıslı Rumlar ve İngiliz Koloni Yönetimi ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.

Çalışmada Kıbrıslı Türklerde varoluş mücadelesinin başlamasında etkili olan olaylar sosyolojik bir perspektifle yorumlanmıştır. Özellikle Lozan Barış Antlaşmasının ardından ortaya çıkan “dejure” egemenlik döneminde Kıbrıslıların sömürgeci ile ilişkileri önemli sayılabilecek olaylar ve uygulamalar bağlamında değerlendirilmiştir. Kısaca bu çalışmada İngiliz Koloni Yönetimi yıllarında Kıbrıs Sorunu'nun filizlendiği kritik dönemler bağlamında Kıbrıslı Türklerin varoluşsal mücadeleleri değerlendirilmektedir.

Çalışmada Kıbrıs'taki güncel/mevcut yapıyı anlamlandırabilmek adına tarihsel sosyolojinin yorum ve imkânlarından oldukça yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda Kıbrıs hakkında ortaya atılan/iddiaların çoğu sorunların aslında tarihsel birikim sürecinin ürünü olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüzde Kıbrıs Sorunu olarak kavramsallaştırılan olgunun kökeninin 1878-1960 yıllarını kapsayan İngiliz koloni yönetimi dönemine dayandığı tarihsel dinamikleri bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Britanya, Koloni Yönetimi, Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar, Toplumsal Varoluş.

ABSTRACT

The Struggle for Social Existence of Turkish Cypriots in the Period of British Colonial Administration

(1878-1960)

Kemal YÜCEKAYALAR

Ankara Yildirim Beyazit University

Social Sciences Institute/ Sociology Department

Ankara-2021, Page: VIII-119

In this study, the struggle for existence of the Turkish Cypriots is discussed in the structure that emerged after the British seized the sovereignty in Cyprus in the context of a convention due to strategic reasons in 1878. In the study, in terms of understanding the postcolonial process in general, the historical past of the colonial period is examined in the context of the Turkish Cypriots' struggle for existence. The events that played a role in the formation of the national consciousness of the Turkish Cypriots are evaluated in the context of social existence, and are dealt with in relation to the Greek Cypriots and the British Colonial Administration.

In this study, the events that were effective in the beginning of the struggle for existence in Turkish Cypriots were interpreted from a sociological perspective. Especially in the period of "dejure" sovereignty that emerged after the Lausanne Peace Treaty, the relations of the Cypriots with the colonialist were evaluated in the context of events and practices that can be considered important. Briefly, this study evaluates the existential struggles of Turkish Cypriots in the context of the critical periods when the Cyprus Problem sprouted during the British Colonial Administration.

In this study, in order to make sense of the current/existing structure in Cyprus, the interpretations and possibilities of historical sociology have been utilized. As a result of the study, it has been tried to reveal that most of the problems made/claims about Cyprus are actually the product of the historical accumulation process. The origin of the phenomenon, which is conceptualized as the Cyprus Problem today, has been tried to be revealed in the context of its historical dynamics, which dates back to the period of British colonial rule covering the years 1878-1960.

Keywords: Cyprus, Britain, Colony, Imperialism, Colonial Administration, Turkish Cypriots, Greek Cypriots, Social Existence

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM	4
1.1. Kolonileşme	4
1.2. Merkantilizm	5
1.3. Sanayi Devrimi	6
1.4. Emperyalizm	13
1.5. Kolonyalizm ve Postkolonyalizm	16
1.5.1 Modernite Bağlamında Kolonyalizm	16
1.5.2. Modernitenin Yığılması Postkolonyalizm	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE METODOLOJİSİ.....	20
2.1. Çalışmanın Konusu.....	20
2.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	22
2.3. İlgili Literatüre Kısa Bir Bakış	23
2.4. Çalışmanın Yöntemi ve Tekniği	26
2.5. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	27
2.6. Verilerin Analizi	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİ KIBRISLI TÜRKLER	29
3.1. Koloni Dönemi Öncesinde Kıbrıs	29
3.2. Britanya'nın Kıbrıs'ı İşgali	32
3.3. Kavanin (Yasama) Meclisi	38
3.4. Yatırımların Ardındaki Zorlu Dönemeç (1900-1914)	40
3.5. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıslı Türkler	44
3.5.1. İngiltere'nin Kıbrıs'ı İlhakı	44
3.5.2. İlhakın Ardından Kıbrıs ve Kıbrıslı Türkler	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI SONRASI KIBRISLI TÜRKLER.....	50
4.1. Lozan Barış Antlaşması ve Kıbrıs.....	50
4.1.1. Lozan Barış Antlaşması Sonrası Kıbrıslı Türkler	53
4.2. 1930 Seçimleri	56
4.3. 1931 İsyanı	58
4.3.1. 1931 İsyanın Ardından Kıbrıslı Türkler	63
4.4. II. Dünya Savaşında Kıbrıs	68
4.5. Kıbrıslı Türklerde İlk “Siyasi” Örgütlenme “KATAK”	74
4.6. AKEL ve Kıbrıslılarda Örgütlenme Başlangıcı	75
4.7. Yeni Vali ve İstişare Meclisi	77
4.8. Enosis Şiarı'nın Yükselişi	79
4.9. Türk İşleri Komisyonu	81
4.10. 1950'li Yıllar ve Şiddetin Yükselişi	82

4.10.1. 1950 Yılı	82
4.10.2. Kıbrıs Sorunu'nun Temellerinin Atılması	84
4.10.3. Dışa Yansıyan İç Meseleler	85
4.10.4. EOKA ve Getirdikleri	90
4.10.5. “Türk” İngiliz Güvenlik Güçleri	93
4.10.6. VOLKAN'dan TMT'ye	95
4.11. Egemenlikten Hegemonyaya	96
4.12. Satır Aralarında Kalan Yıl: 1958	99
4.13. MacMillan Planı ve Kıbrıslılar.....	103
4.14. Türk'ten Türk'e Kampanyasına Dair Fragmanlar.....	104
4.15. Zürih ve Londra Antlaşmaları	107
4.16. Britanya Çekiliyor “Sözde” Bir Devrin Kapanışı	110
Sonuç	113
Kaynakça.....	119

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AKEL	: <i>Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú</i> (Emekçi Halkın İlerisi Partisi)
ATS	: Auxillary Territory Service
BM	: Birleşmiş Milletler
CMC	: Cyprus Mines Coorporation (Kıbrıs Maden Şirketi)
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü)
EREK	: Ethniki Rizopastiki Enosis Kyprou'nun (Kıbrıs Ulusal Radikal Örgütü)
GB	: Great Britain (Büyük Britanya)
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
KKP	: Kıbrıs Komünist Partisi (Communist Party of Cyprus)
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KMTHP	: Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
PEO	: Pancyprian Federation of Labour (Tüm Kıbrıs İşçi Federasyonu)
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
UK	: Birleşik Krallık (United Kingdom)

Giriş

Sosyoloji doğası gereği disiplinler arası geçiş sağlayabilen bir alan olarak sosyal bilimlerde önemli bir konumdadır. Sosyoloji genel olarak toplumsal yapıları, toplumsal olayları kısaca toplumsala ait sorunların üzerinde çalışır. Bunun yanında sosyoloji toplumsala ve topluma yönelik fikirleri, olguları tartışır ve düşünür. Sosyolojinin bu disiplinler arası yapısı, onu multi-disiplinler bir konuma getirmiştir. Özellikle sosyoloji ile tarih arasındaki ilişki birbirlerini mütemadiyen beslemiştir. Tarih ile sosyoloji arasındaki bu diyalektikten hareketle ortaya yeni bir disiplin çıkmıştır. Bu disiplini tarihsel sosyoloji olarak adlandırmak mümkündür. Tarihsel sosyoloji zaman içerisinde gelişen ve değişen (genel tabirle) toplumsal yapıları, geçmişin kaynaklarını kullanarak açıklama girişimidir. Tarihsel sosyoloji ile temelde hedeflenen geçmiş ile gelecek arasında bir köprü bir bağlantı kurmaktır. Konuya emperyalizm, milliyetçilik, iktidar ya da modernleşme gibi kavramlardan yaklaşacak olursak tarihsel sosyoloji bu kavramların geçmişten gelen birikimin gidiş yoluna ve etkilerine değinmektedir. Tarih ve sosyoloji ilişkisinin anlaşılabilmesi geçmişi anlayıp geleceği tahayyül edebilmemiz açısından çok büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle salt sosyoloji diye bir tanım neredeyse imkânsızdır. Sosyoloji mutlaka diğer sosyal bilim dallarından yardım alır tabii bunun tam tersi de geçerlidir. Özellikle milli kimlik ya da milli bilinç tanımını yapabilmek için mutlaka antropoloji, tarih ve siyaset bilimi gibi disiplinlerden yararlanmak gerekmektedir.

Tarih ile toplum arasında birbirlerini besleyen güçlü bir ilişki mevcuttur. Her toplum belli bir birikim süreci içerisinde oluşur. Toplumlar tarihin içerisinde her zaman kendilerine bir yer edinirler. Tarihin akışı içerisinde toplumsal olaylar, sınıf çatışmaları, soykırım vb. aktarılır. Bu nedenle tarihsel sosyoloji bugünün nedenlerini görmenin temel anahtarlarından biridir. Tarih her ne kadar salt geçmiş ile bağlantılı olsa da günümüzü anlamak ve yorumlamak için sosyal bilimler içerisinde çok önemli bir araçtır.

Tarihsel sosyolojinin getirdikleri ile Kıbrıs'ın tarihsel geçmişi hesaba katıldığında günümüzde Kıbrıs hakkında yapılan tartışmaları anlamlandırabilmemiz daha mümkün hale gelir. Ada konumu itibari ile stratejik savaşımaların her zaman konu edildiği bir konumda olması hasebiyle ister istemez milliyetçi düşüncelerin sarmalından çıkamamıştır. Bu durum sosyal bilimler bazında da oldukça geçerlidir. Tarihsel sosyolojinin de yardımıyla bu durumun temel nedenlerine inebilmek olağandır. Kıbrıs sorunu bağlamında adı itibariyle “Kıbrıs Sorunu’nun” giderek kavramsallaşması konunun ciddiyetini gözler önüne serer. Bu nedenle Kıbrıs Sorunu salt iki toplumun çatışmaları ve bu çatışmaların yarattığı durumu ve sorunsalları içermez. Kıbrıs Sorunu’nun tarihsel süreç içerisinde nasıl sorun haline geldiği kökenler bağlamında tahayyül

edilmelidir. Özellikle Kıbrıs'ta 1878 ile 1960 yılları arasında adada İngilizlerin hâkimiyetini göz önünde bulundurursak koloni yılları içerisinde adanın en güçlü idarecileri olarak İngilizler toplumsal anlamda oldukça etkiliydiler. İngilizlerin ortada bıraktıkları meseleye bağlı olarak Kıbrıs'ın toplumsal yapısı ileriki yıllarda kavramlaşan Kıbrıs Sorunu'nun görünürde temel problemlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada özellikle Kıbrıslı Türkler açısından İngiliz Koloni Yönetimi döneminde Kıbrıslı Türklerin nasıl bir yoldan geçtikleri, bu izleklerin neler oldukları “politik-ontolojik” bağlamda bu sürecin nasıl vuku bulduğu değerlendirilmiştir. Bu izlekler tarihin ve tarihsel sosyolojinin yardımıyla aydınlatılarak Kıbrıslı Türklerin siyasal ve toplumsal bağlamda neden dikiş tutturamamalarının kökenlerine inme hedefi taşımaktadır. Özellikle Kıbrıslı Türkler açısından keskin dönemeçlerle dolu olan koloni sonrası dönem İngilizlerin adadan “sözde çekilmesi” ile daha da müphem bir vaziyete girmiştir. Uluslararası ilişkiler bağlamında ambargolar ile boğuşmak zorunda Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs'ta egemenlik ve hâkimiyet sorunsalları ile mütemadiyen boğuşmuşlardır. Ezcümle Kıbrıslı Türkler sadece 1963-74 arası dönemde değil sonrasında ve öncesinde de aynı şekilde politik sorunsallar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Reel politik bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ın kuzeyinde söz sahibi olabilmesinin tek ve yegâne temsilcileri olan Kıbrıslı Türkler bu nedenle İngiliz Koloni Yönetimi yıllarında da toplumsal bağlamda varoluş mücadelelerini 1963-1974 yılları arasındaki dönem kadar aktif olmasa daha pasif bir tarzda sürdürmüşlerdir. Bu nedenle çalışma Kıbrıslı Türklerin Koloni Yönetimi yıllarında gittiği izleklerin ve bu izleklerin toplumsal tarih bağlamında sosyolojik tahayyülünü sunar. Bütün bunlardan hareketle sosyoloji geçmişi analiz etmek suretiyle günümüzün sorunlarına ışık tutabilir. Toplumsal olaylar geçmişin izlerini taşıdığından sosyolojinin birer parçası olarak yorumlanmaya, analiz edilmeye ve açıklanmaya muhtaçtır. Bu nedenle tarihin sosyolojiye etkisini değerlendirmek toplumsal olguların ve olayların menşeyini kavrayabilmemiz açısından önemlidir. İngiliz tarihçi E.P Thompson'un dediği gibi;

Tarihsel bir pratikle sadece rastlantısal bir tanışıklığı olan filozofun bir göz atıp, sonra da gaddar bir bakışla “empirizm” olarak kenara attığı şey, gerçekte, hem kavramsal angajmanlarla (uygun sorunların tanımlanması, hipotezlerin işlenmesi, daha önce var olan tarih yazımının ideolojik nimetlerinin açığa çıkarılması) hem de bizzat tarihsel yöntemin çatlaklarıyla uğraşırken karşılaşılan güçlüklerin sonucu olabilir (Thompson, 2015, s. 38).

‘Sosyoloji’ ekseninde gerçekleştirilen bir sosyal tarih çalışmasında sosyolojik tahayyül denilen kavramın gerçekleştirilmesi ya da mümkün olabilmesi için toplumsal olay ve olguları

tarafsız bir şekilde değerlendirebilmek için sosyolojik bakış açısından uzaklaşılmalıdır. Fakat bu tarihsel bakış açısı Nietzsche'nin Tarihsel İnsanı gibi de davranmamalıdır. Nietzsche'nin Tarihsel İnsanları geçmişe bakarak ileriye doğru itilen daha adil bir yaşamın geleceğini bekleyen kısaca mutluluğa geçmişteki acıları göz önünde bulundurarak erişebileceğini düşünen insanlardır (Nietzsche, 2018, s. 12). Tarihsel sosyoloji bu nedenle tarihsel insanlara pek bir şey sunmaz. Tarihsel sosyoloji, tarihi inceleyerek değişime giden yolları görmek adına önemli bir araçtır. Değişim ve oluşum meselelerinin temel dayanağı tarihsel sosyolojinin izleklerinde saklıdır. Bu nedenle tarih ile sosyolojinin iyi anlaştıkları ve *fact* kavramının toplumsal bağlamda en iyi şekilde yansıtıldığı alan olarak tarihsel sosyolojinin sosyal disiplinlerin hemen hemen hepsinin temeli olduğunu anlamamız gereklidir. Toplumsal tarih ancak bu şekilde ortaya çıkar ve toplumsal tarihin şimdiye yansımaları ancak bu şekilde kabul edilebilir.

Bu çalışmada 1878-1860 yılları arasında İngiltere tarafından sömürülen Kıbrıs'ta ki genel ve "özel" sosyolojik tahayyüle odaklanılmaktadır. Temelde emperyalizme maruz kalan ülkelerdeki toplumsal iktidar biçimlerine ve o ülkelerdeki toplumsal yapıya tarihsel sosyolojik bir perspektiften yararlanarak açıklama amacı taşıyan bu çalışma tarihsel verilerin incelenmesi ve gözlemin bir ürünü olarak sosyolojik bir tahayyülden hareketlere önemli bir izlek sunmaya çalışmaktadır. Bu nedenle bu çalışma küçük milletlerin oluşumlarının ayırt edici niteliklerinin sosyolojik neden ve sonuçlarına değinirken emperyalizme dair örneklem bakımından yakın tarihin bir örneği olarak Kıbrıs adası üzerinden bu sosyolojik tahayyül meselesini gerçekleştirme gayesi taşımaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde modernite ve modernleşme gibi kavramların kolonyalizm ve emperyalizm üzerinde toplumsal ve tarihsel bağlamda bir incelemesi yapılmıştır. Bunun yapılmasının nedeni sömürge yıllarında Kıbrıslı Türklerin toplumsal ve siyasal hayatlarının dinamiklerini anlamak amacıyla. İkinci bölümde ise çalışmanın metoduna göre bilgiler detaylı bir şekilde verilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise Lozan Barış Antlaşması öncesinde ve sonrasında Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelesi açısından önemli sayılabilecek toplumsal ve siyasal olaylar sosyo-tarihsel açıdan ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM

1.1. Kolonileşme

Modernite veya modernizm hakkında net bir tanıma varılamamıştır. Sosyologlar, siyaset bilimciler, felsefeciler ve diğer “sosyal bilimciler” modernite veya modernizm hakkında sayısız düşünceyi öne sürmüşlerdir. Kimileri bu düşünceye sanat bağlamında yaklaşırken kimileri politik bir yaklaşım ile modernitenin tanımını yapmaya çalışmışlardır. İşin özünde moderniteye yapılan tanımlara doğru ya da yanlış demek mümkün değildir. Zygmunt Bauman’dan atıfla konuyu açacak olursak:

Modernliğin tarihi, toplumsal varoluş ile bunun kültürü arasındaki gerilimin tarihidir. Modern varoluş, kendi kültürünü kendisine zorlar. Bu uyumsuzluk tam da modernliğin istediği uyumsuzluktur. Modernlik tarihi, esrarengiz ve daha önce hiçbir dönemde görülmemiş dinamizmini, birbirini izleyen uyum şekillerinin *foci imaginarii*¹’sinin sadece solgun ve eksik yansımaları olarak geçersiz kılma hızından alıyor. Aynı nedenden dolayı modernlik tarihi, bir ilerleme tarihi olarak, insanlığın doğal tarihi olarak da görülebilir (Bauman, 2017, s. 23).

Bu nedenle modernite ya da modernliği tek bir paragrafta ya da tek bir kitapta açıklamak hem gereksiz hem de anlamsız bir tavır içerir. Bu noktadan hareketle modernite ya da modernleşme denilen kavramı çalışmaya uyumlu olacak şekilde açıklamak konu hakkındaki müphemlikleri ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır. Bauman’ın insanlığın doğal tarihi diye adlandırdığı modernleşme tarihi içerisinde yakın zamanda yer alan kolonileşme ve kolonileşme sonrası dönemleri örneklem bağlamında düşünülürse Kıbrıs’ın tarihsel süreç içerisindeki konumunda daha net bir şekilde anlaşılır.

Kolonileşmenin temellerini ve ortaya çıkış nedenlerini tarihsel bir zemine oturtmadan emperyalizm anlaşılamaz. Bu nedenle bizim yapmamız gereken ilk iş kolonyalizm ya da kolonileşme süreçlerinin temellerine inmektir. Eric R. Wolf’un da dediği gibi “eğer her yerde bağlantılar varsa, o zaman neden dinamik ve karşılıklı olarak birbirleriyle ilişki içindeki olguları statik ve birbirleriyle ilintisiz şeylere dönüştürmekte ısrar ediyoruz ?” (Wolf, 2019, s. 5). Bu nedenle kolonileşme ya da kolonyalizm kavramının neden ve nasıl ortaya çıktığı açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu doğrultuda yapılması gereken ilk iş bütüncül bir bakış açısıyla sömürgeciliğin temelleri ve sonrasında oluşan kolonileşmeyi ortaya koymaktır. Ortada

---

¹ Hayali Odak

müphemlik adına bir şeyler bırakmamak konunun net bir şekilde analiz edilmesini sağlayacaktır. Bauman'ın dediği gibi

Müphemliğin kökünü kazma çabası tipik bir modern pratiktir; modern siyasetin, modern aklın ve modern yaşamın özüdür. Bu, kesin olarak tanımlama ve kesin olarak tanımlanamayan her şeyin bastırılması ya da elenmesi çabasıdır. Modern pratiğin amacı, yabancı toprakların fethi değil compleat mappa mundi'deki² boş noktaların doldurulmasıdır (Bauman, 2017, s. 20-21).

Kısaca kolonyalizm başka toprakları fethedip orada hüküm sürme olarak tanımlanabilir. Fakat bu tanım kolonileşme kavramını net bir şekilde açıklamamıza yardım etmez. Robert J. Young'ın da söylediği gibi “ sömürgecilik de, emperyalizm de bir halkın başkalarına tabi kılma biçimlerini ihtiva etmiştir” (Young, 2016, s. 20). Kolonyalizm ve postkolonyalizm denilince akla gelen isimlerden biri olan Ania Loomba'ya göre ise kolonyalizm diğerlerinin fethi ve kontrolüdür bu kontrol mekanizması orada yaşayan insanların toprakları ve mallarının hâkimiyeti de söz konusudur (Loomba, 2005, s. 8) Bu nedenle bu iki kavram arasında ince ama keskin bir çizgi vardır. Heywood sömürgeciliği “genellikle yerleşme ve ekonomik tahakküm yoluyla yabancı bir toprak üzerinde kontrol tesis etme teori ve pratiği” (Heywood, 2017, s. 577) olarak tanımlamaktadır. Emperyalizmi ise; “bir devletin iktidarını veya yönetimini onun sınırlarının ötesine yayma (uzatma) siyaseti ve uygulaması” (Heywood, 2017, s. 565) olarak tanımlamaktadır. Bu iki kavram arası ikili ilişki incelendiğinde birinin gerçekleşmesi diğerine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle kolonyalizm ‘eski’ emperyalizmin ilk şartı ve gerekçesidir. Bir başka açıdan olaya yaklaşırsak eğer kolonyalizm modernleşmenin bir ürünüdür. Temelinde coğrafi keşiflerin yer aldığı ve toplumsal bağlamda bu minvale oturtulan bir kavramdır. Raimondo Luraghi'nin dediği gibi “modern çağların ve günümüzün bir ürünü olan sömürgecilikle eski çağların ‘halkı başka yerlere yerleştirme’ amacı güden sömürgeciliği arasında hiçbir ilgi yoktur” (Luraghi, 2019, s. 14) . Bu nedenle kolonyalizm kavramı ancak ve ancak coğrafi keşiflerin ve buna bağlı olarak 14 ve 16'ncı yüzyıllar arasında ülkeler arasındaki ticari ilişkiler üzerinden anlaşılabilir.

1.2. Merkantilizm

Özellikle 16. Yüzyılda İspanya ve Portekiz gibi imparatorlukların batı yarım küreye egemen olması buralarda kolonileşmeye başlamaları (Wiesner-Hanks, 2020, s. 242) ülkeler

---

² Dünyanın tam haritası

arası ya da merkez ile sömürge arası ticaretin oluşmasına ve 17. Yüzyılda bu ticari anlayışın gelişmesine neden oldu. İşte 17. Yüzyıldaki bu gelişmenin kavramsal adı “Merkantilizmdi”.

Merkantilist düşünceye göre; ulusların gücü zenginliği ile ölçülmekte, zenginliği sağlayan tek şey de altın ve gümüş, yani değerli maden birikimine sahip olunması ve ülkeye olabildiğince çok değerli madenin girmesi sağlanmasıydı. Bu amaçla merkantilistler, bir ülkenin ticaretini ve sanayisini koruması uygulanan politikanın başarıya ulaşabilmesi için, devletin ekonomik alana müdahale etmesi gerektiği ve bunun sonucu olarak ulusal ekonominin devlet tarafından düzenlenmesinin zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Değerli madenleri ele geçirmenin, böylece ülkenin zenginliğe ulaşmasını sağlamanın bir yolu olarak görülen sömürgecilik, bu düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Başar, 2013, s. 10-11).

Merkantilistlerin görüşleri devletleri oldukça etkilediğinden; Merkantilizm Avrupa’nın giderek Avrupa-Merkezci bir konuma ulaşmasındaki en büyük dönüm noktalarından biri olmuştur. Özellikle Batı Avrupa’nın başı çektiği bu ekonomik temelli düşüncede sömürgecilik Avrupa için kaçınılmaz olmuştur. Edward Hallet Carr merkantilizmi milliyetçiliğin yükselişinde birinci dönem olarak görmektedir. Merkantilist dönem siyasal hegemonyanın varlığını sömürgeler ve sömürülenler üzerinde daha acı daha ‘tutkulu’ bir şekilde hissettirecektir. Ticari çıkarın ve devletlerarası rekabetin tırmanışı yeni bir temel oluşturmaktadır (Carr, 2015, s. 13-17).

Toplumsal ve küresel anlamda bir akışın canlandığı bu merkantilist dönemde mübadele meselesi makro bağlamda kendini genişleterek gösterir. Merkantilizm ile birlikte kıtalar ya da ülkeler arası geçişlerin artması toplumsal anlamda kültürel mübadelelerin de yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Merkantilizmin salt ticari ya da ekonomik bir dönem olduğu söylenemez. Diğer bir ifadeyle merkantilist dönem sonradan oluşacak olan kent içerisindeki farklı farklı etnisitelerin ve sınıfların bir noktada taşımacılık sürecini oluşturmaktadır. Üretim ilişkileri açısından bu denli zenginleştirici olan merkantilist dönem, temelde kapitalist düşüncenin ve kapitalist ‘zorbalığın’ ilk adımlarıdır. Fakat kapitalizm kendini Sanayi Devrimi’nin ardından hissettirecektir.

1.3. Sanayi Devrimi

Sosyal tarih içerisinde çok kilit bir konumda bulunan sanayileşme ve sanayi devrimi şüphesiz merkantilist düşüncenin de bir sonucudur. Sanayi devrimi Fransız Devrimi’nin ardından ikinci büyük devrim olarak 18. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılda önce Avrupa’nın Batısına ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri’ne yayılmıştır (Giddens,

2013, s. 14). Sanayi Devrimi’ne Britanya’nın öncülük etmesi kapitalist üretim tarzı ile doğrudan açıklanabilir. Sanayi Devrimi ile Avrupa daha da güçlendirmiştir.

16. Yüzyıldan başlayarak Avrupa, kısmen Rönesans aracılığıyla - tıpkı matbaanın benimsenmesinin eğitimin yaygınlaşmasını sağlaması gibi - silah ve yelkenlerdeki gelişmelerin yeni topraklar keşfedilmesine olanak vermesiyle dünyada egemen bir konuma gelmeyi başardı.
18. yüzyılın sonuna doğru Sanayi Devrimi’yle de gerçek anlamda dünya çapındaki ekonomik egemenliği eline geçirdi (Goody, 2019, s. 6-7).

Avrupa merkezci düşüncenin ve haliyle Avrupa’nın sömürgeci ve sonrasındaki emperyalist zihniyetini anlamak açısından Sanayi Devrimi bir mihenk taşıdır. Sanayi Devrimi tarımsal sistemden endüstriyel sisteme geçişin yaşandığı bir süreçtir. Özellikle tarımdan (kırsaldan) fabrikaya yönelik toplumsal anlamda birçok değişikliği beraberinde getirmiştir.

Toplumsal anlamda yaşanan bu dönüşüm sosyoloji açısından bakıldığında bir dönüm noktasıdır. Bunun nedeni fabrikaların ve kırdan kente yarattığı göç dalgalarının yarattığı ortam sosyolojinin doğuşunu beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi Batı’da çok büyük sorunlara neden olmuştur. İlk dönem sosyologlar sanayileşmenin ortaya çıkardığı sorunlara ciddi bir biçimde kafa yormuşlardır, hatta neredeyse tüm enerjilerini sanayileşmenin yarattığı sorunları analiz edip, çözümlemeye harcamışlardır (Ritzer, 2012, s. 5-6). Sanayi Devriminin beraberinde getirdiği kentleşme ve buna bağlı sorunların analizi toplumsal anlamda ortaya çıkan sınıfsal çatışmaların nedenlerini ve sonuçlarını aramak sosyolojinin doğuşunu teşvik etmiştir.

Sanayi Devrimi aynı zamanda imparatorlukların ve ulus-devletlerin yükselişini de beraberinde getirdi. Sanayi Devrimi’nin tarihsel arka planına bakıldığında Sanayi Devrimi üretimdeki teknolojik dönüşümler sayesinde ‘devrim’ adını almıştır. Sanayileşme dokumacılık alanındaki dönüşümle başlamıştır. Dokumacılık sektöründe başlayan bu radikal dönüşüm beraberinde çok büyük etkiler yaratmıştır. Finans ve bankacılık gibi sektörlerin de gelişimi sanayileşmenin 19. Yüzyılda yükselmesiyle birlikte gerçekleşmiştir.

Sanayi Devrimi birçok meselenin merkezinde yer almaktadır. Özellikle pamuk fabrikasının gelişimi İngiltere’de tekstil alanında büyük merkezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun nedeni dağılmış işgücünün fabrikalar ile birlikte tek bir çatıda toplanmasıdır. Üretimin tek çatı altından toplanması üretim süreçlerinin denetlenmesi açısından büyük yarar sağlamıştır. Sanayi Devrimi “muzaffer kent modeli ile daha uyumlu duruma gelmiş; çağdaş batı toplumuna geçişin, kent merkezinde yerleşik sınai teknolojiye bağlı ve özde devingen burjuva

sınıfının öncülük ettiği, gerçekten devrimci bir süreç olduğuna ilişkin görüşleri hızla güçlendirmiştir” (Holton, 1999, s. 117) .

Uluslararası ticaretin ve uluslararası ulaşımın artması ve dünyanın giderek daha da küresel hale gelmesinde Sanayi Devriminin payı asla küçümsenemez. Hatta bu olayların gerçekleşmesindeki en önemli etkidir. Uluslararası ticaretin bu bağlamda değerlendirilmesi konunun sömürgecilik ve emperyalizme giden yolda anlaşılması açısından önemlidir. Fernand Braudel’in Carl Brinkmann’ın düşüncelerinden yola çıkarak aktardığı gibi “ekonomi tarihi başlangıcından sonuna kadar, pazar ekonomisinin tarihidir” (Braudel, 2020, s. 23). Sanayi Devrimi sömürgecilik ve ulusal rekabet bağlamında siyasetle, pazar ekonomisinin sanayileşme ile birlikte gelişmesiyle ekonomiyle hem de modernite bağlamında sınıfsal ayrım ve gene bu bağlamda kent kavramının gelişmesine bağlı olarak sosyolojiyle yakından ilişkilidir.

Sanayi Devrimi toplumsal anlamda bir değişimin ve kitlesel bir dönüşümün başlangıcıdır. Ortaya yeni bir sınıfın çıkmasına neden olan bu devrim birçok insanı etkilemiştir. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği ‘zenginlik’ emperyalist ya da sömürgeci devletleri hammadde arayışına itmiştir. Sanayileşme dokuma tezgâhlarında başlayan bir olgu olarak karşımıza çıksa da bilimin ve aklın sayesinde farklı kollara yayılıp üretim ve ulaşım tekniklerini arttırarak ciddi manada sermaye birikimine yol açmıştır. Avrupa ya da Batı’nın giderek daha da güçlü konuma gelmesi keşifler çağı ve merkantilist çağların ardından yükselmesi giderek Avrupa Merkezci düşüncenin oluşmasına neden olmuştur. Modernitenin ortaya çıkışında etkin rol oynayan sanayileşme esas dönüşümünü 18. ve 19. Yüzyıllarda gerçekleştirmiştir. Fabrikaların ortaya çıkışı radikal dönüşümlere neden olmuştur.

Sanayi Devrimi’nden önce yaşam kalitesi ciddi oranda düşüktü. Bunun temel nedenlerinden biri insanların en çok gereksinim duydukları mallara ulaşmada sıkıntı yaşamalarıdır. James C. Davis göre insanın en çok gereksinim duyduğu şeyleri yapan kimselerin üretimlerinin düşük olması zanaatkârların maharetsizliğiyle ilgili değildir. Aksine o dönemde yapılmış ürünlere ait bir el sanatları müzesini gezecek olursak yapılan ürünlere hayranlık duymamak mümkün değildir (Davis, 2019, s. 244). Zanaatkârlığın zirvesi aslında sanayileşmenin öncesindeki dönem sayılabilir. Bu nedenle sanayi devrimi üretim meselesini doğrudan ve derinden etkilemiştir. Alman sosyolog Hans Freyer sanayileşmeyi bir dönüşüm olarak nitelendirirken şöyle der;

1792 yılının aynı sonbaharında Avrupa pazar ve sergilerinde ilk kez İngiliz makina iplikleri sunuluyordu; ipliklerin düzgünlüğü, ucuzluğu ve satışa sürülen malların çokluğu herkesi

şşırtmıştı. Pamuk ipliğinin makinada bükölmesi basit bir iştir, ama aynı zamanda bunda bugün "sanayi devrimi" dediğimiz bir devrim saklıdır. Bu devrim, öteden beri alışılmış olan geleneksel el işi dünyasından kütle halinde mal üreten makina ilkesine geçiştir (Freyer, 2014, s. 26).

Sanayileşme sürecinde görünürde ‘herkes’ zenginleşirken bu zaman içerisinde büyük bir sistematik soruna neden olmuştur. Sanayileşme kendi içerisinde çeşitli sınıfsal sorunların başlamasına neden olmuş hatta içerisinde yaşadığımız dönemi bile iki devrim oluşturmıştır. Freyer’in ifadesiyle;

Bu iki devrim arasında yalnız zaman bakımından bir birliktelik değil; tersine bu ikisi arasında öz bakımından da bir bağlantı vardır. Çünkü top ateşi ile iplik makinaları, kütle halinde ordu ile kütle halinde üretim (istihsal) , siyasal değişmeler ile iktisadi-toplumsal değişmeler; bütün bunlar, derinden birbirlerine bağlıydılar ve birlikte dünya tarihinin yeni bir çağını açmaktaydılar (Freyer, 2014, s. 26-27).

İngiltere’nin bu devrimdeki rolünü aktaracak olursak İngiltere diğer ülkelerden daha avantajlı konumdadır. Bunun nedenlerinden bir tanesi 1700’lerde İngiltere, kıta Avrupası’ndaki savaşılardan uzakta olmasından dolayı giderek zenginleşmiş ve işe yarar bir şekilde nüfusu artmıştı hiç şüphe yok ki İngiltere bu fırsatı çok iyi bir şekilde değerlendirmiştir (Davis, 2019, s. 246). İplik ve kumaş üretimindeki bu değişim zaman içerisinde demir gibi çağlar boyu önemli olan bir metada kendini göstermiştir. Sanayileşme öncesi dönemde demir filizleri küçük fırınlarda eritip dövölerek işlenmektedir. Bu yöntem İngiltere’nin ormanlarının azalmasına ve odun kömürü fiyatının giderek artmasına yol açmıştır. Abraham Darby odun kömürü yerine kokkölürü kullanarak demir cevherini ergitme yöntemini geliştirince demircilerin üretim maliyetlerinde ciddi oranda azalma görölmiş ve bunun üzerine demirciler kokkölürü ile daha fazla ergitmeye başlamışlardır. Daha sonra Darby’nin oğlu bu konu üzerine başka büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. James C. Davis’in aktardığına göre; “Darby’nin oğlu dev bir körüğü çalıştırmak ve daha büyük, daha sıcak bir ateş yakmak için su çarkının kullanıldığı bir düzenek tasarladı. Böylece daha büyük bir fırın kullanmak daha olanaklı bir hale geldi, bu da hem yakıt hem de işgücü tasarrufu sağladı” (Davis, 2019, s. 247-248). Zaman içerisinde bu teknik ve yöntemlerde daha farklı ve daha pratik yöntemler bulunmuştur. Böylelikle Britanya’nın demir üretim yıllar içerisinde kat be kat artış göstermiştir.

Demir üretiminin bu dönüşümü mucitlerin zihinlerinde ki icat fitilini ateşlemiştir. Freyer’in tanımıyla “Sanayi çağının tarihinde kabına sığamayan büyük bir teknik iradesi, büyük bir teknik gücü gizli; bu çağı hareket ettiren, ama öyle bir defalık değil, tıpkı bir zincirleme

tepkide olduğu gibi, durmadan harekete getiren bir güç bu” (Freyer, 2014, s. 35). Demir kaynağı bakımından zengin olan Britanya yeni teknikler ile birlikte daha gelişmiş yöntemlerle demiri kullanmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte anılan önemli isimlerden biri de James Watt’tır.

James Watt hem kendi yaşadığı toprakların hem de neredeyse tüm dünyanın kaderini değiştirmiştir. İngiliz Sanayi Devrimi’nde adını bu devrime altın harflerle yazdıran biri olarak Watt bilimsel çalışmalarda kullanılan aygıtlar yapmaktadır. James C. Davis’in aktardığına göre Watt’dan madenlerdeki suyu dışarı atmak için kullanılan bir buhar makinesini tamir etmesi istendi ve Watt bunun üzerine makinedeki aksaklığı fark etti ve sonuçta makinenin problemlerinin yakıt ve buhar israfı yaptığı kanısına varmıştır. Watt konu üzerine uzun uzadıya düşünüp işin pratik bir yolunu bulmuştur. Watt tekniğini daha da geliştirip buhar makinesini daha da geliştirmiştir. Her ne kadar Watt’ın yeni makinelerinde pürüzler olsa da bu makineler su pompalamak için işe yarardı fakat Watt bundan daha fazlasını arzuluyordu ve 1780’lerde yaptığı birçok buluşla makinelerinin sorununu çözmüştür. Bunun üzerine Watt kısa bir sonra buhar makineleri bütün makineler için kusursuz olmasa da başarılı, sarsıntısız dairesel hareket eden makineler üretmeye başlamıştır. Watt bu nedenle çoğu sosyal bilimciye göre hem İngiliz Sanayinin gelişiminde hem de Sanayi Devrimi açısından bir mihenk taşıdır. James Watt’ın bu buluşu dünya çapında bir olay oldu ve birkaç on yıl içerisinde buhar gücü tüm eski üretim biçimlerinin yerini almıştır (Davis, 2019, s. 248-49).

Sanayileşme Watt’ın ürettiklerinden sonra özellikle 19. Yüzyılda giderek daha da yayılmaya başlamıştır. Üretimin artması doğal olarak hammaddeye olan ihtiyacı arttırmıştır. İlerleyen yıllarda bunun pek çok siyasi ve ekonomik etkisi olacaktır. Sanayileşmenin sömürgeciliğe etkisi işte tam da bu noktada devreye girmektedir. Sanayileşmenin artması ve yayılması koloniler üzerinde de büyük etkilere yol açmıştır. Mısır, Hindistan ve diğer koloni ülkeleri Britanya’da ki gelişmelerden doğrudan etkilenmişlerdir. Britanya 19. Yüzyılda küresel bir güç olarak kendi adını duyuruyordu. İngiliz sanayisi üretim açısından ihtiyaç duyduğu hammaddeyi A.B.D, Mısır, Hindistan gibi bölgelerden temin etmekteydi. Özellikle 19. Yüzyılda Avrupa pazarı için önemli bir pamuk yetiştiricisi konumundaydı. Mısır, ikliminin uygunluğu ile pamuk yetiştiriciliğine adım atarken Wolf’un tanımıyla bunun çok önemli iki yanı vardı: Ona göre; “Mısır, Osmanlı Devletinin Batı ile ticari bağlar kuran ilk bölgelerinden biriydi ve bunun sonucunda Avrupa’nın sanayileşmesine ve ticarileşmesine “yetişmeye” çalışan Avrupa dışındaki ilk devlet oldu” (Wolf, 2019, s. 393).

Mısır'ın pamuk yetiştiriciliğinde ve ticaretinde etkin rol oynaması ve bu amaç doğrultusunda yapılan siyasi manevralar yıllar boyu sürecek olan problemlerin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında tekstil sanayindeki gelişmeler Britanya'nın Hindistan ve benzeri periferi bölgelerle ilişkilerini arttırmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin getirdiği yeni üretim tarzı arayışında Britanya Hindistan'dan tekstil açısından oldukça yararlanmış ve bu durum sadece Britanya'ya değil Hindistan'a da yaramıştır. Tekstil alanındaki bu değişen ve dönüşen üretim anlayışı Britanya'yı demir üretimi dışında tekstilde de ileriye taşımıştır. Bu nedenle 19. Yüzyıl Britanya açısından bakıldığında sömürgeci ve emperyalist düşüncelerinin palazlandığı bir dönem olarak kabul edilebilir. Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi Kıbrıs işte tam da bu dönemde (1878) 'kiralınmıştır'.

İngiltere'nin Hindistan'la tekstil üzerine ticari anlamda ilişkileri de olmuştur. İngiltere Amerika'nın dışında bu iki bölgeyle ticari ilişkilerini arttırarak hem kendine zenginlik sağlamakta hem de Asya kıtasının büyük bir bölümünü hareketlendirmektedir. Özellikle Hint tekstil sanayisinin yükselişi de her yerde olduğu gibi rekabet esasına dayanmaktadır. Hint demiryolunun genişlemesine bağlı olarak 19. Yüzyılın sonlarına doğru Hint pamuk üretiminde inanılmaz bir yükseliş yaşanmıştır. İngiltere de Hint pamuğu Amerikan pamuğuna göre pek rağbet göremese de Çin ile ticari ilişkilerinde Hint pamuğunun değeri artmıştı bunun temel nedeni Amerika'dan artık pamuğun eskisi kadar gelmemesidir. Bu durum Hint tekstil sanayiinin giderek büyümesine yol açmaktadır;

Makineleşmiş Hint tekstil sanayisinin başlangıçtaki büyümesi tıpkı pamuk ekili alanların artması gibi Hindistan'ın, İngiltere'nin Çin'le yaptığı ticaretin ana üssü olması bağlamında düşünülmelidir. Pamuk ipliği ve ürünleri Çin'e yollanan kalemeler arasında afyondan sonra ikinci sırada geliyordu; afyon ticareti yavaşladıktan sonraysa ilk sıraya yükselmişti (Wolf, 2019, s. 395).

Hint tekstili sanayi Hint servetinin temelini oluşturmaktadır. Hint sermayesi ve Hint girişimciliği varlığını tekstil sektörüne borçludur. Hintlerin bu konudaki başarısı özellikle Çin ve Japon pazarları içerisindeki rekabeti de derinden etkilemiştir. Tekrardan Wolf'un dediği gibi “ o zaman bile Japon fabrikalarının kullandığı ipliğin çok büyük bir bölümü Hindistan tekstil endüstrisi tarafından sağlanıyordu” (Wolf, 2019, s. 396). Bombay gibi bölgelerde de bu durum benzer şekilde devam etmiş ve 1665 yılında Britanya'ya devredilen bir ada olan Bombay hem tekstil sanayi açısından hem de ticaret limanı olarak büyük önem taşımaktadır.

Tim Ridıng'in dediği gibi Bombay adalarını hiç kimse 19. Yüzyıla kadar yedi ada olarak görmemiştir. Bu ada, 1665 tarihinden önce Portekizlilere aitti ve özellikle Portekizlilere politik

anlamda birçok sorun yaratmıştır. Stratejik olarak önemli bir konumda bulunmaktadır (Riding, 2017). Bu nedenle ada uzunca bir süre kolonyal çekişmelerin adası olarak hem siyasal ve stratejik olarak da önemli konumdadır. Bombay adası hem Sanayi Devrimi bağlamında hem de sömürgecilik bağlamında iki unsuru net bir şekilde barındırmaktadır. Bu ada 1800’lü yılların başında Batı Hindistan’ın ana limanı konumundaydı ve Çin ile ihracat ve ithalat bağlamında yakından ilişkileri vardır. Özellikle Amerikan iç savaşı sırasında Amerika’dan kesilen pamuk aktarımı bu ada üzerinden sağlanmaktadır (Wolf, 2019, s. 397).

Bombay adası Sanayi Devriminin getirdikleri ile birlikte hem fabrikalaşma yolunda büyük adım atmış hem de bir periferi olarak ciddi anlamda büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bu nedenle “pazarının çoğunun Asya’da bulunan Hint tekstil üretimi, büyüyen endüstriyel kapitalist sistemin “periferisinde” oluşan endüstriyel yayılmanın ilk örneklerinden biridir” (Wolf, 2019, s. 398). Bombay bu nedenle gelmekte olan emperyalist çağı önceden haber vermektedir. 19. Yüzyıl 200 yıla yakın bir sürede devam eden merkantilist düşüncenin etkilerini de barındırmaktadır. İngiltere’nin serbest ticaret anlayışı sömürgecilik bağlamında yeni bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tablo özellikle ileriki yıllarda etkisini daha da çok gösterecek olan emperyalizmdir. Sanayi Devrimi bağlamında ortaya çıkan demiryolu sistemleri ve diğer silah sanayiinde yapılan ‘yatırımlar’ ve pratik bir hale gelen üretim anlayışı özünde zenginliği temel alan bir karaktere sahiptir.

Dünyanın giderek sanayileşmesi ve emperyalizmin giderek daha da bilinir ve hissedilir hale gelmesi tüm dünyada olmasa da büyük bir kesimi etkilemiştir. Sanayi Devrimi’ndeki gelişmeler ekseninde Kıbrıs üzerinden de bir örnek verecek olursak; Berlin Konferansı’nda, İngiltere Kıbrıs’ı, Osmanlı İmparatorluğu’ndan kiralamıştır. Bu tarihten sonra Kıbrıs’ta işler değişip dönüşmeye başladı. Kolonyal bir ada olarak Kıbrıs artık İngilizlerin egemenliğinde bir ada olarak çok farklı bir dönüm noktasına girmiştir. Bu nedenle 1878 Müslümanların yönetimindeki hükümranlılığın son bulduğu yıl olarak görülebilir (Kızılyürek, 2016, s. 77). İlerleyen sayfalarda bu konuya tekrar dönülecek ve Kıbrıs’la ilgili detaylı bilgiler verilecektir.

Sanayi Devrimi ve merkantilizm ile birlikte sömürgeci dalgalanmalar daha da güçlenirken toplum giderek fakirleşmektedir. James Watt vb. mucitler ‘bilimi’ çok iyi kullanarak yeni ve farklı şeyler üretmeyi ve üretimi arttırmayı sağlayan ‘şeyler’ buldular. Fakat zenginleşme temelli bu sistem kapitalizmin daha net bir şekilde hissedilmesine neden olmuştur.

Hans Freyer’in Sanayi Devrimini altı dalga üzerinden özetlemektedir. Freyer’e göre Sanayi Devrimi’nde ilk dalgalanma dokumacılık alanında gerçekleşmiştir. İkinci dalgada ise

Freyer'e göre sanayi devriminin ciddi şekilde başladığı konum olarak görülebilir bunun nedeni demire hükmetmeye başlayan birçok meta üzerinde ciddi kazanım ve dönüşümler sağladı ve bu dönüşümler giderek kendi içerisinde diğer dalgaların adımlarını atmıştır. Demir-çelik dalgasının gelişimi yaklaşık çeyrek asır sonra ulaşım ve ulaştırma alanında yeni bir dalgayı başlattı özellikle gemilerin ve trenlerin kullanıma girmesiyle özellikle 'sömürgecilik bağlamında bu konu tahayyül edilirse üçüncü dalga küreselleşme açısından da çok önemli bir konumdur. Dördüncü dalgada ise kimya çağının yükselişi göze çarpar. 1850'li yıllarda kimya bilimi ciddi anlamda bilim ile sanayileşmenin veya üretimin iç içe girdiği dönem olarak dikkat çeker. Justus von Liebig'in yapay gübreleme yöntemi rasyonel tarıma geçiş açısından önemlidir. Özellikle bilimin de devreye girmesiyle 'sanayileşme bağlamında' hızlanış kendini daha net göstermiştir. 19. Yüzyılın sonlarına doğru elektrik alanındaki dalgalanma yani elektrik endüstrisi çağının başlaması George Westinghouse ve Nikola Tesla gibi isimlerin akımlar üzerine çalışıp büyük etkiler uyandıran çalışmalar yapmasına neden oldu. Özellikle bu çağda bazı mucitler tarafından ulaşım alanında büyük reformlar yapılmıştır. Son olarak Freyer'in vurguladığı şekilde söylersek Benzin Motoru Çağı bu çağ tüm birikimlerin neredeyse bir sonucu olarak görülebilir. Henry Ford'un bu çağda adından sıkça söz ettirmesi ve Fordizmin başlaması tamamen aklın ve bilimin zaferidir. Henry Ford'un öncülüğünde kurulan Ford Motor Company üretim sistemi bağlamında sanayiciliğin ve uzun bir sürecin aynasıdır hem makineleşmenin getirdiği fabrika sistemi hem de buna bağlı olarak seri ya da kütleli üretim bu altıncı dalganın eseridir (Freyer, 2014, s. 40-44).

Freyer'in sanayileşmeye yönelik bu altı dalga tasnifi sanayileşmenin boyutunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Her bir dalga aynı zamanda gerek sömürgeciliğe gerek emperyalizme doğrudan etki etmiştir. Dokumacılık alanındaki dönüşüm tekstil sanayii bakımından zengin ülkelerle ilişkileri güçlendirmiş. Demir-çeliğe duyulan ihtiyaç keza ülkeleri hammadde arayışına itmiştir. Son kertede ulaşım alanındaki dalgalanma büyük devletleri büyük devletlerle ticari ve siyasi anlamda yakınlaştırmış (aynı zamanda savaşa meydan verirken) büyük devletlerle küçük devletleri sömürgecilik bağlamında daha da siyasi anlamda daha da sıkı ilişkiler açısından yaklaştırmıştır. Kısaca Sanayi Devrimi'nin hem teknik anlamında hem de sömürgecilik bağlamında birçok farklı kazanımı olmuştur.

1.4. Emperyalizm

Emperyalizm kavramı toplumsal bir gerçeklik olarak sömürgeci ve sömürge devletinin oluşumunda büyük rol oynamıştır. Bu kavram sömürgeleşme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Eric R.Wolf'a göre toplumsal ve küresel meselelerin tek bir merkeze dayanmaz. Her

olayın her kavramın kendine ait bir geçmişi olduğunun üzerinde durur. Bu nedenle sosyolojik bir kavram olarak sömürgecilik ve emperyalizm de geçmişin toplumsal ve küresel ürünleridirler. Eric R. Wolf'a göre emperyalizm sosyal bilimler içerisinde de çeşitli disiplinlerin özellikle antropolojinin oluşmasında etkili olmuştur diye düşünür ve bu nedenle şöyle der Wolf;

Avrupa diğer kıtaların kaynak ve halklarını zapt etmeye kalkıştığında, Avrupalılar ile Amerikalılar birbirleriyle kanlı bir biçimde karşı karşıya gelmeselerdi, bozulmamış bir geçmişin sözde taşıyıcılarıyla asla karşılaşamazlardı. Dolayısıyla emperyalizmin bir ürünü olduğu ifadesi doğrudur. Emperyalizm olmasaydı antropologlar da olmazdı (Wolf, 2019, s. 25) .

Emperyalizm her ne kadar antropolojini oluşmasında etkili olmuşsa da emperyalizmin sosyal bilimler içerisindeki konumu salt antropoloji ile sınırlı değildir. Batı merkezçiliği anlayışı özellikle sosyoloji açısından farklı kavramların ortaya çıkmasına ya da gelişmesine neden olmuştur. Emperyalizm gittiği yere genellikle askeri gücünü gönderir. Bunun yanında zaman içerisinde gittiği topraklarda kültürel anlamda hegemonya denilen kavramı da giderek büyütür ve genişletir. Bu durum bir birikim şeklinde gerçekleşen bu gelişme toplumsal yapının ve eylemin şekillenmesinde büyük önem arz eder. Bu doğrultuda emperyalizm antropolojinin oluşmasında etkili olmuşsa da sosyoloji açısından hem makro anlamda üretim ilişkileri, az gelişmişlik gibi konuların sosyolojik anlamda ortaya çıkmasında ve gelişmesinde de etkili olmuştur. Ayrıca emperyalizm mikro anlamda tek başına inceleme konusu olamaz çünkü emperyalizm denilen kavram yeterince büyük bir ölçek içerisinde hareket eder. Başka bir açıdan değerlendirecek olursak emperyalizm hem siyasal hem de kamusal alanı fazlasıyla etkiler. Son kertede emperyalizm hem küresel hem de yerel bir mesele olarak sosyolojinin temel konularından biri olarak ele alınabilir. Sosyoloji disiplini içerisinde emperyalizme dair sağlıklı tanımlar yapabilmek ve emperyalizmin neden olduklarını objektif bir şekilde değerlendirebilmek holistik bakış açısıyla mümkündür.

Emperyalizm meselesi salt deniz aşırı fetihleri içermez büyük bir cemaatin daha küçük bir cemaati kendi hegemonyası olarak da okunabilir. İskoçya, Katalonya ve Åland adaları gibi bölgeler bu duruma en büyük örneklerdir. Fazla derine inmeden bu bölgeler arasındaki en eski bağımsızlık mücadelesi verenlerin İskoçlar olduğu rahatlıkla söylenebilir. İskoçya hakkında bilgi vermek gerekirse ulusların tarihleri üzerinden konuya eğilmek mantıklı bir bakış açısı olacaktır. İngiliz ulusunun kökleri bilindiği üzere Anglo-Sakson tarihinden gelmektedir ve Norman İstilasası bu ulus şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Calhoun, 2012, s. 14).

İskoçya'nın yaklaşık bin yıldır süren bağımsızlık mücadelesi hem akademik anlamda sosyal bilimleri meşgul etmiş hem de sinema üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır. 13. Yüzyılda geçen bir hikâye olan Randall Wallace'ın kaleme aldığı ve Mel Gibson'ın hem yönettiği hem de William Wallace karakterini canlandığı Brave Heart (Cesur Yürek) filminde İngilizlerin baskıcı, hegemonik ve istilacı yönetim anlayışlarına direnmekte olan İskoçların hikâyesi ele alınmaktadır. Her ne kadar filmde anlatılanlar reel tarihi tam olarak yansıtmasa da ortadaki gerçek İskoçların İngilizlere karşı direnişidir. İngilizlerin fetih duygularının çarpıcı bir örneği öne sürülmektedir. Emperyalizm kavramı bu nedenle karmaşık bir karakterdedir. Hegemonya siyasal, kültürel ve ekonomik olabilir. Konuyu bağlamak gerekirse kısaca emperyalizm sosyolojik bir kavram olarak gündelik hayatlarımızdaki ritüelleri bile etkileyebilecek bir kavramdır örnek vermek gerekirse; Kıbrıslılar üzerinde “İngiliz Çayı ve Nescafe tüketimi” gibi durumlar İngiliz kolonyal döneminin kültürel bir göstergesidir. Bunun yanında Kıbrıs'ta trafiğin soldan oluşu siyasal ve kültürel hegemonyanın diğer göstergesidir. Ezcümle emperyalizm toplumsal yapıyı ve toplumsal olan her şeyi derinden etkilediğinden sosyolojinin temel sorunları arasında yer alır. Wright Mills'in sosyolojik tahayyül üzerine söyledikleri bizlerin kavramlar üzerinde neden önemle durmamız gerektiğini idrak edebilmemize yardım eder;

Sosyolojik tahayyül gücü belki de en verimli şekilde ‘muhitlerle ilişkili kişisel sıkıntılar’ ile ‘toplumsal yapıyla ilişkili kamusal sorunlar arasındaki ayrım vasıtasıyla işler. Bu ayrım sosyolojik tahayyül için olmazsa olmaz bir araçtır hem de sosyal bilimlerdeki bütün klasik çalışmaların esas özelliğidir (Mills, 2016, s. 19).

Bu nedenle “sıkıntıları” anlayabilmek ve gerçekten sıkıntıların öncelikle neler olduğunu, nasıl ortaya çıktıklarını, tarihsel birikim içinde nasıl günümüze geldiklerini belirlemek ve açıklamak açısından önemlidir. Özellikle hür olamamanın ortaya çıkardığı sorunlar emperyalizm kavramının sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirmek gerektiğinin en büyük işaretlerinden biridir. Bu doğrultuda sosyolojik bağlamda bir çıkarımda bulunabilmek adına sosyoloji ile emperyalizm ya da kolonyalizm meselesine dair çıkarımlarda bulunmak için emperyalizm ve kolonyalizmin toplumsal bağlamdaki sosyolojik tahayyülünü yapabilmek en azından böyle bir işe kalkışmak emperyalizm ve kolonyalizmin neden olduğu sorunları anlayabilmek bakımından önemlidir. Bunun nedenini şöyle açıklamak mümkündür; tarihsel bir geçmişin ürünü olan emperyalizm ve kolonyalizm kavramları toplumsal tarih içerisinde daha önce de bahsettiğimiz büyük bir düşünsel ve politik bir alanı işgal etmiştir. İşte bu noktada bu

çalışmada sosyoloji emperyalizmin temellerine iktisat, tarih ve siyaset bilimi gibi disiplinlerden farklı olarak toplumsal dinamiklere tarihsel verilere dayanarak değinmektedir. Toplumsal anlamda sömürgecilikten emperyalizme değin bilgi üretimi meselesine dayanarak emperyalizm ve sömürgecilik gibi kavramların toplumsal perspektifte çözümlenmesi önem arz etmektedir.

Küresel meseleler ancak tarihsel bilgi kuramının toplumsal bilgi kuramı ile ortak bir şekilde incelenmesiyle ortaya çıkar. Toplumsal meseleler özellikler uluslararası toplumsal meseleler farklı farklı baskı ilişkileri ve iletişimsel anlayışlar çerçevesinde hareket eder. Örnek verecek olursak, Afrika'dan Amerika kıtasına köle ticaretinin yapılması ve kölelerin Avrupa kıtasında yaşayanlara satılmak üzere üretim adına zorla çalıştırılması sömürgeciliğin en acı tablosunu bizlere sunmaktadır. Bu durum hem yerel hem de küresel bir sorunun altını çizmektedir. Bu örnekler giderek artırılabilir özellikle Hitler'in totaliter ve insan haklarını hiçe sayan eylemleri, Stalin'in Gulag'ı, Mussolini'nin Faşist partisi, (Hannah Arendt'in totalitarizmin kaynakları içerisinde emperyalizmi de göstermesi bu nedenledir) daha yakın zamandan ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları. Tüm bu oluşumların ve eylemlerin temelinde emperyalizm ve siyasal hegemonya vardır. Siyasal hegemonyanın ortaya çıkışı zaman içerisinde küresel anlamda "bağımsızlaşma" maskesi altında postkolonyal dönemin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.5. Kolonyalizm ve Postkolonyalizm

1.5.1. Modernite Bağlamında Kolonyalizm

İlerleme ile birlikte anılan modernite kavramı tarihsel süreçte de sosyal ve kültürel disiplinlerde de farklı tanım ve şekillerde ele alınmıştır. Bizi ilgilendiren kısım ise sadece sosyal bilimler bağlamındadır, bir tanım yapacaksak eğer "Modernite gelenek-ötesi, ancak gelenek ve alışkanlığın sağladığı kesinliklerin yerini rasyonel bilginin kesinliğinin almadığı bir düzendir" (Giddens, 2014b, s. 13). Tam da bu nedenle Modernitenin yarattığı politik bağlamda kesinlik içermeyen yapıyı anlamak tuhaf zamanlarda yaşanıldığının en bariz göstergesidir. Bu nedenle modernitenin ne olup olmadığını kavramaya çalışmak samanlıkta iğne aramaktan farksızdır. Modernite kavramı çok genel ve özel bir çok parça içerdiğinden konuyu daraltmak daha makuldur.

Gurminder Bhambra'nın üzerinde durduğu gibi modernite kavramının temelinde kolonyalizm daha doğrusu kolonyal karşılaşmanın yer alır kısaca kolonyalizm toplumlararası diyalektiğin temelini oluşturur (Bhambra, 2015, s. 18). Başka bir açıdan da bakarsak eğer

modenite Avrupa'nın macerasını ele alan bir kavramdır fakat şu unutulmamalıdır ki Avrupa tek başına Avrupa olmamıştır. Sömürgeler, devrimler bütün bunların hepsi Avrupa'yı Avrupa yapmıştır. Bu nedenle görünürde modernite Avrupa merkezli bir kavram olarak görülse de küresel bir oluşumdan söz etmek mümkündür. Eric R. Wolf'un "emperyalizm olmasaydı antropologlar da olmazdı sözünü tekrardan açacak olursak emperyalizm olmasaydı modernite diye bir kavram bu kadar şiddetli yükselemezdi. Modernleşme ve gelenek konularında uzman olan İsraili yazar Eisenstadt'ın aktardığına göre:

Derinleşen toplumsal ve kültürel alanlar karşısında idari ve teknik açıdan, genişleyen çevre karşısında merkeze yönelik böylesi değişiklikleri sınırlandırmaya çalıştılar. Kolonyal güçler tarafından doğrudan ve dolaylı olarak uygulamaya konulan hemen tüm değişiklikler toplumun merkezi kurumlarına odaklanmıştır. Siyasi alanda üniter yönetim modellerinin ithal edilmeleri, vergilendirmenin bir merkezden yapılması veya düzenlenmesi, modern yargı usullerinin kurulması ve sonraki evrelerde temsilin sınırlı biçimlerinin ithal edilmesi, siyasi olarak bütün kurumları ve zihniyeti büyük ölçüde değiştirmiştir (Eisenstadt, 2014, s. 148).

Koloni içerisinde gerçekleşen değişimlerin büyük çoğunluğunun merkeze bağlı oluşu kolonideki kültürel ve toplumsal değişiklikleri tetiklemektedir. Bu değişimler genel anlamda müstemlekeye farklı toplumsal ve bireysel formların ortaya çıkışına neden olmaktadır. Kısaca durağanlığın sona erişinin başlangıcı siyasal arenadaki diyalektik ortaya çıkarmıştır.

Başka bir açıdan yaklaşacak olursak modernite katı aşamadan sıvı aşamaya akışkanlığa geçişi temsil eder. Bu akışkanlık gündelik ilişkilerden, ülkeler arası sınırlara kadar yayılabilir. Akışkanlığın temelinde yer alan değişim ve parantez içerisindeki gelişim küresel çapta oldukça etkilidir. Keşifler Çağı ve beraberinde teknolojinin yükselmesiyle ortaya çıkan Sanayi Çağı küreselleşmenin ilk adımlarını atarken modernitenin de sanat ekseninden çıkıp toplumsal bağlama inmesiyle sonuçlanacaktır. Bütün bu "büyük olayların" arkasında tüm dünya arasındaki mübadele biçimini arttıran ve değiştiren duruma modernite kayıtsız kalmamış ve sömürgeler ile birlikte dünya yeni bir eşiğe girmiştir. Kültürler arası alışveriş işte bu dönemlerde gerçekleşmiştir. Doğu Batı'yı Batı Doğu'yu doğal olarak etkilemeye başladı. Doğu medeniyeti ile batı medeniyeti arasındaki bu ilişki zaman içerisinde kültürel arası farklı yapıların evrimleşmesine ya da değişmesine neden olmuştur.

"Fethedilen ya da egemenlik altına alınan bölgelerdeki ekonomiler ve toplumlar, merkezdeki sermaye birikiminin ihtiyaçlarına en iyi biçimde hizmet etmek üzere dönüştürülmüş, uyarlanmış başkalaştırılmıştır" (Magdoff, 2006, s. 12). İşte bu başkalaşım

toplumsal anlamda bir dönüşüme yol açmaktadır. Böylece tüm dünya savaşlarının temelinde yer alan modernite kavramı bir noktada kolonyal düşüncenin evrilmesi ile gündelik yaşama da sessizce girmiştir. Fetih hareketinin sonucu olan dünya savaşları kasti ya da zımni bir şekilde modernitenin müphemliklerini doğurmuştur. Meselenin özünde kolonyal arzular ile ilerleyen modernite anlayışı değişimin ve beraberinde getirdiği “devamsızlık” ilkesinin bir sonucu olarak politik ve kültürel bağlamda belirsizliğin egemen olmasının dönemidir.

1.5.2. Modernitenin Yığılması Postkolonyalizm

Modernitenin getirdiği çatışmaların şekillendirdiği dünya, bağımsızlaşma hareketleri ile farklı bir eşiğe girerken günümüzde görünürde var olan yapıları ya da kurumları da oluşturmuştur. Bağımsızlaşma hareketleri sadece haritalarda bölgesel değişimlere sebep olmamış sanatın tüm dallarında kendi etkisini göstermiştir. Kültürel anlamda yaşanan bu çözümlerin ya da dönüşümlerin yaşandığı dönem postkolonyal dönem olarak adlandırılabilir.

Postkolonyalizm meselesine farklı farklı pencerelerden bakmayı gerektiren bir olgudur. Konuyu çok genişletmeden bir örnek üzerinden değerlendirmek bu meseleyi kavrama açısından olmasa bile örneklem bağlamında anlamak açısından önemlidir. İngilizlerin Hindistan’dan çekilmesi ile Kıbrıs’tan çekilmesi tamamen aynı sonuçları doğurmasa da benzerlikler barındırır.

Modernliğin en önemli etkilerinden biri çatışma meselesinin daha sık ve daha şiddetli bir şekilde yaşanmasıdır. Zygmunt Bauman’ın da belirttiği gibi “modern dünya bir çatışma dünyasıdır; bir iç çatışmaya ve kişisel bir müphemlik ve olumsuzluk durumuna dönüşen, içselleştirilmiş bir çatışma dünyası” (Bauman, 2017, s. 246). Bu nedenle bu çatışma dünyasındaki çatışmaların temelinde öncelikle bu içselleştirme yatmaktadır. Çatışmanın gerekliliğini kabul etmek modern zamanlardaki karmaşanın ve akışkanlığın toplumsal hayattaki varlığını kabul etmekle eşdeğerdir. Yerleşik düşünceler ve yerleşik sözlerin toplumsal ve uluslararası bağlamda giderek uzaklaştığı bir dönem olarak postkolonyal dönem kültürel bağlamda değerlendirildiğinde katı olanın giderek dönüşüme uğradığı dönemselsel bir izlektir.

Dekolonizasyon döneminin ardından gelen postkolonyal dönem köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Hem siyasal alanda hem de kamusal alan etkin olduğu bilinç meselesinin ise oranının kimi noktalarda artıp azaldığı bir durum olan kültürel emperyalizm toplumsal anlamda dekolonizasyon döneminin ardından postkolonyal döneme denk gelmesi modernitenin olgusal angajmanlarından biridir. Bu angajmanlar kültürel melezleşme ile birlikte hareket eder. Kültürel melezleşmenin hem unique (benzersiz) yapısı hem de genel bağlamda

sermaye ve tüketim araçları bakımından benzerlik taşıması postkolonyal dünyanın ya da kolonyal sürecin yıkıcı gücünün getirdikleri ile bağdaştırılabilir.

Bu dönemi küresel sahnenin öne çıkış dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Küresel sahnenin ön planda oluşu kültürel arası etkileşimlerin giderek daha da yaygınlaşması ve yerel ölçekte de bu değişimlerin vuku bulması toplumsal ve siyasal alanda da değişimleri artırmıştı. Bu köklü değişimler toplumsal bağlamda incelenirse sosyo-kültürel açıdan bir kalıntı sorunsalı bir “tamamlanamama” ya da “özün bulanıklaşması” ile açıklanabilir.

Bu meseleyi Kıbrıslı Türkler açıklamak mümkündür. En basitinden üçlü prizler, trafiğin soldan oluşu, hukuk sistemi gibi genel bir kategoriye kapsayan “farklılıklar” bütünüdür. Postkolonyal bir sanrılar ve sorunlar bütünü olan Kıbrıs’ın genelinde benzerlikler ve farklılıklar ortaya “unique” bir yapının çıkmasına neden oldu. Bütün bunların ardında yatan kolonyalizm pratiği ardından her yerde benzer ama bir o kadar da unique bir yapı bıraktı. Genel anlamda bakıldığında Kıbrıslı Türklerin Britanya’ya sempati duymaları hatta çok büyük bir çoğunluğunun hali hazırda Britanya’da yaşamaları bu değişim izleklerini anlamlandırmak bakımından gereklidir.

Son kertede postkolonyal toplum ya da postkolonyalizm meselesi ciddi bir kritik ile mümkün olur buradaki kritik Alain’in bahsettiği ayırt etme ve fark etme bağlamındadır. Şüphelenme ve toplumsal bağlamda sorulan sorular reel kavramları ortaya çıkarır. Geçmişte yaşanan olgular bu nedenle şimdinin temelinde barınırlar. Konuyu açacak olursak, kolonyalizm meselesi açık bir şekilde kendini ifade ederken sonunun gelmesine neden oldu ve bu siyasi kurumun sona ermesi ile birlikte ortaya post-kolonyalizm ya da post-kolonyal düşünce çıkmıştır. Bu nedenle postkolonyal düşünceyi salt modernite ve modernitenin farklı türlerine yormak doğru fakat eksik bir eylemdir. Gurminder Bhambra’nın dediği gibi “postkolonyalizmin, modernitenin ve modernite geçmişinin yeniden inşasına katkıda bulunduğu da teslim edilmesi gerekir” (Bhambra, 2015, s. 165). Postkolonyal düşüncenin ya da postkolonyalizmin sosyolojik tahayyülü bir birikimler ve bağlantılar tarihinin şimdi ile geçmiş arasındaki metodolojik bir yol izlenmesi ile mümkündür. Bağlantılı tarih ve sosyolojik bakış açısı birlikte anlaşılabilir bir kavram olan postkolonyalizm ve postkolonyal düşünce tarih tekerrürden ibarettir düşüncesini reddeder. Küresel ve bağlantılı bir bakış açısını önemseyen postkolonyal düşüncede güncel ve yeni sorunların anlaşılması ancak ve ancak tarihselciliğin takılıp kaldığı eski anlayışların terkedilip yeniden yorumlama değil farklı bakış açılarını önemsenip bu alanlarda yorum yapmasına bağlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE METODOLOJİSİ

2.1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışma sömürgecilik ve emperyalizm olgularında yola çıkarak sömürge yönetimin Kıbrıslı Türkler üzerinde kalıntıları üzerine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel konusu sömürgecilik ve emperyalizm kavramlarının tarihinden yola çıkarak dekolonizasyon sürecindeki ülkelerin durumunu betimleyebilmek ya da daha açık bir ifadeyle tahayyül edebilmektir. Tarihsel tecrübe zamanla belirli yerlerde birikmekte ve daha sonra buralardan çevreye yayılmaktadır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında içerisinde bulunduğumuz akışkan çağda bazı devletler ya da ulusların geleceklerine dair çeşitli sorunlarla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Kıbrıs, İskoçya, Katalonya, Åland Adaları, vs. bunlara örnek olarak verilebilir. Fakat Kıbrıs'ın bu bölgeler arasındaki konumu farklıdır. Kıbrıs Doğu Akdeniz'de yer alan son derece önemli stratejik konuma sahip bir adadır. Kıbrıs'ın diğer ülkelerden temel farkı ağırlıklı olarak iki farklı etnik kökenin iki ayrı devlet olarak bir adada yaşaması değil Doğu Akdeniz üzerinde kilit bir noktada konumlanmasıdır. Çok fazla geriye gitmeden Kıbrıs'ın geçmişine kısaca göz atacak olursak Kıbrıs; Roma (M.Ö.58-M.S.395), Bizans (M.S. 395-1190), Haçlılar (1190-1191), Lüzinyan (1191-1489), Venedik (1489-1571), Osmanlı (1571-1878) ve İngiliz (1878-1960) dönemlerini yaşamıştır.

Bu dönemlerin ardından 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasıyla Kıbrıs'ın zaten karmaşık olan tarihi daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Eski sömürge anlayışından farklı olarak adada iki toplumlu ya da iki cemaatli bir yönetim mevcuttu. Esas sorunlar bu zamandan sonra patlak vermeye başlamıştır. Kısacası büyük ve “kalıcı” sorunların ortaya çıkışı kolonyal dönemin ardından ortaya çıkan post-kolonyal döneme tekabül etmektedir. Kıbrıs'taki sorunlar tıpkı diğer toplumsal sorunlarda olduğu gibi bir birikim sorunudur. İşte bu çalışma bu konu ya da problem üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada sömürgecilik ve emperyalizm olguları üzerinden Kıbrıs'ta sömürge yönetiminin kalıntılarının izi sürülmektedir. Kavramların tarihinin iyi okunması problemi anlamak ve çözmek bakımından son derece önemlidir. Kavramlar yeterince anlaşılmadığı müddetçe sorunsalın kendisi realite bağlamında anlaşılmaz. Bu yüzden post-kolonyal dönemin ardından kurulan bir cumhuriyet ve bunun ardından 1974'te “ikiye bölünen” bir ada olarak Kıbrıs'ın günümüzdeki sorunlarını anlayabilmek için emperyalizm ve

sömürgecilik kavramlarına dair bir sosyal tarih okumasının yapılması gerekmektedir. Bu sayede Kıbrıs'taki çözüm/süzlük sarmalı daha iyi anlaşılacaktır.

Çalışmanın temelini Kıbrıs'ta doğup büyüyen bir birey olmamdan dolayı, bilinçlenmeye başladığım yaşlardan itibaren Kıbrıs neden bu durumda ve neden Kıbrıs'ta bitmeyen bir müzakereler süreci mevcut diye sorgulamam oluşturmaktadır. Bu durumun bir sosyal bilimci için hem olumlu hem de olumsuz tarafları mevcuttur. Olumlu yanlarından bahsedecek olursak, Kıbrıs'ta yaşadığım süre zarfında Kıbrıs'a dair gözlemlerim gerek bireysel anlamda gerek toplumsal anlamda çok yakından ve kapsamlı bir şekilde olmuştur. Bu durum Kıbrıslıları ve özellikle Kıbrıslı Türkleri anlamamda büyük oranda etkilidir. Olumsuz tarafına gelince Kıbrıs'a dair bazı konularda objektif olamama riskidir. Fakat bu çalışmayı bir Kıbrıslı olarak değil bir sosyolog bir sosyal bilimci gözü ile araştırıp analiz etmeye çalıştım.

Kıbrıs ile kolonyalizm, post-kolonyalizm ve milliyetçilik gibi kavramlara yönelmemdeki temel neden genel anlamda bu alanda yapılan çalışmaların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Daha önce Mehmet Hasgüler, Niyazi Kızılyürek, Rebecca Bryant, Cynthia Cockburn gibi isimler Kıbrıs'ın kolonyal ve post-kolonyal dönemi ile ilgili çalışmalar yapmış olsalar da eserlerindeki temel konu kolonyalizm ve post-kolonyalizm değildi. Milliyetçilik ekseninde ortaya çıkan bu eserler antropoloji ve siyaset bilimi bağlamında değerlendirilebilir. Antropoloji alanında ortaya çıkan temeli çok sağlam eserlerin varlığı nispeten işimizi kolaylaştırmaktadır. Bunlar arasında Yael Navaro'nun "Kurmaca Mekân", Yiannis Papadakis'in "Ölü Bölgeden Yankılar: Kıbrıs'ın Bölünmüşlüğüne Aşmak" isimli kitapları ile Rebecca Bryant'ın "Tebaadan Vatandaşa" adlı çalışmaları önemlidir. Kıbrıs'ın gerek bugünkü gerek 19. Yüzyıl'dan günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreci anlamamızda bizlere katkılar sağlayan bu eserler sadece birer tarihsel kaynak değil aynı zamanda sosyoloji ve antropoloji alanlarında çalışanların önemli başucu kaynaklarıdır.

Çalışma temelde tarihsel sosyoloji çerçevesinde kolonyal teoriyi ve post-kolonyal bir ada olarak Kıbrıs'ın durumunu makro bir bakış açısıyla sunma amacı taşımaktadır. Çalışmada metinler arası anlama kavramından hareket ederek kolonyal ve post-kolonyal teoriyi sosyolojik bağlamda metinler arası bir okuma ile açıklamaya yönelik bir tutum sergilenecektir. Bu yapılarken düşünsel anlamda etkileşimler üzerinden hareket edilecektir. Teorik kısımda emperyalizm teorileri ve kolonyal teori literatüründen bir kesit sunulacaktır.

Bu çalışmada literatür taramasının ardından kesinlik içermeyen fakat daha elle tutulur bir tarihsel anlayışla kolonyalizm, post-kolonyalizm ve post-kolonyal teori bağlamında Kıbrıs'ın

tarihsel sosyolojik bir betimlemesini planlanmaktadır. Kısacası bu çalışmada sömürgecilik sosyolojisi açısından Kıbrıs adasında varoluş ve tanınma mücadelesine hali hazırda devam eden Kıbrıslı Türklerin İngiliz Koloni Yönetimi dönemindeki toplumsal varoluş mücadelesi ele alınmaktadır.

2.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Kıbrıs'ın yakın tarihteki geçmişini anlayıp tasavvur edebilmek ve tarihsel süreç içerisinde “önemli” sayılabilecek olayların etkilerine ve bunların günümüzdeki yansımalarına bakabilmek adına Kıbrıs'ın ve Kıbrıslı Türklerin 1878'den itibaren 1960'a kadar neler yaşadığını yüzeysel de olsa tahayyül edebilmek için tarihsel bir okuma yapmak gerekmektedir. Özellikle sömürgecilik ve kolonileşme açısından geçen 82 yılın (kısmen de olsa öncesini) fragmanlar halinde bir portresini çıkarmak ve moderniteye bağlı olarak Kıbrıslı Türklerin (geçmişte yaşadıklarına bağlı olarak) mevcut durumlarının “nedenlerini” anlamamızı daha da kolay hale getirecektir. Mills'in de işaret ettiği gibi, “tarih-dışı incelemeler, genellikle durağan olma yahut dar muhitlerin kısa dönemli incelemeleri halini alma eğilimi gösterir” (Mills, 2016, s. 196). Bu nedenle Kıbrıs'taki mevcut durumu “tahayyül” edebilmenin ilk koşulu geçmiş yıllarda yaşananları “anlayarak” ilerlemektir. Bu bölüm tahayyül edebilme ile muhayyel arasındaki ince ayırım ile hareket ederek gerçek olgular ve sonuçlardan hareketle Kıbrıs'ta İngiliz Devrinde Kıbrıslı Türklerin siyasal ve toplumsal durumlarının ne olduğunu ortaya çıkarma amacı taşımaktadır.

Bu çalışmanın nihai amaçlarından biri de Kıbrıs'taki egemen ya da egemenlerin kimler olduğunu ortaya koymak ve özellikle de çözüm görüşmeleri sarmalında Kıbrıs meselesini ciddi anlamda sona erdirecek tarafların kimler olduğunu açığa çıkarmaktır. Bu nedenle kolonyal ve post-kolonyal teori Kıbrıs gibi toplumlarda/topraklarda egemenliğin kimde olduğunu anlamamız açısından çok önemlidir. Bunun yanında literatüre bakıldığında Kıbrıs meselesinin ağırlıklı olarak 1960 ve 1974 sonrası dönemlerden bakılarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda hem Türkçe literatürde kolonyalizm, post-kolonyalizm gibi kavramların pek fazla yer edinemediği hem de Kıbrıs'ın ve Kıbrıslı Türklerin yaşamlarının toplumsal anlamda post-kolonyal bir çerçeveden değerlendirilmediği göz önüne alındığında bu çalışmanın literatüre önemli bir katkısı olacaktır.

Kısaca bu çalışma hem tarihsel verilere dayanarak teorik bir çerçeve oluşturma amacı taşıırken hem de bu teorik çerçeveden hareketle post-kolonyal bir örnek olarak Kıbrıs'ın

özellikle kuzey tarafının siyasal ve toplumsal yaşamda verilen toplumsal varoluş mücadelesinin kökenini anlamayı ve açıklamayı hedeflemektedir.

2.3. İlgili Literatüre Kısa Bir Bakış

İçinde yaşadığımız dünyayı kökten ya da doğrusu derinden etkileyen emperyalizm ve siyasal hegemonya tartışmaları sosyal bilimler içerisinde hatırı sayılır ölçüde yer tutmaktadırlar. Emperyalizm olgusuna ileriki bölümlerde değinileceğinden burada ilgili literatürden bir kesit sunulacaktır.

“Emperyalizm” kavramına yönelik yapılan ilk çalışmalardan biri İngiliz araştırmacı John Atkinson Hobson’a aittir. Hobson’un, “Imperialism: A Study” isimli çalışmasıdır bu metnin emperyalizme yönelik çalışmaların temelini ya da eleştirel noktasının başlangıcını oluşturduğu söylenilebilir. Lenin, Bukharin, Schumpeter ve Arendt gibi düşünürlerin Hobson’un çalışmasından etkilenmesi çalışmanın önemini daha da arttırmıştır.

Kapitalizmi yaşadığı dönemde çözen bir isim olarak Schumpeter de emperyalizm kavramına yönelik çok önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Schumpeter, “Emperyalizmlerin Sosyolojisi” adlı çalışmasında emperyalizmi holistik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Schumpeter’in eseri emperyalizm olgusunun siyasal anlamda anlaşılması açısından çok önemli bir kaynaktır. Lenin’in “Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması” isimli çalışması ise en az Hobson’un çalışması kadar önemlidir. Bunun nedeni hem Ekim Devrimi (1917) sonrası Lenin’in sol çevrelerce popülerleştirilmesi hem de Lenin’in konuya özellikli yaklaşımıdır. Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı gibi Lenin emperyalizmi kapitalizmin bir parçası değil de evrimleşmiş bir formu olarak görmektedir. Lenin meseleyi iktisadi açıdan ele almaktadır. Lenin’e göre, emperyalizm kavramının anlaşılabilmesi için kapitalizmin neden olduğu tekelleşimin neden ve sonuçlarının ortaya konulması gerekmektedir. Emperyalizme yönelik önemli çalışmalarıyla bilinen isimlerden biri de Bukharin’dir. Lenin ile aynı saflarda olan Bukharin de tıpkı Lenin gibi olaya Marksist bir perspektiften yaklaşmaktadır.

Bukharin “Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi” adlı eserinde tıpkı Lenin’in eseri ya da eserleri gibi kapitalizm sorunsalının giderek şekillenip emperyalizme doğru evrildiğini vurgulamaktadır. Bunun nedenini sömürü biçimleri, üretim tarzları ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı ham madde arayışının ham madde sahibi ülkeleri az gelişmişliğe doğru sürüklenmesiyle açıklar. Bukharin bunun yanında kapitalizmin neden militarizme güç verdiğini, neden militarizmin kapitalizm ile büyüdüğünü emperyalizm sebebiyle nasıl palazlandığını aktarır. Emperyalizm konusunda çalışmalarıyla bilinen bir başka isim ise Rosa

Luksemburg'tur. Luksemburg ulusların kendi kaderlerini tayin edebilmesi meselesine ayrı bir önem vermekte ve bunun önündeki en büyük sorunlarında biri olarak emperyalizmi görmektedir. O da diğer Marksist düşünürler ve politikacılar gibi meseleye politik-ekonomik açıdan yaklaşmaktadır. "The Accumulation of Capital" adlı eserinde sermayenin ortaya çıkardığı politik-ekonomik anlayışın emperyalizme doğru ilerlediğini vurgulamaktadır. Bütün bu isimlerin ortak ideası kapitalizmin yayılarak toplumsal dinamiklere etki etmesi ve politik ekonomi bağlamında sömürünün gerek ülkeler gerek bireyler üzerinde etkili olmasıdır.

Hannah Arendt ise emperyalizm meselesine daha farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Arendt "Totalitarizmin Kaynakları" adlı eserinin ikinci cildinde emperyalizm meselesine kafa yorar ve bunu Lenin ve diğerleri gibi salt ekonomik bir minvalde değerlendirmez. Ona göre emperyalizm ulus-devlet kavramının bir yozlaşma biçimi olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Milliyetçilik ile doğrudan bağlantı kuran Arendt'in bu eseri emperyalizm literatürü içerisinde çok önemli bir konumdur. Arendt'in bu eserindeki verdiği örnekler (özellikle Afrika üzerine olan kısım) siyasal ve toplumsal anlamda emperyalizmin ruhunu ve karakterini anlamak bakımından son derece önemlidir.

Eric R. Wolf'un "Avrupa ve Tarihsiz Halklar" adlı eserinde kendi deyimiyle tarihsiz halkların (emperyal güçler tarafından sömürülen halkların) tarihini emperyalizm ve kolonileşme kavramları üzerinden açıklamaktadır. Wolf'a göre batı doğu ile birlikte batı olmuştur. Sömürgelerin ve emperyalizmin yarattıklarını batıdan değil genel olarak doğuyu batı birlikte okuyarak küresel bir tarih okuması ile anlayabiliriz. Hobsbawm'ın ise "Sanayi ve İmparatorluk" isimli çalışması İngiliz Emperyalizminin neden ve sonuçlarını kavrayabilmemiz açısından değerli bir kaynaktır. İngiltere'nin sanayi devriminin ardından yükselişini konu alan bu kitap İngiliz hegemonyasının yükselişini farklı tarihsel bir perspektif ile ele almaktadır. İmmanuel Wallerstein "Africa and the Modern World" adı çalışmasında Afrika'nın tarihsel sosyolojisini yapmaktadır. Eserde emperyalizm ve kolonileşme gibi kavramlara yönelik temel sosyolojik tahayyüller ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında Wallerstein "Modern Dünya Sistemlerinde" ağırlıklı olarak ekonomik ilişkileri ve tarihsel bağlamda kapitalizm meselesine değindiğinden emperyalizm ve kolonyalizm meselelerini de atlamaz. Wallerstein eserlerinde genel olarak hegemonya ve tahakküm gibi kavramlardan hareket ettiğinden emperyalizm, hegemonya, egemenlik gibi kavramları ve kolonileşme süreçlerinin getirdiklerini tarihsel sosyolojik bir bakış açısıyla sunmaktadır.

Emperyalizme dair literatürün sınırlarına dair her hangi bir şey söylemek çok zor olsa da birkaç önemli esere daha değinmek gerekmektedir. Harry Magdoff en çok bilinen eserlerinden

biri olan “Emperyalizm Çağı” adlı çalışmasında kapitalist bir toplumda emperyalizmden kaçışın olamayacağını vurgulamaktadır. Amerikan Emperyalizminin 21. Yüzyıla etkilerini değerlendirdiği bu eserinde genel olarak emperyalizmi anlamamızı kolaylaştırır. “Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm” adlı eserinde ise sömürgeciliğin tarihinden başlayarak emperyalizmin yakın zamanlardaki durumuna dair çözümlemelerde bulunur. Tarihsel bir perspektifte yazılan bu eserde “yeni emperyalizm” kavramının nasıl ortaya çıktığı, emperyalizm sonrası emperyalizm kavramının Amerika Birleşik Devletleri ekseninde yeni bir emperyalizmin görünümüleri tarihsel geçmişini ele alarak aktarmaktadır. Magdoff’un emperyalizm ile ilgili söyledikleri politik-ekonomi bağlamında ağırlıkla postkolonyal dönemde ortaya çıkan emperyalizm kavramı için geçerlidir. Bunlardan başka emperyalizm meselesine derin ve farklı bakış açılarından yaklaşan birkaç isimden daha bahsetmek mümkündür. Şöyle ki Edward Said, Noam Chomsky, Albert Memmi ve William Blum gibi isimlerin eserleri hem günümüzde doğu-batı arasındaki köprüleri hem de neo-emperyalizmi anlayıp değerlendirebilmemiz açısından önemlidir. Ayrıca kolonileşme ve sömürgecilik bağlamında yazılan bir kaç tarihsel çalışmadan bahsetmek de olağandır. Walter Rodney’in Avrupa Afrika’yı Nasıl Geride Bıraktı? adlı eseri, W.E.B Du Bois’nin “The Souls of Black Folk” adlı tarihsel sosyoloji bağlamındaki önemli kitabı da bu önemli sayılabilecek eserler arasında yer alır.

Sömürgecilik ve kolonyalizm açısından Kıbrıs özelinde yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Oysa, İngilizlerin Kıbrıs üzerine yazdığı birçok eser mevcuttur. Bu eserler Kıbrıs ile İngiltere arasındaki bağlantıyı anlamamıza ve sömürgecilik bağlamında İngiltere’nin konumunu daha iyi değerlendirebilmemize büyük olanaklar sağlarlar. Mesela; edebiyatçı Lawrence Durrell’in “Kıbrıs’ın Acı Limonları” adlı romanı 1950’li yıllarda adanın genel durumunu anlayabilmek için son derece önemlidir. Roman, hem edebi derinliği hem de yaptığı muazzam betimlemeleri ile satır aralarında okunmayacak kadar değerlidir. Kaptan C.W.J. Orr 1918 yılında kaleme aldığı “İngiliz Egemenliği Altında Kıbrıs” adlı çalışmasında bir sömürgecinin gözünden bir sömürge adasının portresini sunar. Albay A. O. Green’in “Kıbrıs-Tarihi ve Mevcut Durumunun Kısa Anlatısı” adlı eseri de Orr’un eserinden yaklaşık 20 sene önce kaleme alınmış bir eser olup gene aynı şekilde bir sömürgecinin Kıbrıs hakkındaki izlenimlerini bizlere sunmaktadır. Bunun dışında kült bir eser sayılabilecek olan George Hill’in “Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi (1571-1948)” adlı eseri bizlere daha geniş bir dönemden Kıbrıs’a bakabilmemizi sağlar. Hill eserinde hem Osmanlı İdaresi’ni hem de İngilizlerin adadaki 1948’e kadar olan yıllarını tarih biliminin niteliklerinden yararlanarak

aktarmaktadır. Kıbrıs üzerine yazılan eserlerle mukayese edildiğinde Hill'in eserinin üzerine henüz bir eser yazılmadığını söyleyebiliriz.

Yakın tarihte yazılan eserler arasında özellikle Prof. Dr. Heinz A. Richter'in "Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi 1878-2009" adlı eseri kendi tabiri ile George Hill'in eserinin bir devamı niteliğindedir. Bu eserde hem Kıbrıs'ın İngilizlerin elinde olduğu dönemi hem de milliyetçiliğin yükselişi ile 'Türk ve Rum cemaatleri' arasındaki çatışmayı anlamak ve tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs'ın politik ve sosyolojik durumunu tahayyül edebilmek mümkündür. Bunun yanı sıra Şükrü Sina Gürel'in "Kıbrıs Tarihi 1878-1960" adlı eseri de Richter'in eseri gibi bir konumdadır. Gürel'in bu eseri özellikle kolonyalizm ve milliyetçilik bağlamında Kıbrıs'ın konumu anlamak açısından çok değerlidir. Gürel'in eserinin dışında Andrekos Varnava'nın "British Imperialism in Cyprus, 1878-1915: The Inconsequential Possession" adlı kitabı Kıbrıs'taki kısa bir sömürge dönemini ele alsa da bu meseleye ordu ve askeri bakımlardan detaylıca yaklaşır. Bunların dışında Kıbrıs'ın çokkültürlü yapısını anlatan birçok eser de vardır. Kısaca özetleyecek olursak bu eserler Kıbrıs'ın sömürgecilik bağlamında önemini farklı bir perspektifte anlamamıza ışık tutmaktadırlar.

2.4. Çalışmanın Yöntemi ve Tekniği

Post-kolonyalizm ve post-kolonyal ülkelerdeki çözülme ve oluşum süreçlerini anlamayı hedefleyen bu çalışmada Neuman'ın toplumsal kuram tanımı bağlamında teorik bir çerçeve çizilmesi amaçlanmaktadır. Neuman toplumsal kuramı şöyle tanımlar: "Toplumsal kuram, toplumsal dünya hakkındaki bilgileri özetleyen ve düzenleyen, birbiriyle bağlantılı fikirler sistemidir" (Neuman, 2014, s. 76). Bu nedenle örnekleme dair sorunların ve fikirlerin anlaşılması bakımından kolonyal teorinin ya da sömürgeciliğin teorisinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Çalışmada yöntem olarak tarihsel bir sosyoloji anlayışı ile hareket edilecektir.

Geçmişin sosyolojisini yapmak şimdinin nedenlerini anlamanın temel anahtarlarından biridir. Tarihsel sosyoloji gerek ideolojik gerek siyasal gerek ekonomik ve gerekse de toplumsal alanda yaşanan bütün olaylar tarihsel verilerden yararlanarak çözümlemeye çalışır. İngiliz tarihçi Edward Hallet Carr'ın da dediği gibi;

Sosyoloji, eğer verimli bir çalışma alanı olacaksa, tıpkı tarih gibi tekle genel arasındaki ilişkilerle uğraşmalıdır. Fakat aynı zamanda dinamik de olmalıdır - hareketsiz bir toplumun değil (zaten böyle bir toplum yoktur), toplumsal değişimin ve gelişimin incelemesi olmalıdır... gerek sosyoloğun tarihe daha çok dayanması, gerekse tarihçinin sosyolojiye daha çok dayanması her

ikisinin de hayrınadır. İkisi arasındaki sınır iki yönlü gidiş-geliş açık olmalıdır (Carr, 2002, s. 76-77).

Bu nedenle eğer tarih ile sosyolojinin kesiştiği noktada toplumsal bağlamda tarihi kullanmak bugünü anlamının anahtarıdır. Bu nedenle çalışma bir sosyal tarih çalışması olup kolonyalizm, post-kolonyalizm, milliyetçilik gibi kavramları tanımlarken post-kolonyal bir ada olarak Kıbrıs'ın tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümler ele alır. Bu nedenle tarihsel verilerden sıkça yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda özellikle kolonyalizm gibi derin bir toplumsal meseleyi incelerken tarihsel verilerin analizi şimdiye yönelik yaşanan olayların daha iyi anlaşılabilmesi için son derece önemlidir. Kısacası bu çalışmada kolonyalizm, post-kolonyalizm, milliyetçilik ve post-kolonyal süreçlerde Kıbrıs'ın yaşadığı sorunsalların kökenine inerek tarihsel bir sosyoloji yapmayı planlamaktadır.

2.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma genel anlamda öncelikle modernleşmenin birer ürünü olarak milliyetçilik, kolonyalizm ve bu ikisinin diğer bir sonucu olarak post-kolonyalizme dair genel teorik bir çerçeve sunma hedefi taşımaktadır. Örneklemin sınırlılığı nedeniyle araştırma sonuçları genellenemez. Postkolonyal ülkeler içerisinde Hindistan'dan Cezayir'e kadar geniş bir coğrafi örneklem ile karşılaşmak mümkündür. Bu nedenle bu çalışma genel anlamda post-kolonyal ülkelerdeki toplumsal ve siyasal yaşamı aktarmakta yetersizdir fakat post-kolonyal ülkeler içerisinde Kıbrıs'ın ve özellikle Kıbrıs'ın kuzeyindeki toplumsal ve siyasal yaşamı post-kolonyal çerçeveye bağlı kalarak Kıbrıs'ın kolonyalizm ve kolonyalizm sonrası dönemini aktarmayı hedeflemektedir.

Post-kolonyalizmin ne olduğuna dair tanımlara bakılırsa Kıbrıs diğer bölgelerden daha farklı ve kompleks bir yapıdadır. Kıbrıs'ta tarafların çokluğu ve örneklemin içerisinde bulunduğu karmaşıklık çalışmanın en büyük dezavantajlarından biridir. Buna rağmen bu çalışma tarihsel süreci tarafsız bir şekilde analiz edebilmeyi hedeflemektedir.

2.6. Verilerin Analizi

Tezin tarihsel çerçevesindeki veriler İngiliz Koloni Yönetimi yıllarına ait birçok “resmi metinden” ve gazetelerin konuyla ilişkili kısımlarının “sosyal tarih bazında” değerlendirilip yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Çalışma teorik bir çalışma olması hasebiyle niteliksel anlamda tarihsel verilerden kavramsal ve kronolojik olarak belli sınıflandırma yöntemine bağlı kalarak yapılmıştır. Bu yapılırken Kıbrıs'taki İngiliz Koloni Yönetimi'nin resmi gazetesi olan

The Cyprus Gazzetta'sından ve benzer bir kaynak olan The Cyprus Blue Book'tan yararlanılmıştır. Bunların yanında Kıbrıslı Türklerin varoluş adına çıkardıkları Bozkurt ve Volkan gazetelerinden de Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelelerini anlatma bakımından faydalanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASINDAN ÖNCE KIBRISLI TÜRKLER

3.1. Koloni Dönemi Öncesinde Kıbrıs

Kıbrıs'ı Kıbrıs yapan bulunduğu konum, komşuları ile olan mesafesi ve komşularının zenginliğidir aslında. Büyük edebiyatçı Durrell'a göre Kıbrıs tembellik adasıdır. Kimi zaman bir o kadar da tropiktir. Kimi zaman da kadersiz bir kaderi vardır ve bu kadersizlik her zaman belirli bir kadersizlikle kendini göstermiştir. Şükrü Sina Gürel'in dediği gibi “Tarihin hemen her döneminde adanın kaderi, uzaklarda oturan hükümdarlara vergi ödemek, yabancı donanmalara kereste sağlamak olmuş; üstelik kuraklık açlık ve depremle, sık sık doğa da Kıbrıs'a acımasız davranmıştır” (Gürel, 2020, s. 15).

Kıbrıs'ın stratejik önemini aktarmak alışlageldik bir mesele olsa da bu durum gerçekten de önemlidir. Kıbrıs adasından birçok medeniyet gelip-geçmiştir. Bunlardan bazıları kimi zaman kendi izlerini bırakmışlardır. Soli Antik Kenti çok eski zamanlardan kalan bir örneğidir bunun. Buna Salamis Antik kenti ve Vuni Sarayı eşlik eder. Hatta daha da eskiye gidersek Grek tanrıçası Afrodite'in de Kıbrıs'ın Baf kazasında yaşadığı ya da doğduğu söylenir. Bazı kaynaklar Afrodite Baf'taki Gavur Taşı'nda doğduğunu belirtmektedir. Tarihsel anlamda mitolojik bir geçmişe de ev sahipliği yapan ada, Birinci Mısır egemenliğinden Hitit'e, İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'dan Venedik Egemenliği'ne kadar farklı farklı medeniyetin uğrak yeri olmuştur. Türklerden önce farklı farklı ve parça parça olan bu medeniyetler ada üzerinde kimi zaman etkili olmuşlardır. Tarihsel anlamda köklü bir geçmişe sahip olan fakat köklü bir medeniyetin esintisini taşıyamayan bu ada mütemadiyen el değiştirmiştir.

Bizi burada ilgilendiren temel mesele her ne kadar İngilizlerin Kıbrıs'taki kolonyal dönemi olsa da aslında İngilizler tarihsel süreç içerisinde daha önce de Kıbrıs'ta bulunmuştur. Hatta ve hatta İngilizlerin Kıbrıs'taki ilk dönemi sansasyonel bir fetih ile başlamıştır. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun elinde bulunan Kıbrıs 1191 senesinde Aslan Yürekli Richard tarafından fethedilmiştir.

1192-1489 seneleri arasında Kıbrıs'ta İngiliz ve Lüzinyan egemenliği hüküm sürer. Bu dönemin ardından adada Venedik Egemenliği başlar. Bu dönemde Venedikliler Avrupa ve diğer birçok bölge üzerinde etkili olmuşlardır. Özellikle sömürgecilik tarihi bağlamında Venedik'in altın konusundaki hırsı hesaba katılırsa Kıbrıs bu bakımından da çok önemli bir

konumdadır. Her ne kadar Kıbrıs bakır ile anılsa da büyük ihtimalle Kıbrıs büyük bir geçiş hattı olarak kullanılmaktaydı. “Venedik bütün Avrupa’ya baharat sağlıyor, bedelini altın olarak ödetiyordu” (Luraghi, 2019, s. 28). Venedik bu nedenle Kıbrıs’a pek de iyi davranmıyor ve artan vergiler ile yerli halkı büyük sıkıntılar içine sokuyordu. Zaman içerisinde bu durum Osmanlı İmparatorluğu’nun da dikkatini çekmeye başlayacaktır. Osmanlıların adaya gelişi ile birlikte Kıbrıs’ta en uzun süren hâkimiyetin yaşandığı dönem başlar.

Eğer bugün Kıbrıs’ta Kıbrıs Türk toplumu ya da Kıbrıslı Türklerden bahsedebiliyorsa bu şüphesiz dönemin büyük gücü olan Osmanlı Devleti sayesinde. Özellikle Osmanlı’nın Kıbrıs’a bakış açısı ideolojik sebeplerden ötürü sıkça farklı şekillerde yorumlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun Kıbrıs’a gelmesindeki temel nedeni salt Ortodoks kilisesine ve Kıbrıslılara yardım değildir. Bu sadece nedenlerden bir tanesidir.

Kıbrıs’ın 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi politik, dini ve ekonomik çıkarlar bağlamında değerlendirilmelidir. O yıllarda Kıbrıs’ta konuşlanan korsanlar Osmanlı Devleti başta olmak üzere denizlerde birçok problemin yaşanmasına neden olmaktaydı ki bu durum adanın ele geçirilmesindeki en önemli nedenlerden biridir. Hatta Osmanlı Devleti yaşanan bu durumları düzeltmek maksatlı Venedik’e elçi göndermiş fakat buna karşılık Venediklilerden beklediği cevabı alamamıştır. Zaman içerisinde çeşitli eylemlerde bulunulsa da Osmanlı bunun sadece savaşa dayanmayan bir strateji gerektirdiğinin bilincindedir. Venediklilere karşı güç kullanması durumunda bunun Katolik devletlerinin ortak gücüne karşı savaşmaya da neden olacağının farkındaydı. Bu nedenle Haçlı ordusuna karşı Akdeniz suları içerisinde rekabet etmek istemeyen Osmanlı Rodos’a giden yardım gemilerinin önünü keserek Ege denizinde yaşanacak sorunlara karşın Venediklilerin önünü kesmek maksatlı İstanbul’dan bir donanma ile bunu bastırmıştır. Uluç Ali Paşa’nın Tunus’u fethetmesiyle İspanyollardan Sicilya adasından gelecek yardımlar engellenmiştir (Hasgüler, 2018, s. 441-442).

Bütün bunların ardından Osmanlı Devleti Kıbrıs’ın fethi için yola koyulmaya başlar. Lala Mustafa Paşa önderliğinde Kıbrıs’a aylarca sürecek olan bir çıkarma harekâtına girişir. Bu doğrultuda şunu belirtmekte de yarar vardır, Osmanlı’nın bu kadar fazla zahmete girmesinin ardında yatan neden kesinlikle politik-strateji bağlamında değerlendirilmelidir. Osmanlı açısından Kıbrıs çıkarmasına gelecek olursak bir noktada sömürgecilik bağlamında imparatorluk olabilmenin en güzel portresini çizer. Özellikle deniz ticareti ve korsancılığı engellemek bakımından Venediklilere ve korsanlara sağlam bir darbe indiren bu çıkarma nedeniyle Osmanlı’nın bölgedeki hâkimiyeti de pekişmiştir.

Türk idaresi Kıbrıs'ın jeopolitik konumundan dolayı ilk başlarda farklı bir özen göstermiştir. Türk idaresinin Kıbrıs'a gelişiyle Kıbrıs Osmanlı'ya bağlı bir Beylerbeylik olarak teşkilatlandırılmıştır. Beylerbeyliğin başına ise Muzaffer Paşa tayin edilmiştir. Adanın fethinden sonra yapılan ilk sayımda Kıbrıs'ta 150,000 yerli Kıbrıslı ve 30,000 Osmanlı ordusuna bağlı asker mevcuttur. Ayrıca bu sayım neticesinde 18,000 Rum'un vergi verebilecek durumda olduğu saptanmıştı (Alasya, 1992, s. 3).

Niyazi Kızılyürek Kıbrıs'ın feodal bir yapıya sahip olduğunu ve Osmanlının fethinden önce adanın nüfusunun yaklaşık 200,000 olduğu ileri sürmektedir. Bu yapıya sahip olan adada büyük çoğunluk Yunan-Ortodoksların elindeyken egemenlik küçük Fransız ve Venediklilerin elindedir. Bu doğrultuda Fransızların ve Venediklilerin kölesi durumunda olan Kıbrıs halkının büyük bir kısmına PARICI denilmekteydi ve bunlar Yunan-Ortodokslardan oluşmaktaydı. Ayrıca Yunan-Ortodoksların orta-sınıflarına da FRANCOMATİ denilmekteydi (Kızılyürek, 2001, s. 16). Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethetmesinin ardından savaştan en çok etkilenen kısım orta-sınıf olan francomatilerdi. Bu iki kaynağı karşılaştıracak olursak Osmanlı'nın yaklaşık 50,000 Venedikliyi savaş ve göçlerle adadan gönderdiği ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı'nın Kıbrıs'ı ele geçirmesinin ardından başlayan Beylerbeylik ile birlikte adada Türk nüfusunu arttırmaya yönelik atılımlar başlamıştır. Bunun altında ise hem ekonomik hem de güvenlik meselesi yatmaktadır. “Mecbur-i İskan”ın Kıbrıs'ın genel sınıfsal ve toplumsal yapısında köklü olmasa da büyük değişikliklere neden olmuştur.

Osmanlı'nın Kıbrıs'a gelmesinin ardından yaşanan bu durumlardan etkilenen hatta karlı çıkanlar da vardır. Güney Kıbrıs'ta varlığını devam ettiren, kurucusunun Havarî Barnabas olduğu öne sürülen kilise M.S 431 yılında bağımsızlığını ila etmesine rağmen bağımsızlığı 478'de tanınmıştır. Osmanlı adayı ele geçirdikten sonra başpiskopos ile yani kilisenin en tepedeki ismini kabul etmiştir (Hasgüler, 2018, s. 345). Osmanlı'nın verdiği özgür inanç ortamında büyüyüp gelişen kilise zaman içerisinde giderek daha da güçlenmiştir. Osmanlı Latin baskısı altında olan kiliseye ve Ortodokslara sahip çıkmış ve onlara gerekli özgürlük ortamını sağlamıştır. Bu doğrultuda zaman içerisinde giderek güçlenen Rum Burjuvazisi ya da çoğu ideolojik düşünceye Grek ya da Helen burjuvazisi 1821'de Mora Yarımadası'nda başlayan Yunan bağımsızlık yanlılarına desteklerini dile getirmişlerdir. Yunan Bağımsızlık Savaşı 1821-1829 yılları arasında Kıbrıs'ta Grekler açısından farklı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Gerek politik gerek dini anlamda birçok otorite üzerinde etkili olan Mora Yarımadası İsyanıyla başlayan ‘ilk milliyetçilik dalgalanması’ Osmanlı'nın adadaki otoritesini ciddi bir şekilde sarsmaya başlamıştır (Hasgüler, 2018, s. 83).

Yunan ulusçuluğunun yükselişi ile birlikte Kıbrıs'ta yükselişi engellenemez konuma gelen Rum cemaati İngiliz döneminde de İngilizlere de aynı rahatsızlığı 1821 ile başlayan Enosis arzuları ile gösterecektir. 1821 Mora İsyanı'nın ardından Yunanlıların Kıbrıs'a yönelik değişen bakış açıları Osmanlı'nın Kıbrıs'taki işlerini giderek daha da zorlaştırmıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Hasta Adam teşhisi konulan Osmanlı neredeyse Ruslar ve İngilizler hatta diğer milletlerin çıkar çatışmaları yüzünden sadece Kıbrıs'ta değil birçok bölgede aynı sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Kıbrıs açısından konu değerlendirilecek olursa Kıbrıs bir noktada Osmanlı'nın elinden çıkmak zorunda olan fakat bir türlü de vazgeçilemeyen bir pozisyonudadır.

3 Mart 1878'de Osmanlı-Rus savaşının bir sonucu olarak imzalanan Ayestefanos Antlaşması Osmanlı'yı çok zor duruma sokmuştur. Ardından 4 Haziran 1878'de Osmanlı ile Britanya arasında Lord Beaconsfield tarafından yürütülen Savunma İttifakı Komisyonu'nun imzalanmasının ardından Kıbrıs için farklı bir döneme girilmiştir (Hill, 2016, s. 222) . Yükselen milliyetçilik ya da ulusçuluk dalgalanmaları Osmanlı'yı daha kötü duruma iterken Ayestefanos ile birlikte Osmanlı Doğu'da Erzurum ve Kars civarlarında Ruslara karşı büyük kayıplar vermiştir. Bunun üzerine İngiltere Rus tehdidini en aza indirmek açısından Osmanlı'nın yanında gibi gözükse de aslında kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir.

Berlin kongresi sırasında yapılan Kıbrıs antlaşmasına bağlı olarak Kıbrıs artık Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Osmanlı ile Büyük Britanya (GB) arasında imzalanan 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Konvansiyonu ve sonrasında buna ek olarak 1 Temmuz 1878 tarihli ek anlaşma her ne kadar Osmanlı'nın Kıbrıs'taki temel haklarını korumak adına imzalanırsa da ileride yükselen emperyalizm ve sömürgecilik bu antlaşmalara uymayıp hukuk dışı bir hal alacaktır. Hatta ve hatta "15 Temmuz günü II. Abdülhamid, Kıbrıs Anlaşmasının üzerine kendi el yazısı ile "Hukuk-u Şahaneme asla halel getirmemek şartı ile muahedeyi imza ederim" diye yazarak" (Gürel, 2020, s. 34) onay verse de İngilizler anlaşmanın şartlarına herhangi bir bağlılık duymayıp şartları yerine getirmeyecektir.

3.2 Britanya'nın Kıbrıs'ı İşgali

Rusya'nın, Osmanlı'nın topraklarına olan ilgisi özellikle İngilizleri doğrudan etkilemektedir. Bunun nedeni bir noktada Rusların sıcak denizlere inme politikası ile bir noktada da Kıbrıs'ın özellikle Hindistan açısından en yakın ulaşım yolu olan Süveyş Kanalı'na yakınlığı ile açıklanabilir. Rusların Çanakkale Boğazı'ndan sıcak denizlere inme tehdidi sadece İngilizleri değil tüm batı Avrupa ülkelerini ilgilendirmektedir. Bu nedenle Kıbrıs'ın

Osmanlı'nın elinden çıkması ya da Kıbrıs'ın kaybedilmesi demek İngilizlerin ticaret yollarına giden ana damarın kesilmesi demektir. İngiliz tarihçi George Hill'in dediği gibi; "Osmanlı'nın dağılma sürecinde Kıbrıs'ın bir başka gücün eline geçmesi ihtimali, Ortaçağdan beri hem Batı Kilisesi'nin savunucusu rolü üzerinden hem de ticari açıdan Suriye'de çıkarları bulunan Fransa'nın bu bölgeyle bağlantısını tehdit etmekteydi". (Hill, 2016, s. 227). O dönemde yaşanan ticari ilişkiler Merkantilist düşüncenin etkileri ve Sanayi Devrimi'nin yarattıkları nedeniyle sömürgelerin önemi giderek artarken stratejik anlamda bir toprağı elde tutma ya da ele geçirme düşüncesini doğurdu. Jeopolitik olarak durum değerlendirilse Kıbrıs'ın stratejik anlamda önemi tıpkı tarihsel geçmişte olduğu gibi bu zamanda da ön plana çıkar.

Antropolog Eric R. Wolf'un çalışmasına tekrardan bakacak olursak özellikle 19. Yüzyıl içerisinde İngilizlerin tekstil üretimi ve ticareti üzerinde başarılı olduklarını söyledik ve bu durum sadece Latin Amerika ile sınırlı değildi İngilizlerin oldukça geniş bir ticaret ağı ve alanı mevcuttu. Özellikle bu dönemde Levant Avrupa'da satmak için ciddi oranda pamuk yetiştirmektedir ve Mısır Avrupa için önemli bir pamuk tedarikçisidir (Wolf, 2019, s. 393). Osmanlı giderek burada da güç kaybederken işler Osmanlı'nın aleyhine gelişmekteydi. Velhasıl 17 Kasım 1869'da açılan Süveyş kanalı;

Mısır'a o kadar önem veren İngiltere'nin bir hatasını da ortaya koydu. İngiltere, Lesseps'in teklifine rağmen, Kanal Şirketi'nin hisselerinden hiç almamış ve sonunda Şirket, bir Fransız-Mısır Şirketi şeklinde kurulmuştu. Yani, Süveyş Kanalı'na ve dolayısı ile İngiltere'nin İmparatorluk Yolu'na Fransa hakim olmuştu. Bundan dolayıdır ki, İngiltere, yaptığı hatayı tamir etmek ve Mısır'a yerleşmek için fırsat kollamaya başladı (Armaoğlu, 1997, s. 407).

Özellikle bu durum İngilizlerin durumu daha detaylı bir şekilde incelemelerine neden olurken Kıbrıs üzerindeki politikaları da giderek ciddileşmeye ve Kıbrıs'ı stratejik olarak ele geçirmenin elzem olduğu sonucuna vardılar. Ve bunun üzerine 1878'de Kıbrıs Antlaşması Osmanlı ile İngilizler arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmanın gerçekleşmesinin nedenlerine detaylıca değinmek hem İngilizlerin üretim ve ticari ilişkilerini anlamamıza yardımcı olacaktır hem de Osmanlı'nın son dönemlerinde Kıbrıs'taki durumunu daha iyi değerlendirmemize büyük katkılar sağlayacaktır.

Öncelikle 19. Yüzyılda İngilizlerin genel anlamda hem sanayileşme hem de ulus-devletin sağladığı milliyetçilikle giderek daha emperyal arzularla donanmış bir millet olduklarını hatırlatmakta fayda bu durum Fransa, Belçika v.b... ülkeler için de bir o kadar geçerlidir. Özellikle İngiltere'nin Hindistan'a ana ihraç malı olan pamuğun ticari anlamda can suyu olması ile alakalıdır. İngiltere'nin ticaret anlayışının 19. Yüzyılda bu konuma gelmesi

İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm'ın dediklerinden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür. 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Hindistan'ın dokuma sanayiini Lancashire'a olan rekabeti sebebiyle yok etmiştir. Bunun yanında Hindistan ile yapılan ticari kurnazlıkların yanında Hindistan bölgedeki ihracatın büyük bir kısmını 'afyon' üzerinden sağlarken bunu devlet denetiminde ve teşvikinde yapması büyük bir gelir sağlıyordu. 19. Yüzyılın ortalarından sonra Çin'in ithalatının neredeyse yarısı Avrupa'nın liberal ekonomisi tarafından elde edilen afyondan yani uyuşturucudan oluşmaktadır (Hobsbawm E. J., 2018, s. 136-137). Bu nedenle Hindistan Britanya açısından çok önemli bir gelir kaynağıydı bu nedenle Hindistan Britanya'nın bir noktada en sağlam kapısıdır. Velhasıl Hindistan'a giden yolları Britanya güvenle korumak adına Süveyş Kanalına yakın olan alanları ele geçirmek ya da orada bir hegemonik bir baskı kurmak zorundadır. 1878 öncesindeki tarihlerde Mısır'da Fransa'nın hâkimiyeti göze çarpar Ortadoğu'daki bu durum İngilizlerin Hindistan ile olan ticaretine ket vurabileceğinden Osmanlı ile yakın ilişkiler kurarak stratejik konumu ve doğal güzellikleri dışında ağaçları ve bakırı ile pek fazla ekonomik getirisi olmayan Kıbrıs'ı 1878'de bürokratik yollarla işgal ederek ele geçirir. Bu süreçten sonra Kıbrıs çok farklı bir dönemece girer. Yaklaşık 307 senelik Osmanlı hâkimiyeti bir anda son bulmasa da yok denecek kadar azalır.

Sömürgecilik –sömürgeler serbest ticarete ancak istisnai durumlarda bağımsız ülkelerin sömürüldüğünden farklı anlamda sömürülmesine rağmen - İngiltere'de bile hala daha ölmedi, çünkü bir zamanlar sömürgelere, eşkıyaların kurbanlarına davrandığı gibi hala mümkündü ve sömürgelere sahip olmanın kuşkusuz yararları vardı. Eskiden ticaret ancak yakın askeri korumayla mümkün olduğundan askeri üslerin zorunluluğu sorgulanamaz bir gerçektir (Schumpeter, 2018, s. 33).

Schumpeter'in bu satırları 1919 senesinde yazdığı varsayılırsa emperyalizmin ya da sömürgeciliğin hem tartışılan bir konu olduğunu hem de toplumların kaderlerinin hala daha dışarıdan belirlenebildiğini görebiliriz. Schumpeter'in dediklerinden yola çıkarak Kıbrıs'ın tam da bu nedenle ele geçirilmesi ya da işgalini açıklamak son kertede mümkündür. Eğer tüm bunlar göz önünde bulundurulsa İngilizlerin Kıbrıs'a geliş sebep ya da sebeplerini daha iyi anlarız.

Kıbrıs Konvansiyonu'nun maddelerine göz atacak olursak toplumsal anlamda ne tür değişikliklerin yaşandığını da görebiliriz. Osmanlı ile birlikte en istikrarlı dönemini yaşayan Kıbrıs İngilizlerin adaya gelmesi ile çok farklı bir konuma gelmişti. Kıbrıs Konvansiyonunun 4 Haziran 1878'de imzalanan savunma ittifakı konvansiyonunda birinci madde şu şekildedir;

Madde 1- Rusya'nın Batum, Ardahan ve Kars'ı geri vermesi veya majesteleri sultanın son barış anlaşmasıyla belirlenmiş olan Asya topraklarını ele geçirmeye çalışması halinde, İngiltere bu toprakların silahlı savunması için majesteleri sultanla birleşeceğine dair söz vermektedir.

Karşılık olarak, majesteleri sultan daha sonra iki devlet arasında kararlaştırılacak olan ve Babiali'nin Asya topraklarındaki Hristiyan ve diğer tebaayı gözetim idari reformlar yapmaya söz vermektedir.

Dahası majesteleri sultan İngiltere'nin verdiği sözü yerine getirebilmesini sağlayacak koşulların oluşturulabilmesi amacıyla İngiltere'nin Kıbrıs adasını kullanmasına ve idare etmesine izin vermektedir (Hill, 2016, s. 254).

Konvansiyonun ikinci maddesi de bu birinci maddenin tasdiki niteliğinde olup sonrasında Ek konvansiyonlar ile Kıbrıs Konvansiyonu genişletilmiştir. Bunun nedeni Osmanlı'nın konvansiyonun kendi haklarını ada üzerinde azaltacak durumda olmasındadır. Kıbrıs halkını ilgilendiren diğer ek konvansiyon maddelerine gelmeden önce belirtilmesi gereken durum birinci maddenin Osmanlı'nın 'hasta adam' olarak çeşitli yaptırımlara maruz kaldığını anlayabiliriz. Unutulmamalıdır ki birinci madde iki devletin de çıkarları doğrultusunda hareket edilerek hazırlanmıştır fakat burada daha avantajlı olan şüphesiz İngilizlerdir. Emperyalizmin 19. Yüzyılda bürokratik bağlamda yayılmasının en büyük örneklerinden birini oluşturan bu konvansiyon Osmanlı'nın isteği üzerine 1 Temmuz 1878'de İstanbul'da bir ek konvansiyon imzalanır. İkinci konvansiyon meselenin özünde Osmanlı'yı padişahı ve tebaasını korumak adına yapılmaktaydı. Bu konvansiyon ise şu şekildeydi;

Saygıdeğer Sir A.H Layard, G. C. B ve şu anda majesteleri sultanın sadrazamı olan Saffet Paşa hazretleri, 4 Haziran 1878'de kendi devletlerini temsilen imzaladıkları Konvansiyon için aşağıdaki eki kabul etmiştir.

İngiltere Kıbrıs adasının kullanımı ve idaresine dair aşağıdaki şartlara uymayı kabul ettiği taraflarca idrak edilmiştir:

- 1) Yalnızca İslami konularda yargı yetkisine sahip olan bir şer'i mahkeme Kıbrıs'ta işlev görmeyi sürdürecektir.
- 2) Evkaf Nezareti'nin adadaki Müslümanlar arasından seçeceği bir memur ile Britanya yönetiminin seçeceği bir memur, Kıbrıs'taki camilere, mezarlıklara, Müslüman mekteplerine ve diğer dini tesislere ait emlak arazinin idaresinden sorumlu olacaktır.
- 3) İngiltere, ada gelirlerinden idari masraflar çıkarıldıktan sonra geride kalan miktarı her yıl Babiali'ye ödeyecektir. Son beş yılda satılan ve iltizama verilen miri arazi ve emlak-ı

hümayunun dâhil olmadığı bu miktar son beş yılın ortalaması alınarak 22936 kese olarak hesaplanmıştır ve ileride de usulüne uygun olarak tahkik edilecektir.

- 4) Babıali, Kıbrıs'taki miri arazi ile emlak hümayunu satma ve iltizama verme hakkına sahiptir; buralardan elde edilen ada gelirleri içinde sayılmayacaktır.
- 5) İngiliz devleti, kamu hizmetleri için kullanılacak olan arazileri ve ekili olmayan arazileri yetkili memurları vasıtasıyla uygun fiyattan satın alma hakkına sahiptir.
- 6) Rusya'nın Kars'ı veya savaş esnasında Ermenistan'da ele geçirdiği diğer yerleri Osmanlı'ya iade etmesi halinde, İngiltere Kıbrıs'ı boşaltacak ve 4 Haziran tarihli Konvansiyon Hükümsüz kalacaktır (Hill, 2016, s. 255-256).

Osmanlı ile İngilizler arasında yapılan Konvansiyonlar büyük bir gizlilik içinde gerçekleşirken Abdülhamid 14 Ağustos 1878'de III. anlaşmayı temsilcileri aracılığıyla ve "1 Temmuz 1878 tarihli Ek'in 1. ,2. ve 4. Maddelerine hâlel gelmeksizin" (Hill, 2016, s. 256) Kıbrıs'ı İngilizlerin kullanımına verir. Özellikle Abdülhamid'in bu yaptığı uluslararası hukuk bağlamında ilk hamlelerden biri olarak görülebilir.

İngiltere bu yasalara bağlı olarak Kıbrıs'taki yaşama ayak uydurmak zorunda yönetimi ancak 1879 senesinde alabilmiştir. Bu zaman diliminde adada 45 bin Türk, 95 bin Rum ve farklı etnik kökenlerden de olmak üzere toplamda 165 bin kişinin olduğu düşünülmektedir (An, 1996, s. 92). Konuya etmeden önce bir şeyi açıklamakta yarar var Hamilton Lang pek fazla bilinmeyen bir kaynak olarak "Cyprus Its History, Present Resources and Future Prospects" adlı kitabında şöyle söyler; "tüm Türk vilayetleri içerisinde belki de en iyi yönetileni Kıbrıs'tı"³ (Lang, 1878, s. 190). Bu nedenle İngilizlerin adaya gelişinde orada yaşayan adalıları düşünmek gibi bir gaye ya da hedefleri yoktur. Kıbrıslılar tarihin her döneminde olduğu kendi kaderlerini kendileri tayin edemeden başka bir milletin yani İngilizlerin himayesine girmişlerdi. Resmi olarak bu pek mümkün gibi görünmese de formalite icabı olarak ada henüz Osmanlı'nındı fakat Konvansiyon'un maddelerine ve Osmanlı'nın o dönemki durumuna bakılırsa Kıbrıs artık elden çıkmış durumdaydı. Bu nedenle Konvansiyon özünde bir tehdit barındırmaktaydı halk dili ile söylersek İngilizler bize Kıbrıs konusunda yardımcı olmazsanız sizleri Ruslar ile baş başa bırakırız demeye getiriyorlardı.

Kıbrıs Konvansiyonu'nun ardından İngilizler 1878'in Temmuz ayının 12. gününde Kıbrıs'ta Amiral Hay tarafından kendi bayraklarını çekerler. Bunun üzerine adanın ilk İngiliz yöneticisi olacak olan Sir Garnet Wolseley 13 Temmuzda yola koyulur ve 22 Temmuz'da adada yönetim görevini resmen devralır (Gürel, 2020, s. 43). Bu tarihten itibaren İngilizler 1960'a

---

³ Çeviri bana aittir.

kadar Kıbrıs'ta yönetim işini üstlenir. İngilizler adaya gelir gelmez Osmanlı devrindeki gibi Müslüman yanlısı bir tutum izlemeyi bırakırlar. Hatta İngilizler adadaki konumlarını sağlamlaştırmak adına Türk yetkilileri görevlerinden uzaklaştırarak adadaki hegemonyalarını artırıyorlardı. Kıbrıslı Türk tarihçi Salahi R. Sonyel'in aktardığı gibi;

Kıbrıs'a ilk İngiliz Yüksek komiseri olarak atanan Sir Garnet Wolseley, adaya ulaşınca 1878 yılı Ağustos ayında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'yi İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Austen Henry Layard aracılığıyla, adadaki Türk yetkilileri kaldırması için Osmanlı yönetimi üzerinde baskı kullanmaya inandırıyor. İngilizler bu davranışlarında başarılı oluyor; Osmanlı yetkililer görevlerinden uzaklaştırılıyor, onların yerlerine ilkin İngilizler alınıyor, daha sonra da kimi boş mevkiler Kıbrıslı Ermeni ve Rumlarca dolduruluyordu. Tapu dairesinde çalışan kimi Türk görevliler, hükümet hizmetinden çıkarılıyor, onların yerine, Wolseley'in "oldukça yetenekli bir Ermeni centilmeni" olarak nitelendirdiği bir kişi atanıyordu (Sonyel, 1995, s. 134-135).

Bu durum özellikle Kıbrıslı Türk aydınları ve yöneticileri olumsuz anlamda çok ciddi derece etkiler. Bunun üzerine İngilizler tüm sömürgeciler de benzer şekilde olduğu gibi ve bunun en iyi temsilcilerinden biri olan İngilizler adada kendi yönetim sistemlerini oluşturmayı planlarlar ve bunu da gayet sistemli ve düzenli bir şekilde gerçekleştirmeyi başarırlar. Fakat bu sürecin gerçekleşmesinden önce İngilizler Kıbrıs'taki durumun fizibilitesini çok iyi araştırırlar ve sosyolojik anlamda adanın o dönemdeki en azından düşüncesini belirlemeye çalışırlar. Ve ortaya şöyle bir durum çıkar: İstanbul İngiliz büyükelçisi Layard Kıbrıs'taki toplam nüfusun 144.000 olduğunu Lord Salisbury'ye bildirir ve Türklerin İngiliz idaresine hazır ve sıcakkanlı yaklaştığını fakat Rumların İngilizlere aynı sıcaklıkla yaklaşmadığını belirtir (Gürel, 2020, s. 48). Layard bunun üzerine Kıbrıs üzerine daha detaylı düşünmeye başlar Kıbrıs'taki toplumsal yapıyı kendi lehlerine çevirmenin gerekliliği üzerine düşünür ve Kıbrıs'a daha fazla Türk ailesinin yerleşmesi gerektiğini öne sürer. Şükrü Sina Gürel'in aktardığına göre; "Layard'ın tasarısı, 93 Savaşı'nda İstanbul ve dolaylarına sığınmış bulunan Bulgaristan mültecilerinin Kıbrıs'a yerleştirilmesini sağlamaktı. Ancak Osmanlı Devleti bu mültecileri Kıbrıs'a yollayıp yerleştirmek için gerekli parayı bulamayınca, bu tasarı gerçekleştirilememiştir" (Gürel, 2020, s. 49). Zaman içerisinde bu durum tam tersi şeklinde hareket edip adaya Türkler yerine Rumların geldiği görülmektedir. İngilizler adaya geldikten sonra Kıbrıs Rum milliyetçiliği kendinden söz ettirmeye başladı ve İngiliz yüksek komiserine Başpiskopos Larnaka'da bir karşılama konuşmasında adanın Yunanistan ile birleştirilmesi konusunda İyonya (Ege) adalarında olduğu gibi birleşmenin arzusu üzerinde durdu. Bu durum üzerine İngilizler ile

Enosis yanlısı Rumlar arasında bir karşıtlık ortaya çıktı (Library of Congress Federal Research Division , 1993, s. 20).

İngilizler çoğu kaynakta Türklerin daha sıcakkanlı ve anlaşmaya daha ılımlı olduklarını her fırsatta bu nedenle vurgulamışlardır, bunun nedeni ise kanımca Osmanlı'nın devlet geleneğinden kaynaklanmaktadır. İngilizlerin adaya gelişinin ardından birçok değişikliğe gidildi Britanya İmparatorluğu'nun ilk geliş yıllarındaki etki sonraki yıllarda azalsa da Kıbrıslılar açısından İngilizlerin sistemlerine ve kendilerine ve haliyle bağlı oldukları imparatorluklarına gösterdikleri özen nedeniyle hep gıpta ile bakıldı.

Britanya'yı temsilen adada bulunan İngilizler Kıbrıs'ın gelişmesi ve tanınması açısından birçok atılımlarda bulundular ilk yıllarda özellikle Larnaka ve bölgesine olan katkıları bunun en büyük örneğidir. İngilizler adayı işgal ettiklerinde Kıbrıs'ta Osmanlı'ya ait pek fazla yapının bulunmadığının bilincindeydiler köyler ve kasabalardaki yerleşim yerleri dışında gözle görülür ihtişamlıkta bir esere rastlamak pek mümkün değildir. Arabahmet Camii, Büyük Hamam ve Mevlevi Tekkesi dışında pek fazla Osmanlı mimarisinden söz etmek neredeyse olanaksızdır. Özellikle Osmanlı'nın İstanbul ve Bursa gibi şehirleri dışında pek fazla mimari esere rastlamak mümkün değildi fakat Anadolu'da Osmanlı'nın ilk nüfus sayımının yani 1831 ardından birkaç yapıya rastlamak mümkündür. Bu nedenle Kıbrıs'ın bulunduğu konum ve Osmanlı'nın merkez-çevre anlayışı ile bağlantılı olarak Kıbrıs'ta Osmanlı'nın neden pek fazla eser bırakmadığını anlayabiliriz. Konumuza dönecek olursak İngilizlerin adaya gelmesiyle ticari gelişme bakımından büyük değişiklikler olduğu aşîkârdır. İlk yüksek komiser Wolseley döneminde Larnaka'ya yapılan altyapı ve sağlık alanındaki hizmetler Kıbrıs'ı dönüştürmeye başlamıştı.

3.3. Kavanin (Yasama) Meclisi

14 Eylül 1878'de İngilizlerin aldıkları karar neticesinde ilk Kavanin Meclisi kurulmuştur. Meclisin başkanı ise bizzat yüksek komiserin kendisidir. Wolseley'in başkanlığını yaptığı mecliste üyeler Baş sekreter, Hukuk danışmanı ve mali komiser olarak İngilizleri temsil etmektedir. Yerlileri ise Mustafa Fuat Efendi, Tüccar bir Rum olan Yorgo Gilikis ve Latin kökenli Richard Mattei temsil etmektedir. Kavanin Meclisinin oluşmasının ardından İngilizler adada birçok değişiklik yapmışlardır. Bunlardan bir tanesi 1879'da Para Değişiklik Kanunu yürürlüğe girmesidir. İngilizler adayı artık dönüştürme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Kıbrıslıların üretime dair olanaklarını iyi kullanamadıklarını düşünen sömürgeciler, ada içerisinde yeni pazarlar oluşturmayı hedeflemişlerdir. Fakat hem yeni pazarlar oluşturma hem de yönetim bakımından adada işlerin daha iyi işlemesi bakımından aynı yılın Temmuz ayında

Sir Robert Biddulp Wolseley'in halefi olarak Kıbrıs Yüksek Komiseri olarak atanmıştır (Hasgüler, 2018, s. 15).

Biddulp'un görev süresince özellikle 1881 yılında çok önemli olaylar yaşanmıştır. Bunlardan bir tanesi uzunca bir süre her 10 yılda bir tekrarlanacak olan nüfus sayımıdır. 4 Nisan 1881'de gerçekleşen bu nüfus sayımı neticesinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir: Adanın toplam nüfusu 186,173 bunlardan 137,631'i Hristiyan, 45,458'i Müslüman ve diğerleri olmak üzere ayrılmaktadır (Lukach & Jardine, 2007, s. 43-45). Buradan da anlaşılabacağı üzere adada gerek Osmanlı'nın hoşgörülü imtiyazlarının etkisiyle gerek İngilizlerin adayı 'işgal edışı' ve yapılan göçler ile Müslümanların sayısı giderek azalırken Gayri Müslimlerin sayısı artmaktaydı. Özellikle Osmanlı'nın hoşgörü anlayışı sayesinde Ortodoks kilisesi daha önce görmediği imtiyazlar ile 300 küsur sene boyunca kendi burjuvazisini yaratmış ve adada en güçlü cemaati temsil eder konuma gelmişti. Bunun gerçekleşmesindeki en önemli olaylardan biri de 1821 Mora Yarımadasında canlanan ve ortaya çıkan Enosis yanlısı tutumdur. Bu anlayış ilerleyen yıllarda Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların temel sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkacaktır.

1881 yılında Kavanin Meclisi'nin yeniden oluşturulması nüfusun dağılımı göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. 1879 ve 1880 yılları meclis içerisindeki tartışmalarla geçmesinden dolayı 1881 yılında Rumlar nüfusa oranla temsiliyet hakkı istemişlerdir. İki cemaat arasında yaşanan olaylar neticesinde 1881'de yapılan nüfus sayımına bağlı olarak 1882 Anayasası oluşturulmuştur. İngilizlerin bir noktada adadaki hâkimiyetini sağlamlaştırmaya yönelik olan 1882 Anayasası'na göre Yasama Meclis 18 üyeden oluşacak ve bunlardan 6'sını hükümet atayacaktır. 12 vekil ise halkın seçimiyle belirlenecektir. Bu üyelerin 9'u Rumlardan, 3'ü ise Türklerden oluşacaktır (Beratlı, 2020, s. 30-31). Bu nedenle 1881 yılı ada tarihi açısından büyük önem teşkil eder. Çünkü bu tarihten sonra Kıbrıs'ta egemenlik ilişkileri farklı şekilde işlemeye başlayacaktır.

Kavanin Meclisi'nin varlığı toplumsal anlamda Kıbrıslılara herhangi bir yetki vermemiştir. Kavanin Meclisi'nde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında çatışmalar yaşanırken aynı yıllar içerisinde İngilizler ve diğer milletler Ortadoğu ve Afrika'da inanılmaz bir yayılma politikası izlemektedirler. Bu nedenle İngilizlerin Kıbrıs'a fazla önem verecekleri pek de zamanları yoktu. Hannah Arendt'in dediği gibi "emperyalizmin, kapitalizmin son evresi olmaktan çok, burjuvazinin siyasi hâkimiyetinin ilk evresi olarak görülmesi gerekir" (Arendt, 2018, s. 35).

Britanya'nın Kıbrıs'taki hâkimiyetini değerlendiren Tabitha Morgan'ın aktardığına göre idamlar ve sıkıyönetim gibi meseleler İngiliz yöneticiler için sıradan 'şeyler' gibi değerlendirilmektedir. Morgan 1882 ile 1890 yılları arasında İngilizlerin gözünden Kıbrıs'ı şöyle ele alır;

Doğal felaketler ile uğraşmak, geçilmez yollarda seyahat etmek, hatta kamuya açık idamlar düzenlemek, hepsi de işgalin ilk yıllarında Kıbrıs'ı yöneten İngilizler için günlük hayatın bir parçasıydı. Bunlar sömürge sivil hizmetlerinde ne kadar zindeleştirici bir yaşam olduğuna dair popüler algılara uyan, birçok kişinin zevk almış olabileceği zorluklardı (Morgan, 2013, s. 51).

Bu durumu tarihsel bir perspektiften sosyolojik bakış açısıyla değerlendirmek olağandır. Hatta bu durum karşısında iki durum ortaya çıkar: Birincisi; İngiliz kolonyal yönetiminin baskıcı anlayışına bağlı olarak totaliter bir rejim ki emperyalizmin temel görevlerinden biridir. İkincisi ise sosyolojinin önemli isimlerinden Simmel'in toplumsallaşma kavramı. Simmel toplumu "toplumsallaşma (sociation) ilkesini somutlaştıran bireyler arasındaki, karmakarışık bir ilişkiler ve etkileşimler ağı şeklinde" (Swingewood, 2010, s. 143) tanımlar. Doğal felaketlerin ve ulaşım ağlarının zorluğu bir kenara bırakılırsa kamuya açık idamlar toplumsal anlamda birçok mesajı da içerir. Bu nedenle dönemin Kıbrıs'ın da yaşayan bireylerin devletin yaptıklarına bakış açısı gerçekleşen olaylar bağlamında ortak bir bilincin oluşmasına da katkı sunmuştur.

Kıbrıs'ta bunların dışında kayda değer bir gelişme ya da olay yaşanmaz. Rutin idamlar ve baskıcı unsurlar dışında İngilizlerin kendi kültürlerini ve 'moda' anlayışlarını Kıbrıs'a uygulamak istemeleri haricinde sömürgecilik bağlamı dışında farklı herhangi bir olaya rastlanılmaz. Mısır'ın alınması ile değeri azalan Kıbrıs'ta uzunca bir süre pek mühim olayla karşılaşılmaz. Tabiri caizse Kıbrıs taşra bir sömürge olarak nitelendirilebilir.

3.4 Yatırımların Ardındaki Zorlu Dönemeç (1900-1914)

Sir Robert Biddulph'ın ardından sırası ile 1886 ile 1892 yılları arasında Sir Henry Ernest Gascoyne Bulwer, 1892 ile 1898'de Sir Walter Joseph Sendall ve 1898-1904 yılları arasında Sir William Frederick Haynes Smith yüksek komiserler olarak Kıbrıs'a atanmışlardır. Wolseley'in ardından uzunca bir dönem İngilizler Kıbrıs'a pek fazla önem göstermezler fakat çok fazla da boş bırakmazlar. Kıbrıs'ı kalkındırmak adı altında kendi çıkarlarına yönelik birçok faaliyette de bulunurlar. Bunlardan en önemlisi demiryollarıdır. Demiryollarının önemini doğal kaynakların varlığı ile açıklayabiliriz. Bunun için Kıbrıs adının kökenine bakmak yeterli olabilir. Kıbrıs adını İngilizcede bakır anlamına gelen copperdan almaktadır. Kıbrıs tahmin

edileceği üzere maden kaynakları açısından zengin sayılabilecek bir adadır. Eric R. Wolf'un dediği gibi "Akdeniz'de Kıbrıs ve Sicilya'da 12. Yüzyıl kadar erken bir tarihte, şeker kamışı yetiştirmek ve madenlerde çalıştırmak için köleler kullanılıyordu" (Wolf, 2019, s. 269).

Buradan şunu çıkarabiliriz: Kıbrıs'ın o dönemde de sömürgeciliğin farklı bir versiyonuna maruz kalmıştır. Diğer ise şeker kamışı ve doğal maden yönünden çeşitli kaynaklara sahip olduğudur. Kıbrıs'ın maden kaynakları yönünden nispeten zengin oluşu İngiliz araştırmacıların dikkatlerini çekmiş ve İngiltere demiryolu meselesi ile epey uğraşmıştır. Bu uğraş 20. Yüzyılın ilk yıllarında başlamıştır. İlk başlarda İngilizler için 'kurtarmaz' ülke içerisindeki ticaretin getirisi demiryollarının masrafını dahi karşılamaz denilince bu işten vazgeçilmiştir. Fakat çeşitli araştırmalar sonucunda madenlerin değeri gün yüzüne çıkınca sömürgeciler bu işe tekrardan asılmışlardır. Ve nihayetinde Trodos bölgesindeki asbest, kireçtaşı ve Lefke, Yeşilırmak taraflarındaki bakır madenleri yüzünden İngilizler demiryolu meselesini tekrardan gündeme almışlardır. Diğer bir ifadeyle ada içerisinde çıkarılacak olan doğal kaynakların lojistiği için gerekli olan demiryolu önceden gereksiz görülürken madenlerin getirisi ile doğrudan bağlantılı olarak artık gerekli görünmeye başlamış ve demiryolu için çalışmalara hız verilmiştir.

Bakırın çıkartılması ve ticari anlamda kullanılması asbestten çok sonra gerçekleşmiştir bunun nedenini açıklamak için Kıbrıs'ın El Kitabı'nın 1913'te yapılan baskısında Adını Bakırdan alan Kıbrıs için yazılan şu sözlere bakmak meselenin özü bakımından yeterli olacaktır "antik çağda yaygın bir biçimde üretilmiş olmakla birlikte, yüzeydeki tüm madenlerin çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bir grup yıllardır Baf kazasındaki Limnidi'de (değiştirilmiş adı Yeşilırmak) bulunan antik ocakların çevresinde inceleme ve kazı çalışmalarını sürdürüyor." (Lukach & Jardine, 2007, s. 284). Mantıken 1913 senesinde henüz bakırın işlenip çıkartılması gerçekleşmemiştir.

İngilizler 1878 ile 1907 yılları arasında Trodos'ta asbeste ilişkin çeşitli araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar sonucunda bazı numuneler İngiltere'ye gönderilmiştir. Akabinde Kıbrıs'ta ki kısa lifli asbestin kiremit yapımında kullanılmaya başlaması ile Kıbrıs'taki asbeste talep artmaya başlamış ve sömürge yönetiminin izni ile 90 yıl gibi çok uzun sayılabilecek bir dönem için Kıbrıs Madencilik Limited Şirketine ruhsat verilmiştir. Buradan hükümete aynı %5 veya ham asbestten elde edilen %10 kazanç verilecektir. 1907'de 105 ton asbest ihraç edilirken 1910'da bu miktar 460 tona çıkmıştır. Bu miktar 1911'de ise 760 tona ulaşan bu miktar yaklaşık 10.000 İngiliz Sterlinine denk gelmektedir. İhracat Fransa, İngiltere, Almanya ve Belçika gibi ülkelere yapılmaktadır. Asbest madenciliği ile birlikte yerli halka da iş olanağı

sağlanmıştır. Bu dönem de Kıbrıs'ta yaklaşık olarak 150 ile 600 arası işçi madenlerde çalışmaktadır (Lukach & Jardine, 2007). Bu da Kıbrıslılar açısından yaklaşık 2000 kişinin madencilik sayesinde geçinmesi demektir. Madencilik meselesi daha sonraki yıllarda karşımıza daha farklı bir şekilde çıkacak ve Kıbrıslıların özellikle Lefke ve Yeşilırmak bölgelerini fazlası ile etkileyecektir.

İngiliz yönetiminin ilk yıllarından sonra sermayedarlar Kıbrıs'ta demiryolunun oluşturulması ile ilgilenmelerine karşın herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi Kıbrıs'taki ekonomik düzenin demiryolu bakımından gereksiz olacağını düşünen İngilizler nitekim adayı işgallerinden yaklaşık 27 yıl sonra demiryolu hattının yapılmasını ve tamamlanmasını uygun görmüşlerdir (Gürel, 2020, s. 46). 1905'te açılan Mağusa - Lefkoşa demiryolu hattı ile birlikte “sömürgecilerin, Ada'yla olan ilişkilerinde, bu topraklarda bir Britanya damgası bırakmak için ilk ciddi teşebbüslerin yapıldığı yeni bir dönemin başlangıcını belirtmekteydi.” (Morgan, 2013, s. 86). Özellikle bu yıllar Kıbrıslılar açısından medeniyetin, modernleşmenin geliş yılları olarak okunabilir. Demiryolundan maden ocaklarındaki gelişmelere kadar birçok yeniliğe şahit olan Kıbrıslılar, devletin bürokratik gücünü ve bürokrasinin desteği ile refah ve diğer kamusal hizmetler bakımından yeniliklere de şahit olmuşlardır. Bunların gerçekleşmesindeki en önemli faktör şüphesiz sömürgecilerden sorumlu devlet bakanı Joseph Chamberlain'dir. Özellikle tarım alanında yapılan atılımlar Kıbrıslıların yaşamını muazzam ölçüde etkilemiştir.

Sömürge bakanı Winston Churchill 1907'de Kıbrıs'ı ziyaret eder. Churchill'in geliş tüm adada büyük yankı uyandırır. Yunan milliyetçilerini heveslendirecek bir konuşma ile açık kapı bırakan Churchill Kıbrıs'taki Rum temsilcilerin Osmanlı'ya verilen ‘sözde haraç’ için vergilerden yakınmalarına ve sosyal hayattaki yoksulluğa şöyle yanıt verir;

Para sağlamak amacıyla, büyük Gücün, küçük bir toplumu ezmesinden daha iğrenç bir manzara düşünülemez. Aslında bizim şu anda Kıbrıs'la ilgili mali uygulamalarımız bu manzarayı sunmaktadır. Bana kalırsa, Tacın yönetimindeki herhangi bir mülk ya da topraktan zorla haraç toplamak, Büyük Britanya için tamamen değersizdir ve dünyanın her köşesinde sömürge politikamıza aykırıdır (Richter, 2011, s. 15).

Churchill'in bu ziyareti ile Kıbrıs farklı bir yola girmeye başlar. Bu açıklamanın üzerine Kıbrıslı Rumların Enosis arzuları tekrardan canlanmış ve zaman içerisinde İngiliz Koloni Yönetimini de rahatsız edecek olan bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Churchill gibi kurnaz bir siyasetçinin aslında Kıbrıslılara verdiği mesaj böl ve yönet (divide and rule) anlayışından ibarettir. Tabitha Morgan Churchill'in “Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk

yetkililerle toplantıları sırasında enosis ya da Yunanistan ile birleşme meselesini inceliklerle savuşturduğunu” (Morgan, 2013, s. 88) öne sürer. Bu arada Churchill’in ziyareti esnasında Kıbrıslılar ile siyaset konuşmaktan kaçınması ve Müslümanların Hristiyanlara karşı dalgalanmaları bastırmaya çalışmaları sonraki yıllar açısından gelecek olanların fragmanıydı. Churchill kişiliği hesaba katılırsa bunları böl ve yönet ruhuna en uygun söylemler olarak yorumlayabiliriz.

Türkler ve Rumlar arasında başlayan Enosis tartışmaları arasında ada demiryolu ile adımını atarak giderek modernleşmeye başlar. Sanayi Devrimi’nin başat aktörlerinden biri olan Britanya özellikle bu demiryolu ile çok iyi bir şekilde sömürgecilerin etkisinde kalan halka kendi ‘gücünü’ hala hissettirmektedir. Morgan’ın ifadesiyle yapılan demiryolunun etkisi “Ada’nın emperyal gücün kömür yakan makineleriyle sürüklenerek modern çağa tanışmasını Kıbrıs’taki diğer Britanya sömürge projelerinden daha güçlü sembolleştirmektedir” (Morgan, 2013, s. 90). Modernleşme gibi bir kavramın bir toplumun yaşantısına girmesi İngilizlerin her iki cemaat tarafından hayranlıkla karşılanmalarına neden olmuştur.

Kıbrıs’ta kalkınma ve refah adına büyük bir ‘dönüşüm’ yaşanmasında etkili olan faktörlerden birisi de 22 Ekim 1906’da kooperatifçiliğin başlamasıdır. Kıbrıs’ta kooperatifçilik diğer sömürge ülkelerine/bölgelere göre çok daha erken bir tarihte faaliyete girmiştir. İngilizlerin 1878’den bu yana adaya gelmesi ile sosyo-kültürel anlamda hatırı sayılı değişikliklerin olduğu aşikârdır. Fakat sömürgecilere göre ada halklarının ‘kara cahil’ olması, yaşam standardının düşüklüğü, geri kalmışlık ve halkın tefeciler ile sorunlar yaşaması İngiliz sömürge yönetiminin dikkatini fazlasıyla çekmiştir. Kıbrıs’ta yoksulluğun varlığı, eğitimin yetersiz oluşu, çiftçilerin tefeciler tarafından bir-iki şilin karşılığında 15-16 saate varan ‘köle’ gibi çalıştırılmaları, bir şilin karşılığında ancak iki-iki buçuk okka ekmek alınabilmesi İngiliz sömürge idaresini harekete geçirmiştir. Bunun üzerine İngiliz sömürge idaresi Kıbrıs’ta bir kooperatif kurarak Kıbrıslıların yaşamında inanılmaz büyük bir dönüşüm yaşanmasında etkili olmuşlardır (Hasgüler, 2018, s. 368).

Burada konudan sapmadan dönemin ruhunu anlamak açısından tefeciliğe ve etkilerine de değinmek gerekmektedir. Tefeciliğin adada toplumsal yaşam içerisinde büyük sorunları meydana getirdiğine dair gibi bir yorumda bulunmada herhangi bir beis yoktur. İngiliz yönetiminin ‘yönetim’ kavramını gerçekleştirebilmesi için karşısında iki engelin varlığı dönemin Valisi Wolseley’i bile tedirgin etmişti. Bunlar; ruhban sınıfı ve Kıbrıs Rum oligarşisidir. Köylerde ve şehirlerde oluşan ‘paralel’ yapılanma İngilizlerin canını oldukça sıkışmış ve bunun düzeltilmesi için çalışmaya başlamışlardır. Klientist yapılaşmaya karşı

İngilizler son derece kararlı davranarak yönetimi merkeziyetçi bir yapıya dönüştürerek ve ironik olarak sömürgeciler sömürü bitirmek adına mültezim sistemini de kaldırıp klientist düzeni yıkmışlardır. Bunun dışında Osmanlı devrinde alınan öşür vergisi de ayrıca bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs gibi kurak ve çekirge sürüleriyle boğuşulan bir yerde çiftçiler olağandışı dönemlerde hasadın verimsizliği kimi zaman yokluğu yüzünden bu vergiyi ödemekte çok zorlanmaktadırlar. Kıbrıslılar öşür vergisini tefecilerden %25 gibi uçuk bir faiz oranıyla borç alarak öderler. Hasadın ardından borcunu ödemek isteyen köylü ürününü ucuza satmak zorunda kalmıştır. Bunun temel nedeni ise bazı tefecilerin aynı zamanda tüccar olmaları ya da bazı tüccarların aynı zamanda tefecilik yapmalarıdır. Dolayısıyla köylü her zaman borç içerisinde kaldığından tefeci-köylü ilişkisi tuhaf bir mübadele formunda hareket etmektedir (Richter, 2011, s. 22-25). Tefeci ile köylü arasındaki bu ilişki klientist yapının güçlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Bu durumdan ciddi biçimde rahatsız olan İngilizler 1897’de köylülere düşük maliyetli kredi vermek amacıyla Kamu Kredi Fonu’nu kurarlar. Fakat bu mesele hallolmaz. 1910’lu yılların sonlarına doğru kooperatiflerin kurulmasıyla sömürge yönetimi bu konularda daha ciddi atılımlar yaparlar. Buna ileri ki bölümlerde daha detaylı bir şekilde değinilecektir. I. Dünya Savaşı tüm bu meselelerin arka plana atılmasına neden olur. Bu savaş Kıbrıs’ı teğet geçmez, adayı farklı bir konuma sürükler.

3.5. I. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıslı Türkler

3.5.1. İngiltere’nin Kıbrıs’ı İlhakı

Emperyal dönemin neredeyse zirve yılları sayılan bu dönemden Kıbrıs’ta nasibini fazlasıyla almıştır. Yükselen milliyetçilik dalgası ve dünya savaşı Osmanlı’yı da tarafını seçmeye zorlamıştır. Osmanlının 1914’ün Ekim ayında Almanya’nın yanında savaşa girmesi İngiltere’ye Kıbrıs’ı ilhak etme fırsatını vermiştir. Hala daha köy yaşamının ağırlıkta olduğu bir türlü kentleşemeyen Kıbrıs’ın ilhak edilmesi aslında beklenmeyecek bir olay değildir. Osmanlı gücünü fazlasıyla kaybetmiş Balkanlar elinden çıkmış, Kuzey Afrika’daki topraklarını emperyalistlere bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durumda Osmanlının Kıbrıs için yapabileceği herhangi bir seçeneği yoktur.

Kıbrıs’ın ilhakı hukuk kurallarının çiğnenip emperyalizmin en net tasvirlerinden birini yapmasının yanında toplumsal yaşam içerisinde de büyük yankılar uyandırmıştır. 1911-1912 yılları arasında Türklerin Tripoli’deki yenilgiye uğramasına Rumların sevinmesi ve Türklere sövmeleri iki toplum arasında ilk ciddi çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. İngiliz polisi

olaylara müdahale etmek zorunda kalmıştır. 27 Mayıs 1912’de askerin müdahalesi ile 5 kişi hayatını kaybetmiş, 134 kişi ise yaralanmıştır. Limasol kazasında çıkan olayların akabinde Kaza Komiseri ile bir Türk ve Rum’un yer aldığı Araştırma Komisyonu, polisin olaylara müdahale etmek zorunda olduğunu, olaylardan Türklerin sorumlu tutulamayacağı ve çoğunlukla Rumların mahkûm edilmesi ile bu olay kapatılır (An, 1996, s. 106).

Bunun üzerine Rumların Enosis istekleri giderek daha da şiddetlenir. 1878’de İngilizlerin adaya (Larnaka’ya) ilk ayak basmalarından beridir kilisenin Enosis’e olan arzusu gizli olan bir mesele değilken bu arzu zaman içerisinde daha da belirgin hale gelmiştir. Nihayetinde Osmanlı’nın Almanya’nın yanında savaşa dâhil olması sebebiyle İngilizler adayı ilhak etmişlerdir. Osmanlı’nın bu konu hakkında tek yapabildiği bir protestodan ibarettir. Hiçbir zaman tatmin olmayan Rumların tek hedefinin Enosis olduğunu bilen Koloni Yönetimi Rumlara çok fazla ayrıcalıklar tanımış olmasına karşın milliyetçilik ile zehirlenmiş Rum Cemaati İngilizlere her fırsatta Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı talebinde bulunmaktan hiçbir zaman çekinmemişlerdir. Bu durumu çok iyi bilen İngiliz Yönetimi 1915’te Yunanistan’a açık bir öneride bulunur. İngiltere’nin yanında savaşa katılırsa Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilebileceğini bildirir. Bu meseleye direkt atlamayan Yunanistan İngilizlerin teklifini kabul etmez fakat adanın bir gün onlara kalacağı düşüncesinin ortaya çıktığını düşünür (Alasya, 1992, s. 27).

Tüm bu olaylar gerçekleşirken özellikle Kıbrıslı Türkler bir kenara atılmıştır. Dönemin İngiliz Yüksek Komiseri Sir Hamilton John Goold Adams (atlara olan sevgisi ve ilgisi sebebiyle çok tepki toplayan bir yöneticiydi onun için her şey tarım ve hayvanlardan ibarettir) 1911 ile 1915 yılları arasında Kıbrıs’ta yüksek komiserlik görevini yürütürken diğer yöneticilerin aksine toplumsal statü gösterileriyle daha az ilgilenen (at yarışları, köpek gösterileri vs...) daha çok tarımsal gelişme ve hayvanların refahı için pratik ilerleme kaygısı güden bir anlayışa sahiptir. Ülke bütçesinin büyük bir kısmını safkan atlara yatıran Goold-Adams Helen karşıtı söylemleri ile de çok tepki toplayan bir komiserdir (Morgan, 2013, s. 110-111). Kıbrıslı Türkleri de işin içine katarak Kıbrıs’ın ilhakında onları da düşünmektedir. İlhak haberini alan yüksek komiser Londra’ya bu konu hakkındaki çekincelerini bildirmiştir. Şükrü Sina Gürel’in aktardığına göre bu mesele şöyle vuku bulmuştur:

Kıbrıs Yüksek Komiseri Goold-Adams, “ülkeye katma” hazırlıklarını öğrendikten sonra, Londra’ya önemli bulduğu bir kaygısını yansıtmakta gecikmemiştir. Adanın Müslüman halkını tedirgin etmemek için hiç değilse 1878 Antlaşması’nın 1 Temmuz “Ek”inin ilk iki maddesindeki kurumların varlığını koruyacağı kendilerine duyurulmalı, güvence verilmeliydi.” Ama Dışişleri

Bakanlığı “ülkeye katma” (ilhak) duyurusunun içine böyle bir açıklamanın da konulmasını yersiz buldu ve bunu, İsterse Yüksek Komiser’in kendisinin yapabileceğini bildirdi (Gürel, 2020, s. 75).

5 Kasım 1914’te Britanya Kıbrıs’ı Krallık Konseyi’nin emri ile (Order in Council) ile ülkesine kattığını açıklar. Bunun üzerine İngiltere Osmanlı’nın karşı tarafta savaşa girmesini gerekçe göstererek 1878 ve diğer uluslararası antlaşmaları tek taraflı olarak feshettiğini belirtir. Bu sürecin ardından Kıbrıslı Türklere büyük bir dayatmalar furyası başlamış ve ‘zorla’ vatandaşlık gibi uygulamalar hayata geçirilmeye başlanır. İlhak’ın ardından Goold-Adams’ın açıklaması şu yöndedir;

Kıbrıs’ta doğmuş ve şimdi Kıbrıs’ta ikamet eden Osmanlı tebaası İngiliz tebaasına geçmiştir. Şu anda Kıbrıs’ta ikamet etmekle birlikte, Kıbrıs doğumlu olmayan Osmanlı tebaasına, bu duyurunun ilan edildiği tarihten başlayarak bir yıl içinde Kıbrıs’tan ayrılmasına izin verilmiştir. Bu paragrafta belirtilen Osmanlı tebaası bir yıllık sürenin sona ermesine kadar adadan ayrılmayanlar, o tarihten başlayarak İngiliz uyruğuna geçmiş sayılacaktır (Orr, 2013, s. 180-181).

İngilizlerin ‘zora dayalı’ vatandaşlık anlayışları asimilasyonun en bariz örneklerinden biri olmakla birlikte ilk de değildir. Aynı tarihte Yüksek Komiserin duyurusu değiştirildi (ya da Yüksek Komiser duyurusunu değiştirmiştir.) Osmanlı tebaasında kalmak isteyenler Yüksek Komiser’e bu isteklerini yazılı olarak bildirmeleri gerektiğini ve 1 aylık zaman dilimi içerisinde adayı terk etmeleri gerektiğini içeren bir duyuru ile bu değiştirildi. Bunun yanında adanın ilhak tarihinde geçici olarak adada bulunan Suriyeliler ve Osmanlı tebaasından olanlar İngiliz yurttaşlığına alınmayacaklardı. Hal böyle iken Rumlar Türklerin ‘egemenliğinin’ son bulmasına oldukça sevinmişlerdir (Orr, 2013, s. 181).

İngiltere’nin Yunanistan’a yaptığı ‘ilhak’ önerisi Türkler tarafından tedirginlikle karşılanmıştır. Yönetim Konseyi’nin Türk üyelerinden Musa İrfan Bey yeni gelen yüksek komiser Sir Clauson’a bir dilekçe gönderir. Dilekçenin içeriği adanın Yunanistan’a ilhakının önerilmesiyle doğrudan ilgili olduğundan Türklerin bu durumdan endişe duyması ile alakalı olup ellerinden ne gelirse yapılmasını talep eder. Türkler Girit’te yaşananların benzerlerinin yaşanma ihtimalinden ötürü çok kaygılanırlar. Türkler Yunanistan’ın kısa bir süre önce ilhak ettiği Girit’te Türklere yaptığı zulümden haberdardı. Yunanistan’ın bu öneriyi kabul etmemesi Kıbrıslı Türkler üzerinde şüphesiz rahatlatıcı bir etki yaratmıştır (Sonyel, 1995, s. 168). Kıbrıs’ın ilhakının ardından İngilizler kamuda ve diğer alanlarda çeşitli değişikliklere gitmiş,

Kıbrıs'a artık daha farklı bir göz ile bakmaya başlamışlardır. Bu yıllara ait yazdıkları raporlardan bunu anlamak mümkündür.

3.5.2 İlhak'ın Ardından Kıbrıs ve Kıbrıslı Türkler

Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan bu milli mücadele dönemi Kıbrıs Türkleri açısından çok tehlikeli günlerin yaşandığı bir dönem olarak tarihin sayfalarında yerini almıştır. Bülent Evre'nin dediğine göre "Türkiye'de Milli Mücadelenin başlamasıyla birlikte, bir grup Kıbrıslı Türk aydın bu hareketle ilgilenmeye başlar" (Evre, 2004, s. 29). Bu nedenle 1918 yılı sadece Türkiye açısından değil Kıbrıslı Türkler açısından da büyük önem teşkil eder. Salahi Sonyel bu yılları şöyle tasvir eder;

Kıbrıs Müftüsü Hacı Hafız Ziyai Efendi, Kıbrıslı Türk aydınların işbirliğiyle, 10 Aralık 1918'de Lefkoşa'da bir kurultay topluyordu. Kurultaya adanın her yanından gelen birçok temsilci katılıyordu. Meclis-i Milli adı verilen bu ulusal kurultay, üç gün süren görüşmelerden sonra, Kıbrıs'ın yeniden Osmanlı Devleti'ne verilmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varıyor; Paris'te yapılacak olan barış konferansında Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmak için, Hacı Hafız Ziyai Efendi'yi görevlendiriyordu; ama İngiliz yönetimi, Kıbrıslı Rum önderlerin Avrupa'ya geziler düzenlemelerine göz yumarken, müftünün adadan ayrılmasına izin vermiyordu (Sonyel, 1995, s. 171-172).

İngilizler bu dönemde sadece Türkler ve Rumlar arasında ayrım yapmakla kalmıyor her anlamda Kıbrıslı Türklere baskı uygulamaya devam ederler. 1918'de Mondros'un yarattıkları ve akabinde sömürgeci İngilizlerin Kıbrıslı Türkleri 'susturmaya ve sindirmeye' yönelik politikaları Kıbrıslı Türklerin örgütlenmelerine ve Kıbrıslı Türkler arasında siyasi anlamda liderliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Albert Memmi İngilizlerin baskıcı ve anayurtları olarak gördükleri Britanya adına yaptıkları eylemleri diğer sömürgelerde yaptıklarından yol açarak şöyle özetler; "Bir kolonyalist olarak kalabilmek için anayurdun sonsuza kadar anayurt olarak kalması gereklidir. Bu ona bağlı olduğu takdirde bu amaç için tüm enerjisini kullanması anlaşılabilir bir şeydir" der ve ekler "Her sömürgeci ulus, faşist eğilim tohumunu bünyesinde taşır" (Memmi, 2009, s. 76).

İngilizler zaman zaman Rumlara da faşist bir bakış açısıyla yaklaşırsa da Mondros'un ardından gelen dönemde Memmi'nin bu tezini doğrular nitelikteki eylemleri ile Kıbrıslı Türkleri sindirmeye varan bir tutum ile hareket ederler. Sömürgeci zihniyetin yarattığı 'varolma' korkusu neticesinde Kıbrıslı Türklerin örgütlenmeleri daha da canlanır. Kıbrıslı Türkler her dönemde 'geri kalmışlığın' ve 'modernleşememenin' acısını derinden hissederler.

İngilizler Kıbrıslı Türkleri yıldırma ve sindirme politikalarında kural tanımazlar. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli Mücadele Kıbrıs'ta da kendini gösterir. Kıbrıslı Türklerin önünü kesmeye çalışan İngiliz yönetimi bu günlerde yıllar sonra bile hatırlanacak bir yaptırım ile Kıbrıslı Türkleri susturmayı başarır. Salih Egemen'in aktardığına göre;

Kıbrıslı Müslüman Türklerin ilk örgütlü hareketi, Enosis karşıtlığı temelinde oluşmuştur. Ne var ki İngiliz yönetiminin Paris'e gidecek temsilcilere izin vermemesi, Kıbrıslı Türklere anti Enosis mücadelede İngiliz yönetimine güvenilmeyeceği mesajını apaçık vermekle kalmadı, ilişkilerdeki gerginliği daha da arttırıp arayışa ivme kazandırdı (Egemen, 2006, s. 94).

Kurtuluş Savaşı yıllarını izleyen dönemde Kıbrıslı Türkler Rumların Londra'ya iki kez heyet göndermelerinden ve İngilizler tarafından adanın ilhakının verdiği umutsuzluk ve kaygıdan dolayı 1915'ten beri gazete çıkarmayan Kıbrıslı Türkler altı gazete birden çıkarmaya başlar. Bu gazetelerden en önemlisi Doğru Yol gazetesidir. Bunun dışında Söz gazetesi ise Kuvay-ı Milliye ruhunu destekleyen akabinde Kemalist bir gazete olarak Kıbrıs Türk Basın Tarihinde önemli bir yeri vardır (Beratlı, 2020, s. 73). Bu gazeteler vasıtasıyla Kıbrıslı Rumların Enosis konusundaki tavır ve eylemlerine çok sert yanıt verilmiştir. Türkiye'deki Milli Mücadele döneminin Kıbrıs'a etkilerini Kıbrıs Türk Basını da bu nedenle çok iyi bir şekilde betimlemektedir. Doğru Yol ve Söz gazetelerinin yanında diğer gazeteler de Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Türkiye'yi yakından takip eden bu gazeteler sonraki yıllarda da Kıbrıslı Türklerin Milli Mücadelesinde aktif rol oynayacaklardır.

İngiliz'in tavşana kaç, tazıya tut taktığı bu yıllarda kendini daha net göstermektedir. Koloni yönetimi belli başlı birçok konuda Rumlara göz yummaktadır. Rumların Enosis arzularının şiddetlenmesinde eğitim sistemi de bir araç olarak kullanılmıştır. Kıbrıslı Rumlara Yunan Milliyetçiliği tarih ve ders kitapları üzerinden aşılanmıştır. Heinz Richter'in aktarımıyla Rum Milliyetçiliğinin okullardaki çalışma stratejisi şöyledir;

Tarih derslerinde öğrencilere şanlı geçmişe sahip bir halkın çocukları oldukları öğretiliyordu. Orta dereceli okullarda, *katharevousa* (Yunan resmi dili) verilen Yunanca dersleri, onlara geleceğin altın çağını vaat ediyordu. Megalo İdea⁴'nın Kıbrıslı Rumlarda eşdeğeri Enosis; Yunanistan'la birleşme rüyasıydı. Öğretmenler çocuklara, anavatan ve anavatan kültürü sevgisi aşıyorlardı (Richter, 2011, s. 31).

---

⁴ Yunanca Büyük Fikir veya Büyük idea anlamına gelen bir kavram olarak Yunan ulusunun bir dönem büyüme ve yayılma ülküsünün sloganı olarak anılmaktadır. Kökeni Büyük İskender ve Bizans İmparatorluğu'na kadar dayanır.

İngiltere, Türk Kurtuluş Savaşının iyice şiddetlendiği yıllarda (1921) sömürge yönetimi Türkiye’den gelecek ders ithalini yasaklar. Aynı tarihte Yasama Meclisi’nin iki Türk üyesi Musa İrfan ve Sait Beyler Kıbrıs’taki Enosis dalgasını durdurmaları ve önlem almaları için İngiliz Yüksek komiserine bir dilekçe gönderirler. Dilekçe de Rumlara yapılan çifte standartların dozu aştığını aksi takdirde Türklerin de da bu durum karşısında isyan başlayacağını belirtirler (Sonyel, 1995, s. 173).

Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Kıbrıslı Türkler kendi aralarında yardım toplamışlar ve bunları çeşitli yollarla Anadolu’ya ulaştırmışlardır. Bunda Doğru Yol ve Söz Gazetelerinin büyük etkisi olmuştur. Kurtuluş Savaşında Türkiye’nin Yunanistan’ı bozguna uğratmasını Kıbrıslı Türkler coşku ile karşılamışlardır. Çoğu Kıbrıslı Türk, Türk bayraklarını evlerine ve işyerlerine astıkları için Enosisçi Rumların saldırılarına maruz kalmışlardır (Sonyel, 1995, s. 174).

1922’de Mustafa Kemal’in seçimi kazanması Anavatan’dan beklentiyi arttırmıştır. Kıbrıslı Türkler de Mustafa Kemal’in Kıbrıs’ı kurtaracağı düşüncesi belirse de Türkiye’nin o dönemde bunu yapacak gücü yoktur. Kıbrıslı Türkler Türkiye’nin açıktan yardımını uzunca bir süre beklemek zorunda kalmışlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI SONRASI KIBRISLI TÜRKLER

4.1. Lozan Barış Antlaşması ve Kıbrıs

Ankara Hükümeti Lozan’a savaş kaybeden bir hükümet olarak değil, savaşı büyük bir zaferle kazanan bir hükümet olarak gider. 9 Kasım 1922’de Simplon Ekspresi ile İsmet İnönü İstanbul’dan ayrılır. İsmet İnönü’nün Lozan’a gelişi 20 Kasım’da yankılı bir şekilde vuku bulur. İnönü Türk Heyetine ayrılan yeri kabul etmeyip oraya oturmayı reddeder. Oturma ve koltukların düzeninin diğer delegeler gibi olmasını talep eder. Böylece İnönü Batılılara karşı tavrını ilk andan ortaya koyar. Batılılar görüşmelerin Sevr antlaşmasının bir devamı olarak sürdürülmesini talep ederler. İnönü burada Johannes Glasneck’in tanımıyla ağır işitmesini bahane ederek duymazlıktan gelir. İnönü’ye göre Lozan’ın çıkış noktası Mudanya ve geçmişin hesabını temizlemek adına yapılacaktır. İsmet İnönü Lozan’a Türk devletinin Türk ulusunun bağımsızlığı için gitmiştir (Glasneck, 2014, s. 190-191). Uzunca bir süre Lozan’daki görüşmeler İnönü’nün önderliğinde çok sert bir şekilde ‘bağımsızlık’ vurgusu ile devam eder. Artık Batı karşısında kaybeden bir İstanbul hükümeti değil ‘bağımsızlığı’ prensip edinen bir Ankara Hükümeti vardır.

20 Kasım 1922 ile 4 Şubat 1923 Lozan’ın ilk safhasıdır. Burada Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır sorunları çözümlenir ve kabul edilir. Bunun dışında diğer meseleler birçok batılı ülkeyi ilgilendiren kapitülasyonlar ve iktisadi meselelerdir. Türkiye burada İngiltere, Fransa ve İtalya ile baş etmek zorunda kalmıştır. İsmet İnönü ve beraberindeki Türk delegeler Batılı ülkelerin Türkiye’nin bağımsızlığına gölge düşürecek taleplerde bulunmasından ötürü Lozan’ı terk etmişlerdir. Lozan’ın ikinci safhası ise 23 Nisan 1923 ile 24 Temmuz 1923 arasındadır. Bu zaman dilimi sonunda Lozan 143 maddelik bir antlaşma olarak sonlandırılmıştır (Ortaylı, 2014). Alman tarihçi Herbert Melzig’in deyiimiyle “Yüzyılların açık hesapları kapatılmış, Türkiye’nin istekleri kabul ettirilmiştir/edilmiştir” (Melzig, 2011, s. 178).

Lozan Barış Antlaşması Türkiye açısından bir zafer olarak kabul edilse de Kıbrıslı Türkler açısından aynı şey söylenemez. Lozan Barış Antlaşması’nda Kıbrıslı Türkleri yakından ilgilendiren birkaç madde mevcuttur. Bunlar; 16. 20. ve 21. maddelerdir. Bu maddeleri hukuk sosyolojisi bağlamında değerlendirmek pek ala mümkündür. Fakat bu maddelerden Kıbrıslı Türkler için en çok önem teşkil edeni 16. 20. ve 21. maddelerdir. Bu maddeler aşağıdaki gibidir;

MADDE 16 - Türkiye işbu Muahdede musarrah hududtlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve keزالik işbu Muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hâkimiyeti tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde—ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tayin edilmiş veya edilecektir —her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler.

MADDE 20 - Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrısın 5 teşrinisani 1914 de ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan eder.

MADDE 21 - 5 teşrinisani 1914 tarihinde Kıbrıs adasında tnütemekkin olan Türk tebaası kanunu mahallînin tayin ettiği şerait dairesinde İngiltere tabiiyetini iktisap ve bu yüzden Türk tabiiyetini zayıdeceklerdir. Maahaza işbu Muahedenamenin mevkii mer'iyete vaz'ından itibaren iki senelik bir müddet zarfında Türk tabiiyetini ihtiyar edebileceklerdir; bu takdirde hakkı hıyarlarını istimal ettikleri tarihi takip eden on iki ay zarfında Kıbrıs adasını terketmeğe mecbur olacaklardır (Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti , 1931, s. 26-29).

Lozan Barış Antlaşmasının Kıbrıslı Türkler üzerindeki sonuçlarını anlayabilmek için burada bir meseleden bahsetmek gerekmektedir. Dr. Eyyüp Necmettin dönemin yüksek komiseri Malcom Stevenson'a 11 Aralık 1922'de bir yazı gönderir. Yazıda 3 temel sorun üzerine durur. Bunlardan ilki;

Kıbrıs'ın Türkiye'ye geri verilmesinin olanaksız oluşundan yakılarak adanın Müslümanların onayı alınmadan başka bir yönetime verilmemesi. İkincisi İslam Konseyi'nin yasal zeminde kurulması ve Şer'i ye mahkemelerinin Evkaf'ın yönetimi ve eğitim sisteminin bu İslam Konseyi tarafından idare edilmesi. Üçüncüsü ise Kıbrıslı Rumlara önerilen 'özerkliğe' asimilasyon tehdidi sebebiyle 'özerklik' meselesine karşı çıkılmasıdır (Sonyel, 1995, s. 174). Yazının gönderildiği tarihte Lozan görüşmelerin başladığı/devam ettiği hesaba katılırsa ve Necmettin Beyin Kıbrıslı Türkler arasındaki önderliği göz önünde bulunulursa Kıbrıs Türk Toplumunun o dönemde toplumsal bir kaygı ve endişe içerisinde oldukları aşikârdır.

Lozan'dan çıkan sonuç Kıbrıslı Türkleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Türkiye Lozan Barış Antlaşmasının 16. 20 ve 21. Maddeleri gereğince Kıbrıs'taki tüm haklarından vazgeçmiş ve adadaki tüm haklarını İngiltere'ye devretmiştir. Lozan'ın Kıbrıs üzerindeki bağlayıcı maddeleri adada yaşayan Türklerin bir noktada azalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni; bir noktada 16. Maddenin hasebiyledir. 16. Madde Türkiye'nin Kıbrıs ve diğer birçok bölgeden vazgeçmek zorunda kaldığının en büyük ispatıdır. 20 ve 21. Maddelere bir açıklık getirmek gerekirse 5 Kasım 1914'te Britanya'nın Kıbrıs'ı işgal etmesi neticesinde adada bulunan Türkler, İngiliz vatandaşı olarak kabul edilecekler ve Türk vatandaşlığından çıkarılacaklardır.

Bunun yanında anlaşmaya bağılı olarak iki yıl süre içerisinde Türk vatandaşlığını seçme hakları olacaktır ve bu seçim yapıldıktan sonra 12 ay içerisinde adadan göç etmeye mecbur kalacaklardır. Kısacası burada Kıbrıslı Türkler açısından birçok farklı temel husus göze çarpar. Bunlardan ilki Kıbrıslı Türklerin adada istenmediğı ki bu su götürmez gerçektir. İkincisi kurulu bir Türk cemaat sisteminin oluşmasını engellemek üçüncüsü ise Kıbrıslı Türkleri anavatandan koparıp asimile etmek. Bütün bunlar neticesinde adadan birçok Türk göç edip Anavatana gitmek zorunda kalmışlardır. Şöyle ki Lozan'ın imzalanmasıyla ortaya çıkan sonraki süreçte ada ile Türk devletinin bağlantısının kesildiğini anlayan Türkler Anadolu'ya göç etmeyi tercih ediyordu hatta o dönemde on bine yakın Türk'ün adadan göç ettiğı öne sürülmektedir. Bu dönemde özellikle eğitim için Ankara ve İstanbul'a göç etmeye başlayan gençler Türk uyruklu olmaları halinde Türkiye'de parasız eğitim görebilecekleri hasebiyle Türkiye'ye göç etmektedirler (Sonyel, 1995, s. 175) .

Anadolu ile diğere bölgeler arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi özellikle Türkiye açısından büyük sıkıntı yarattı bunun nedeni Türkiye'den yaklaşık 1.5 Milyon Hristiyan Anadolu'dan başka bölgelere göç etmişlerdi bu göçün sonucunda bu kitle içerisinde 2400 kadarı da Kıbrıs'a göç etmişlerdir. Türkiye açısından bakılırsa bu ani işgücü kaybı Mustafa Kemal ve hükümetini endişelendirmişti bunun üzerine Türkiye devleti ülke sınırları dışında yaşayan Türkleri de adaya teşvik ediyorlardı. Özellikle Kıbrıslı Türklerin Batı kültürüne olan yakınlıkları ve dini fanatizmden uzak düşünceleri hasebiyle Türkiye Kıbrıslı Türklerin ülkeye gelmelerini arzu ediyorlardı ve bu nedenle 20.000 civarı Kıbrıslı Türk'ün Türkiye'ye gelmelerine izin veriyorlardı bunun gerçekleşmesi adına Larnaka'da bir elçilik dahi açmışlardır. Bunların neticesinde yaklaşık 9.000 Kıbrıslı Türk adadan göç etmiştir (Morgan, 2013, s. 144-145). Bir başka kaynakta ise 1923 ile 1925 yılları arasında 8.000 kadar Kıbrıslı Türk'ün Türkiye'ye göç ettiğı belirtilmektedir (Gürel, 2020, s. 208).

Bu iki miktar arasındaki net sayıyı belirlemek çok zor olsa da o dönemde yaklaşık 50.000 civarında Kıbrıslı Türkün adada yaşadığı düşünülürse bu oran nüfusun yaklaşık beşte birine tekabül eder. Bu doğrultuda şu sonuca varmak mümkündür: Adada Rumlara oranla sayıca az olan Türk nüfus giderek azınlık durumuna düşmüştür. Aslında öncesinde ki durum da pek farklı değildir. Fakat göç eden kesimin genç ve işgücü bakımından uygun olduğu hesaba katılırsa Türk Cemaati adına olay bir kayıptır. Bu durum İngilizlerin nazarında Kıbrıslı Türkleri pek fazla etkilemiyordu fakat Enosis arzusu ile yatıp kalkan Rumların ekmeğine yağ sürüyordu. Özetleyecek olursak Lozan'ın ardından yaşanan bu süreç Kıbrıslı Türkler açısından olumlu olarak yorumlanamaz. Lozan'dan sonra Kıbrıs'ta Türk cemaatinin gücü ciddi oranda kırılmış

ve 1931 isyanına giden süreçte Rumların ve haliyle kilisenin gücünün yükselmesine neden olmuştur.

4.1.1. Lozan Barış Antlaşması Sonrası Kıbrıslı Türkler

Kıbrıslı Türklerde siyasal anlamda liderliğin ortaya çıkışı sanıldığı kadar eskiye dayanmamaktadır. Siyasal anlamda liderliğin Kıbrıslı Türkler arasında konuşulmaya ve tartışılmaya başlamasının temeli 1915 yılına tekabül eder. Bu tarihte İngiltere Yunanistan’a Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamayı yani arzuladıkları Enosis’i teklif eder. Bunun üzerine Kıbrıslı Türkler İngilizlere karşı bir güvensizlik duymaya başlarlar. Kıbrıslı Türkler meselenin özünde İngiliz koloni yönetiminden pek fazla şikâyetçi değillerdir fakat Yunanistan’a sunulan bu öneri sonucunda Kıbrıslı Türkler kendi içlerinde örgütlenmeye başlamışlardır. İlk örgütlenme 10 Aralık 1918 tarihinde gerçekleşen Meclis-i Milli Kongresidir. Salih Egemen’in aktardığına göre;

Başını müftü ve öğretmenlerin, bir anlamda ulemanın çektiği bu kongre ile Müslüman Türklerin Enosis’e kesinlikle karşı olduğu duyurulmuş ve bu mesajın dünyaya iletilmesi için Paris Barış Konferansı’na gidecek temsilciler seçilmişti. İngiliz Yönetim kayıtlarına göre bu, Kıbrıslı Türklerin ortaya koyduğu siyasi bir tavidir (Egemen, 2006, s. 93-94).

İngiliz hükümeti Türklerin bu konferansa katılmalarına izin vermemiştir. İlk örgütlenmenin yarattığı bu ortam ve sonrasında Türk kurtuluş Savaşı Kıbrıslı Türkler arasında milli duyguların kabarmasına neden olmuştur. Daha sonraki yıllarda Kıbrıslı Türklerin Milli Mücadele konusunda en önemli teşkilatlanmalarından biri olan Türk Mukavemet Teşkilatı’nın temelleri de bir anlamda bu yıllarda atılmıştır. 1920’li yıllarda Kıbrıs’ın ilhakının ardından Kıbrıslı Türklerde başlayan Mustafa Kemal sempaticiliği ve Türk milliyetçiliği İngiliz Koloni yetkililerini tedirgin etmektedir. Bu yıllarda Türkiye’de gerçekleştirilen inkılaplar Kıbrıslı Türkleri de derinden etkilemiştir. Özellikle 1925 yılı Kıbrıs ve Kıbrıslı Türkler açısından bir dönüm noktasıdır. 1925 yılında Kıbrıs’ın statüsü değişir. Bunu kısaca açıklamak gerekirse;

1925 yılında ada Crown Colony olarak statü bağlamında bir değişime uğrar. Collins İngilizce sözlüğünde Crown Colony şu anlama gelmektedir “a British colony whose administration and legislature is controlled by the Crown”, bunun Türkçe tercümesi “Yönetimi ve yasama organı Kraliyet tarafından yönetilen İngiliz kolonisidir.” Adanın Taç kolonisi olmasındaki temel sebep 6 Ağustos 1924’te Lozan Barış Antlaşmasının ardından ve Kıbrıs’ta İngiltere ile Türkiye ve Türk Cemaatine mensup birçok vatandaşın gerek adayı terk etmesi gerek İngiliz vatandaşlığına geçmesi Britanya’nın elini Kıbrıs üzerinde daha da çok

güçlendirmesidir. Bu nedenle 10 Mart 1925'te V. George Kıbrıs'ı İngiliz Taç Kolonisi (Crown Colony) yapacak olan (Letters Pattern) iktisat beratını ya da diğer adıyla kraliyet beratını imzaladı. Bu vakitten sonra Kıbrıs'ın statüsü tamamıyla değişmiş artık ada bir Yüksek Komiser tarafından değil Vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Adanın ilk valisi 1920 yılından beri Yüksek komiser olarak görev yapan Sir Malcolm Stevenson'du (Gazioğlu A. C., 2000, s. 193).

Britanya'nın bu tutumu Kıbrıslı Türkleri her geçen gün daha da tedirgin etmektedir. Adadan Türkiye'nin resmi olarak tamamen çekilmesi Kıbrıslı Türkler arasında huzursuzluğa neden olmaktadır. Bu huzursuzluk zaman içerisinde kendini farklı bir yapıda belli edecektir. Özellikle 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında Kıbrıs Türk Siyaseti hayatında kendini farklı ve etkili biçimlerde gösterecektir. Bu dönemler içerisinde yükselecek isimler Kıbrıs Türk Siyasi tarihinde kimi zaman mitleştirilerek aktarılacaktır. İngilizlerin adada daha net bir şekilde hâkim olması Rumları Enosis konusunda biraz daha heyecanlandırır.

Türklerin adadan ayrılması ve adanın Taç Kolonisi olarak anılması Enosis yanlısı Rumları hareketlendirir. Kıbrıs'ın Taç koloni olarak Britanya Sömürge Bakanlığına bağlanmasının ardından Londra'daki yetkililer "Kıbrıslıları yerliler gibi gören onlara öyle davranan emperyalist ruha sahip kişiler Kıbrıs'a gönderdi. İngilizler adadaki egemenliklerini, 50 kadar memur ve bir bölük askerle sağlayabilmişlerdi" (Richter, 2011, s. 36). Kıbrıslıların İngilizlere uyum sağlama konusunda görünürde herhangi bir sıkıntıları olmadığından İngilizler adada Taç koloni olarak da çabucak egemenlik kurdular. Ki bu mesele İngilizler açısından sadece sembolik bir olaydan ibarettir. Çünkü onlar adanın hegemonik anlamda en güçlüleridirler fakat aynı şeyi Türkler ve Rumlar açısından söylemek hiç de mümkün değildir.

Kıbrıslı Türkler arasında bir kesim böyle bir statü değişikliğinde İngilizler ile işbirliği yapmanın varoluş açısından elzem olduğunu çabucak kavramışlardır. Kıbrıslı Türk yöneticilerin ve aydınların ileri gelenleri Türk cemaatinin haklarını korumanın gerekli olduğu şeklinde fikirler ortaya attılar. Bu görüşleri belirenlerin başında daha sonrada Kraliyetten Sir ünvanı alacak olan Mehmet Münir'dir. Mehmet Münir Musa İrfan'ın ölümünün ardından İngiliz Yönetimi tarafından 1925 yılında Evkaf Murahhası 1926 yılında ise İngiliz Valisinin İcraat Meclisi üyeliğine atanmıştı bunun yanında 1925 yılında Kavanin Meclis üyeliği seçimini kazandığı için hem yasamada hem de yargıda aktif rol almaktaydı. Her iki cemaat içerisinde de Mehmet Münir gibi sömürgecilere hizmet eden kimse olmamıştır. Mehmet Münir Evkafçılar safını temsil etmektedir. 1920'li yıllarda Sir Münir Türk Toplumunda tek adam yönetimi kurmuştur. Sir Münir'in etrafında toplanan geleneksel dindar ve işbirlikçilere karşı Atatürk ilkelerini yerine getirmeyi görev edinen genç aydın kesim ise Türk konsolosu Asaf Bey ile

yakın ilişkiler kurmuştur. Bu isimler İngiliz Yönetiminin raporlarında Kemalistler olarak damgalanmıştı. ‘Kemalistler’ diye adlandırılan grubun içerisinde Necati Özkan, Remzi Okan ve Con Rifat gibi isimler vardı. 1930’lu yılların başlarında Necati Özkan’ın Kıbrıs Türk Milliyetçiliğinin gelişmesinde büyük rol oynayacaktır (Kızılyürek, 2016, s. 218).

1926’da atanan yeni Vali Stross iyi eğitilmiş, tabiri caizse Yunan hayranı bir İngiliz bürokrattı. Valinin gelişi ile Rumlar bir miktar da olsa tekrardan umutlanmışlardır. Yeni valinin gözünde Kıbrıslı Rumlar da Yunanlılardır. Rumları ayan beyan destekleyen yeni vali Rumların enosis hakkında düşüncelerini ve eylemlerini engellemeye yönelik harekete geçmeye pek sıcak bakmamaktadır. Fakat kısa bir süre sonra o da bu durumdan şikâyet eder. Rumların Enosis arzuları doruğa ulaştığından 1929 yılında hükümet Enosisin saplantısının etkisini azaltmak adına ilkökul eğitim yasasını geçirmiştir (Sonyel, 1995, s. 176-177). Kısaca belirtmek gerekirse yeni vali eğitim konusunda köklü değişikliklere gider. Şöyle ki;

1929 yılına kadar eğitim konusundaki Maarif Encümeni toplantılarına Vali ya da Vali müsteşarı başkanlık ediyordu fakat 1929 ile 1958 yılları arasında başkanlık görevini İngiliz Maarif Müdürü yürüttü. 1929 yılında çıkan eğitim yasası eğitim sisteminde köklü değişikliklere neden oldu. Bu yasa ile birlikte ilkokullara atanacak olan öğretmenler Vali tarafından atanacak ve işlerine son verme işlemi de eğer yapılacaksa Vali tarafından yapılacaktı. Bunların dışında 1929 yılında Türkler açısından eğitim alanında yapılan başka bir yenilik ise şuydu “Türkiye’de kabul edilen yeni Latin harflerinin Türk okullarında da kabulü ancak ilk safhada Kur’an-a uygulanmaması” (Feridun, 2001, s. 19).

Kıbrıslı Türkler açısından 1928’i 1929’a bağlayan dönemde yaşanan diğer bir olay ise Türklerin ontolojik anlamda varlıklarını savunan ve koruyan kurumlara tekrardan sömürgecilerim yaptırımlarıdır. Özellikle bu yıllarda Evkaf’a uygulanan baskı neticesinde Evkaf Dairesi sömürgecilerin tam anlamda denetimi ve yönetimine geçer. Hatta daha da ileri gidilerek Evkaf resmi hükümet dairesine indirgenmiştir. Bu olayın kökenleri Lozan’a dayanmaktadır. Türkiye’nin ada ile bağları koptuktan sonra İngiltere’nin Evkaf’a Müslüman Türklerden bir yönetici atamıştır. 1925’te önceki yöneticinin görev süresinin bitmesinin ardından İngilizlerin Evkaf’a yeni bir yönetici ataması ve akabinde 1928 yılında Order in Council ile bunu gerçekleştirmesi Evkaf’ın artık İngiliz yönetiminde olduğunun en büyük ispatıdır. Order in Council’in etkisiyle Evkaf özerk bir kurum olmaktan çıkıp bir hükümet dairesine dönüştürülmüş ama buna rağmen evkaf memurları hükümet/devlet memuru sayılmamıştır denilebilir. Bu yapılan emirname ile Evkaf’ın yönetimi Koloni yönetiminin atadığı bir Türk ve iki İngiliz delegeye bırakılmıştır (Gürel, 2020, s. 193).

Bundan önce 1925 yılında zaten Evkaf'a delege olarak İngilizlere yakınlığı ile bilinen Sir Münir Musa İrfan Bey'in ölümü hasebiyle atanmıştır. Evkaf'a indirilen bu darbe bir noktada Kıbrıslı Türklerin örgütlenmesinin önünü keserken diğer yandan da Evkaf'ın gücünün sona ermesine neden olmuştur. Bu durum Kıbrıslı Türkler açısından pek de iyi olmamıştır. Çünkü bu yardım kuruluşu kilise karşısında Kıbrıslı Türklerin tek silahıydı. Rum burjuvazisi giderek güçlenirken Türkler bu bakımından daha geri planda kalmışlardı. İngilizler bununla da kalmamışlar 1 Ocak 1929'da Müftülük makamını da kaldırmışlardır. Bunu yaparken her zaman olduğu gibi Kıbrıslı Türklere danışılmamıştır. Osmanlı'nın adaya geldiği ilk yıldan andan itibaren var olan bu makam İngilizlerin emirnamesi ile yok kaldırılmıştır. Kısacası ifade etmek gerekirse Lozan'ın ardından İngilizler Kıbrıslı Türkleri asimile etmek için hem kurumsal hem de sosyal anlamda yaptırımlar uygulamışlardır.

4.2. 1930 Seçimleri

İngilizlerin Kıbrıslı Türklere ve onlara ait olan kurumlara uyguladığı baskı tepkisiz kalmaz. Asimilasyon politikası er ya da geç bir karşılık görür. Bunun ilk ayağını Evkafçılar ile Halkçılar arasında yaşanan rekabette görmek mümkündür. 1925 ile 1930 yılları arasında Evkafçılar Kavanin Meclisinde Türk tarafını temsil etmektedirler. Temsilcisi İngilizlerin sevdiği Sir Münir'dir. Bundan rahatsız olan Halkçı cephe Evkafçıların karşısında Kıbrıslı Türklerin varlığını asimile olmama adına korumaya çalışır. Milliyetçi söylemin yükseldiği bu yıllarda Necati Özkan'ın yükselişi de Kıbrıslı Türklerin siyasi özne olma yolundaki en büyük olaylardan biridir.

İngiliz Sömürge Yönetimi'nin Kıbrıslı Türklerin de yönetime katılmaları adına izin verdiği Kavanin Meclisi'nde adaylar üç farklı bölgede seçime katılmaktadırlar. Bunlar; Birinci Daire-i İntihabiye (Birinci Seçim Bölgesi) Girne ve Lefkoşa kazaları, İkinci Daire-i İntihabiye (İkinci Seçim Bölgesi) Mağusa ve Larnaka kazaları ve sonuncusu ise Üçüncü Daire-i İntihabiye (Üçüncü Seçim Bölgesi) Limasol ve Baf kazaları olarak üç ana bölgeye ayrılmıştır (Birinci, 1997, s. 118). 1930'a kadar yapılan bütün seçimleri Türklerden Evkafçı cephe kazanmıştır. Lozan'ın ardından gelen İngilterenin adayı ilhak etmesi ve bunun sonucunda artan İngiliz baskısı, Rumların Enosis arzuları Kıbrıslı Türkler arasında anti-sömürgeci ve milliyetçi hareketleri tetikler. 1930 yılında yapılan seçimlerde tablo tersine döner.

1930 seçimlerine kadar Evkafçıların Türkleri temsiliyeti bir noktada İngiliz sömürgecilerin en büyük kozlarıydı. Sir Münir ve ekibi her zaman İngilterenin yanında yer aldığından onların çıkarlarına göre hareket etmektedirler. Kavanin Meclisinin yapısına bakılırsa

bu durum sadece İngilizlerin yararınadır. Bu seçimler Kıbrıslı Türkler açısından kendi içlerindeki bölünmenin de sebebidir. O dönemdeki Evkafçılar ile Halkçılar arasındaki farkı aktaracak olursak, Evkafçılar İngilizci Müslümanlardı. Hakikat gazetesi de bu İngilizciler savunmaktadır. Onlara göre Kıbrıslı Müslümanların varoluşunun tek koşulu İngilizler ile işbirliği yapmaktır. Hatta çoğu zaman karşılarında yer alan Kemalistleri yani Halkçıları da ‘doğru yola’ yani sömürgeci ile işbirliği yapmaya davet ediyorlardı. Onların karşılarında duran Kemalistler yani Halkçılar varoluşun Kemalizm’den geçtiğini vurguluyorlardı. Onların nezdinde Türklerin adada varlıklarını sağlayabilmeleri modernleşmekten, Türk kimliğine sahip çıkıp Kemalizm’in izinden gitmekten geçiyordu (Egemen, 2006, s. 117-118). İki grup arasındaki bu karşıtlığın sonucu 1930 seçimlerinin sonuçlarında kendisini gösterir.

İki grup arasındaki temel meseleyi değerlendirmek gerekirse bu bir noktada sömürge yanlıları ile sömürge karşıtları arasında geçen bir mücadeledir. Bir tarafta İngilizler lehine çalışan Sir Münir ve ekibi diğer tarafta ise asimilasyonun tehlikesinin farkına varan Kemalist Necati Özkan ve Kemalist devrimi benimsemiş Halkçılar. Necati Özkan Kavanin Meclisi’nin seçimlerine girmesinin nedenini şöyle açıklar;

Karar verdim ve Kavanin Meclisi’ne adaylığımı koyacağım. Eğer vatan ve millete hizmet etmek istiyorsanız beni seçiniz. İstedığınız her hangi bir zamanda, her ne probleminiz olursa, gelir ve beni görürsünüz. Oysaki yedi perde arkasında oturan Münir Bey’e bin defa gitseniz, sizi kabul etmez. Çünkü hem Evkaf Murahhası, hem Lise Komisyonu azası, hem de Kavanin Meclisi üyesi olan bu zat, ancak İngilizlerin amaline ve kendi çıkarlarına hizmet eder. Kıbrıs Türklerinin ise bu mevkilerde, Türk hak ve hukukunu koruyacak temsilcilere ihtiyacı vardır. İşte ben bundan dolayı Kavanin Meclisi üyeliğine talibim. Milletin menfaatini nerede görürsem orada olacağım (Birinci, 1997, s. 119).

Özkan’ın söylediklerinden yola çıkarsak şöyle bir sonuca varmamız mümkündür. Kıbrıslı Türkler Sir Münir tarafından iyi temsil edilmemektedir. Sir Münir İngilizlerin çıkarlarına göre hareket etmektedir. Bu, Halkçılar nezdinde asimile olmak olarak okunabilir. Halkçı cephe siyasi özne olabilmenin temel kaidesini Türkçülükte ve Kemalizm’de gördüğünden son kertede Kavanin Meclisi için Türk Cemaati adına adaylıklarını koymuşlardır.

Necati Özkan, Söz gazetesi yazarı Remzi Okan, Baflı Sait Hoca, Ahmet Raşit, Fadıl Niyazi Korkut, daha henüz avukat olan sonradan hâkim olacak olan Mehmet Zekâ ve Dr. Pertev Zühtü halkçıları temsil etmektedirler. Bu bir anlamda Söz ve Hakikat gazetelerinin düellosudur. Söz gazetesi Halkçıların yanında yer alırken Hakikat gazetesi de İngilizleri destekleyen Evkafçıların yanında yer almaktadır. Halkçıların Evkafçıları’a karşı çıkmalarının nedenleri

Eğitim, Evkaf, Şeriye Mahkemelerinin durumu ve Rumlar dâhil olmak üzere hükümet ile olan ilişkileriydi. Halkçılar her fırsatta Sir Münir’i İngilizci olarak anmaktadırlar (Gazioğlu, s. 200). Bunlar dışında somut bazı farklılıklar da mevcuttur. Mesela; fes meselesi bunların başında gelmektedir.

Evkafçılar ya da diğer adlarıyla İngilizciler fes takmaya devam ederken Halkçılar Mustafa Kemal’in inkılaplarının izinden giderek fes yerine şapka takmaktadırlar. Bunun dışında önemli bir farklılık da Halkçıların Latin harfleri ile Kemalist Devrimin tüm ilkelerini yerine getirmeyi amaçlamaktadırlar. Sir Münir ise geleneksel yazı dili olan Arapçadan vazgeçmez. Halkçılar sömürgeciye karşı ve sömürge yanlısına karşı hareket ederek 1930 Kavanin Meclisi seçimlerini kazanırlar. Seçim sonucunda Necati Bey 1993, Sir Münir ise 1553 oy alır. Necati Bey bu zorlu seçimde Evkafçıları saf dışı bırakır. Bunun üzerine Necati ‘Hoca’ya destek olan gençler Özkan için şu sloganı atarlar: “Geç Öne Doğru Yol Göster Necati Bağrımız Yanıktır Su Ver Necati”. Özkan’ın seçimi kazanmasının ardından öğrencilere destek olmak gıyabında Liseye kadar yürüyerek öğrencilerle birlikte İstiklal Marşını okuyup Türk bayrağını göndere çeker (Gazioğlu A. C., 2000, s. 201). Necati Özkan bu vakitten sonra Türk Cemaati açısından hem bir liderdi hem de İngilizleri ve Rumları fakat özellikle İngiliz Sömürgecileri tedirgin eden bir asidir. Sömürgeciler sonraki yıllarda sadece Necati Özkan ve Türk Cemaati ile değil Enosis saplantısı olan Rum cemaati ile de uğraşmak zorunda kalacaktır. Bu mesele ise 1931 İsyanı ile kendini daha net gösterecektir.

4.3. 1931 İsyanı

Kıbrıs’ın yakın tarihinde en çok bahsedilen olayların başında 1931 İsyanı yer almaktadır. Bunun her iki cemaate de karşılığı misliyle ağır olur. 1931 yılı Kıbrıslılar açısından çok önemlidir. Sorunun esas nedeni sadece isyan değil, isyan öncesinde yaşananların etkisiyle isyanın büyümesidir.

1929’da Venizelos’un Kıbrıslılara Enosis’i unutmalarını ve yeni reformlar yapmalarını söylemesinin ardından Rumlar büyük bir hayal kırıklığı yaşarlar. Fakat İngiltere’de İşçi Partisi tekrar iktidara gelince Rumları tekrardan Enosis konusunda bir ümitlenerek ‘tekrardan’ Londra’ya bir heyet gönderme kararı aldılar. Londra’ya giden heyet Sömürge Bakanı ile özerklik ve haraç artışının iade edilmesini talep ederler. Enosis taleplerini de uzun uzadıya anlatırlar ama yeni hükümetin yeni sömürgeler bakanından ret yanıtı alırlar. Enosis’ten söz ederken heyet bunun uzun vadeli bir hedef olduğunu açıkça belirtir. Neticede adaya dönen heyet bunun başarısız olduğunu vurgular. Kıbrıslı Rumlar arasında bu olaya tepkiler yükselir. Onlara

göre bu konuda daha da fazla gayret sarf edilmeliydi (Richter, 2011, s. 37) . Bunun üzerine Rumlar Kıbrıs’a döndüklerinde yaklaşık bir senelik bir çalışmadan sonra “Kıbrıs Rum Kurultayı Rum Ulusal Örgütünün Enonisi sorununu öne süren önergesini 26 Ekim 1930’da onaylıyordu” (Sonyel, 1995, s. 177). Kıbrıslı Rumların bu atılımlarının arkasında kimlik talebi yatmaktadır. İngilizler bunun farkında olduklarından Rumları sürekli dizginlemektedirler. Rumların Enosis talepleri arttıkça Koloni Yönetiminin baskıları da aynı oranda artmaktadır.

1930 Kavanin Meclisi seçimlerinde İngilizlerin desteklediği Sir Münir Lefkoşa-Girne kazalarının milletvekilliğini kaybeder. Necati Özkan’ın seçimi kazanması Türkiye Cumhuriyeti tarafından da çok olumlu karşılanır ve Atatürk ve İsmet İnönü’nün tarafından kutlanır. Sir Münir’in seçimi kaybetmesi İngiliz Koloni Yönetimi tedirgin eder. Bundan ötürü İngilizler ile Türklerin arası daha da açılır. Aynı dönem içerisinde İngilizler genel olarak milliyetçiliğin her türlüşünü yasaklarlar. Bu dönemde Türkler üzerinde yapılan baskılardan birkaç tanesi ise Türk sözcüğünün yasaklanması ve Türklerin Müslüman olarak anılmasını kabul ediyorlardı (Birinci, 1997, s. 182). Koloni Yönetiminin Özkan’a olan baskısının temelinde herhangi bir Türk liderliğinin oluşmasını önlemek yatmaktadır. 1931 İsyanı’nın gerçekleşmesindeki en büyük olaylardan biri 1930 seçimlerinin Halkçıların zaferi ile sonuçlanmasıdır. Sir Münir’in Kavanin Meclisi’ne girememesi İngilizleri tedirgin eder.

Bu dönemde İngilizlerin ortaya attığı bir kavram vardır; ‘Kıbrıslılık’. O yıllarda ortaya çıkan bu kavram hala daha tartışılmaktadır. Günümüzde dahi bir kavram olmaktan gidemeyen ‘Kıbrıslılık’ halen tartışılmaktadır. Bu kavramın yarattığı müphemlik hala kavramsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Febvre, kavramlardaki müphemliği aydınlatmanın gerekliliğine vurgu yaparken şöyle der;

Bir kelimenin tarihini yapmak, hiçbir zaman yararsız bir çaba değildir. Yolculuk, kısa veya uzun, tekdüze veya çeşitli olsun, her zaman öğreticidir. Fakat hiçbir büyük kültür dili yoktur ki, geçmişi allamelerin av sahası haline gelmiş ondan fazla -asla daha fazla değil, çoğunlukla daha az- terimi bulunsun. Bunlar, terimin tüm gücü içinde, tarihçinin avlarıdır. Anlamları sözlükler tarafından az veya çok kabaca tanımlanmış olan bu terimler, bize kat ettikleri tüm tarihle dolu olarak gelmektedirler. Bunlar, hareketsizliklerini insanın kendi güvenliğinin güvencesi saydığı için hareketsiz olarak kabul etmekten hoşlandığı şu ana fikirlerin bir grubunda meydana gelen başkalaşımların izlenmesine ve biraz yavaş bir kesinlikle (dil hızlı bir kaydedici değildir) ölçülmesine izin vermektedirler (Febvre, 1995, s. 9).

Bu nedenle Kıbrıslılık denilen kavramın tarihi aslında Kıbrıs’ta güncel olarak yaratılan sorunsalların temelinde yatan problemin temelidir. Kıbrıslılık (Cypriotism) bilinen şekliyle ilk

olarak 1927 yılında Vali Stross tarafından ortaya atılır. Devlet dairelerinde Kıbrıslı (Cypriot) kelimesine native yani yerli kelimelerinin yerine kullanılmasını yasal olarak geçirir. Bunun dışında bir yıl sonra Yuannis Kiriakides ile Sömürgeler Bakanı Müsteşarı Shiels arasında bu konu üzerine geçen bir konuşmada Shiels, Kıbrıslı Rumlara ‘Kıbrıslılar’ diye hitap etmekten memnuniyet duyacağını söyler. Kiriakidis, Kıbrıs’ta tek bir milletin olmadığını vurgular ve Kıbrıslılar denildiği zaman bunun içerisine Türklerin ve Ermenilerin de dâhil olduklarını söyler. Rumların da kendi kimliklerinin olduğunu vurgulayan tecrübeli Rum politikacı kendilerini hala daha Helen olarak tanımlamaktadırlar (Gazioğlu A. C., 2000, s. 209). Yaklaşık 30 sene sonra 1960’ta kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin oluşumunda bu konu ayrışmanın temel nedeni olacaktır.

1931 yılında Kıbrıslı Türkler İngilizlerin ‘Kıbrıslılık’ söylemlerine ve Rumların Enosis arzularına tepkilerini göstermek ve kendi varoluşlarını korumak adına Necati Özkan’ın önderliğinde bir Milli Kongre düzenlerler. Özellikle toplumsal anlamda temsiliyetin ön plana çıkarılması hasebiyle Necati Özkan Kıbrıslı Türkleri savunmak ve onların da sesini duyurmak adına Kemalist ve aydınlanmacı düşünce anlayışı ile hareket ederek İngilizlerin ‘hoşuna giden’ gelenekçi anlayıştan yavaş yavaş kopmaktadırlar. Şükrü Sina Gürel’in dediği gibi Kıbrıslı Türkleri İngilizler bu yönetim anlayışı ile yönetmeye çabalamaktadırlar. Atatürk devrimlerinin yarattığı aydınlanmacı ve ilerici düşünce anlayışı Özkan ve onun gibi Kemalistlerin destekleri Kıbrıslı Türklerin de siyasi özne olabileceğinin işaretlerini vermektedir. İngiliz sömürgecileri Türkler içerisinde en çok kızdıran isim olarak Özkan halk arasında daha da popüler hale gelmektedir. 1931 yılında Özkan’ın İngilizlerin kararlarını Kavanin Meclisi’nde de Rum temsilcilerle birlikte oy kullanarak protesto etmesi dönemin valisi Stross’un da canını fazlasıyla sıkmaktadır (Gürel, 2020, s. 196).

Milli Kongre Kıbrıslı Türkler açısından bir dönüm noktasıdır. Henüz Özkan soyadını almadığından Mısırlızade Necati Bey olarak bilinen Necati Özkan Lefkoşa-Girne Kavanin Meclisi üyesi olarak bir duyuru yayınlar bu duyurusunda tüm Türk köy ve mahalle temsilcilerine Kurban Bayramı’nın 4. gününde yani 1 Mayıs 1931’de Lefkoşa’da evinde yapacağı Milli Kongre’ye katılmalarını ister ve bir bildiri yayınlar. Bildirinin yayınlanmasının ardından 1 Mayıs 1931’de 150 Türk köyünden gelen temsilciler Necati Bey’in evinde 6 saatlik süren bir toplantı yaparlar. Toplantıda Lise, Müftülük Evkaf ve Şeri Mahkemeler başta olmak üzere gerek yerel gerekse de ulusal sorunları tartışılır. Toplantının sonucunda Kıbrıslı Türkler arasında ulusal birlik daha da sıkı bir şekilde sağlanırken, İngiliz Sömürge yönetimine karşı Türklerin işbirlikçi oldukları iddialarına sert bir şekilde yanıt verilir. Bunlar dışında kongrenin

neticesinde Kıbrıslı Türkler Sömürgecilere ve Enosis yanlılarına kendilerinin de bir özne olduklarını vurgularlar (Birinci, 1997, s. 196-199) Özkan'ın Kemalist düşünceleri bağımsızlık üzerinde sıklıkla durması Kıbrıslı Türkler ile Türkiye arasındaki ilişkileri daha da sıkı bir hale getirir.

Kıbrıslı Türkler kendi haklarını savunmak adına sömürgeciye ve enosis yanlılarına karşı örgütlenmeye devam ederler. Fakat 1931 yılının Ekim ayında Helen milliyetçiliği ilk kez bu kadar net şekilde kendini belli eder. Adanın her yerinde deyim yerindeyse kaos hakim olmaya başlar. EREK'in (Ethniki Rizopastiki Enosis Kyprou'nun [Kıbrıs Ulusal Radikal Örgütü]) halk içerisinde giderek daha da etkili olmaya başlaması ve Kıbrıs kökenli Yunan konsolostan destek alması Vali Stross'u da tedirgin eder. 1931 İsyanı'nın adeta körükleyicisi olan Kyrou daha önceden Yunanistan'a çağrılır fakat beklenmedik bir anda tekrardan çabucak adaya döner. Zaman içerisinde Kıbrıslı Türk ve Rumlar İngilizlerin tutumlarından giderek daha da şikâyetçi olurlar.

1931 İsyanını tetikleyen en önemli olay ya da isyanın bahanesi 1931 yılında yapılan bütçe görüşmeleridir. Bütçe görüşmeleri öncesinde 50 sene içerisinde Kıbrıslılar tarafından Britanya'ya yapılan 1 milyon poundun üzerindeki bir fazla ödemenin sömürgeye iade edilmeyeceği kararı İngilizlere karşı Kıbrıslı Rumların sabrının tükenmesine neden olmuştu. Bütçe meselesi tartışılırken vergilerle ilgili bir kanun teklifine Rum üyelerin ret oyu vermesiyle isyan çıkar. 1931 İsyanı Kıbrıs Yakın Tarihi'nin en önemli hadiselerinden biridir. İsyanın temeli Enosis'tir. Rumların adada yarattıkları huzursuzlukların ve taşkınlıkların temelinde Enosis arzusu yatmaktadır. 1931 yılında vergi görüşmelerine ret oyunun verilmesi hasebiyle olaylar daha da sarpa sarar. Neredeyse dünyadaki çoğu isyanın temelini oluşturan ekonomik buhranlar Kıbrıs'ta da etkisini acı yüzüyle gösterdi. İngilizlerin baskıları nihayetinde 17 Ekim 1931'de Kitium Piskoposu Kavanin meclisinden istifa eder ve üç gün sonra Limasol'da bir toplantı yapar (Morgan, 2013, s. 182-183).

20 Ekim 1931 günü yapılan toplantıda isyanının merkezi konumunda olan Lefkoşa'daki 21 Ekim gününün ilke fitilini yakar. Kitium piskoposu Milonas Limasol'da Enosis adlı spor kulübünün binasından halka yapar. Yunan bayrakları ile toplanan halk Enosis konusunda tabiri caizse giderek daha da gaza getirilir. Bunun yankıları diğer bölgelerde duyuldukça milliyetçilik dalgası Kıbrıslı Rumları daha da çok sarar. Kendi içlerinde de çekişmeler yaşayan Kıbrıslı Rumlar giderek isyana daha da hazır konuma gelirler. Nitekim 21 Ekim 1931 günü Rum İsyanıcılardan Lanitis tüm kulüplere bir bildiri telgraf çeker. Gün içerisinde yavaş yavaş örgütlenmeye başlayan Rumlar “vali konağına” diye bağırarak yürüyüşe başlarlar. Yol üzerinde

bulunan kereste fabrikasından sopalar ve değnekler alarak akşam saat 8'e kadar vali konağı önünde toplanırlar. Enosis sloganlarıyla bağırarak Rumlar öncelikle Lefkoşa komiseri, polis komutanı ve Sömürge müsteşarının çabalarına rağmen öfkeleri hiç dinmez valinin onlar ile görüşmediklerini öne sürerler. Bunun üzerine Rumların arasından birkaç gösterici Valilik binasının üzerine tırmanarak Yunan bayrağı çekerler. Saat 21 dolaylarında polis müfettişi Faiz Bey 40 kişilik bir ekiple olayı bastırmaya çalışır fakat bu pek mümkün olmaz. Bir şekilde göstericiler Valiliğe girme imkânı dahi bulurlar. İngilizler Rumlara karşı tekrardan hoşgörölü davranarak polis müfettişinin ateş etme talebine eylemciler arasında öğrenciler de var deyip reddederler. Eylemciler arabaları da talan edip ateşe verdikten sonra vali konağındaki yangını daha da arttırmak için sopaların uçlarını yakarak konağa fırlatırlar. Polisler taş bombardımanından kurtulup Valilikten çıkabilmek için ateş açmak zorunda kalırlar. İki kez uyarı borusu çaldıktan sonra 12 polisin birer el ateş etmesiyle Rum eylemcileri dağıtılır (Gazioğlu A. C., 2000, s. 258-260).

1931 İsyanı belki de İngilizlerin bu adaya yönelik tavırlarını ve tutumlarını değiştiren en temel olaylardan biridir. 30 Ekim 1931 tarihli The Times gazetesinde Vali Stross "Kıbrıs'ta Sadakatsizlik" diye bir demeç verir. Olayı kısa bir şekilde özet geçen Stross aslında adada hiçbir şeyin eskisi kadar kolay olmayacağını da işaretlerini verir. İngilizler isyanı bastırdıktan sonra Kıbrıslılar baskılarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Fakat İngilizlerin isyanın ardından takındıkları tavır isyanı sanki Türklerin çıkardıklarına yöneliktir. Sömürgeci bu noktada belki de en çok baskı uygulanacak dönemin yaşanacağını da işaretlerini vermektedir. Britanya isyanın ardından Kıbrıs'ta çok radikal değişiklikler yapmaya karar verir ve bu değişiklikleri zaman içerisinde uygulamaya koyar. Hatta süreç içerisinde 1937 yılında İngilizler Kıbrıs'a bir otonom verilmesini de önermişlerdir. Fakat bu öneri Rumlar tarafından kabul edilmediğinden gerçekleşmemiştir (Alasya, 1992, s. 28).

Yaklaşık olarak bir hafta süren isyanın genel olarak sonuçları şöyledir. Sömürgeler Bakanı'nın Valiye gönderdiği telgrafta Majestelerinin valinin yanında olduğunu vurgulayan bir destek mesajı yollar ve anayasal olarak tüm zeminin isyana sebep olanların ve başka isyanların çıkmamasına bağlı olarak düzenlenmesini talep ederler. 3 Kasım 1931'de İngiltere ve Cibraltar'a doğru yola çıkan sürgün edilenler ömür boyu bu cezaya çarptırılırlar. Bu isimlerin başında Kitium Piskoposu yer alırken İsyanda başı çeken 9 kişi de sürgüne gönderilir. İngiliz yönetimi zararların isyana sebep olanlar tarafından karşılanacağını belirten bildiri yayımlar. Bunun dışında 1 Aralık günü Vali Stross, Kraliyetin verdiği kararların gücünden yararlanarak üç tane daha yasa yürürlüğe koyar. Bunlardan birincisi; izinsiz bayrak çekmek ve sergilemenin

yasaklanması, ikincisi ise kilise çanlarındaki düzenleme ve üçüncü olarak köy yöneticilerini valinin atamasına bağlanmasıdır. Bu durum Kıbrıslı Türkler açısından ‘bağımsızlık ve özerklik’ adına büyük bir sorunu beraberinde getirmektedir. İsyanın yarattığı sonuçlara bağlı olarak göstericilerden 10 kişi hayatını kaybetmiş, 30 kişi de yaralanmıştır. Bunların dışında yaralı 38 polis mevcuttu bunların 15’i Rum 23’ü ise Türk polislerdir. İsyanın diğer sonuçlarından biri ise Yunan konsolos Kyrou (Kıru)’nun persona non grata ilan edilip gönderilmesidir. Hatta İngiliz yönetimi bunu yaparken Yunanistan’a Kyrou hakkında bir not daha iletilir. Bu notta Kyrou’nun İngilizlere ait herhangi bir bölgede görev yapamayacağını bildirilir (Gazioğlu A. C., 2000, s. 265-266). Bu olaylar neticesinde Kavanin Meclisi dağılır ve yönetim tamamen İngilizlerin eline geçer.

4.3.1. 1931 İsyanın Ardından Kıbrıslı Türkler

Kıbrıslı Türkler 1931 İsyanı ile birlikte sanki onlar da Rumlar ile birlikte isyana kalkışmış gibi cezalandırılırlar. Baskı ve cezalandırılmaların arttığı bu dönem Kıbrıslı Türkler açısından bir silkelenme dönemi olarak okunabilir. Türkiye’de Mustafa Kemal’in önderliğinde gerçekleştirilen inkılaplar başta harf inkılabı olmak üzere Kıbrıs’ta da etkili olur. 1931 İsyanı’nın yarattığı baskı ortamında Kıbrıslı Türkler de ontolojik bir kaygıdan olsa gerek Kemalizm’e ve Türkiye ile yakından ilişkiler içine girmeye çalışmışlardır. Bunun nedenini Tabitha Morgan’ın dediklerinden yola çıkarak şöyle açıklayabiliriz;

Ayaklanmalarda rol oynamayan ama yine de kısıtlamalardan etkilenen Kıbrıslı Türkler, vatandaşlarının haksız yere cezalandırıldıklarını hissediyorlardı. Kemalizm’e destek şaşırtıcı olmayan bir şekilde arttı. Hareket artık modernleşme ve laik reform aracı olarak değil, aynı şekilde önemlisi İngilizlerin uzlaşmazlığına ve Kıbrıslı (H)elenlerin enosis’i desteklemesine karşı denge olarak görülüyordu (Morgan, 2013, s. 189).

Morgan’ın dediklerinden hareketle şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Kıbrıslı Türkler 1931 İsyanı neticesinde suçsuz oldukları halde ‘anlamsız’ baskılara maruz kalmışlardır. 1931 İsyanı’nın yarattığı etkiye bağlı olarak İngilizler Türk ve Yunanlara ait olan kültürel sembollerini silme hatta yok etme planını gerçekleştirmeye başladılar. 1931 İsyanı neticesinde İngilizler Kıbrıs Kültürünü radikal politikalar ile değiştirmeye çalışırlar.

Koloni yönetimi “Yunanistan ve Türkiye olan kültür ve dil yakınlıklarını aşacak ve Britanya hükümlerine doğrudan bir tehdit oluşturmayacak bir kimlik olarak “Kıbrıs” milliyetçiliğini teşvik etmeye” (Morgan, 2013, s. 190) çalışır. Koloni yönetimi bunu gerçekleştirirken birçok alanda köklü değişikliklere gider. Hemen isyan sonrası Stross’un

ardından kısa bir dönem için Sir Edward Stubbs vali olarak atanır onun görev süresi bir yıl kadar kısa sürer fakat 8 Kasım 1933'te yapılan tüm baskıların sahibi olan Sir Herbert Richmond Palmer gelir. 1935 Eğitim yasası dâhil olmak üzere birçok baskıcı düşüncenin ve eylemin sahibi olan Palmer deyim yerindeyse her iki topluma da kan kusturur. Özellikle eğitim konusunda 1935 yılında yürürlüğe konan Eğitim Yasası tabiri caizse 'kurunun yanında yaş da yanar' misali Kıbrıslı Türkleri de derinden etkiler. Hüsnü Feridun'un aktardığına göre 1935 Eğitim Yasasının her iki topluma yönelik etkilerinin bazıları şöyledir;

- Maarif Encümeni ve Kaza Maarif Encümeni üyelerinin hükümet tarafından atanması ve sadece istişari organlar halinde çalışması,
- 1933'e kadar Maarif Encümeninin yetkisinde olan ilkokul müfredatı ile ilkokul kitaplarının saptanmasının bu tarihten sonra hükümetin yetkisine verilmesi,
- Eğitim vergilerinin denetiminin hükümetin yetkisinde olması; eğitim giderlerini karşılamak için Türklerin arazi vergilerinin artırılması,
- Türkiye'den getirilen ilkokul kitaplarının okutulmasının yasaklanarak, Kıbrıs'ta yerel olarak sadece alfabe ve okuma kitabı hazırlatılması; diğer konular için kitapsız eğitime gidilmesi,
- 1936 yılında İngilizcenin yardımcı dil olarak ilkokul müfredatı kapsamına alınması,
- Rum okullar "Greek Orthodox Schools" diye anılırken Türk okullarının adının ise "Moslem Schools" olarak değiştirilmesi ve
- Ada sathında: Milli bayrak çekme, Milli Günleri kutlama, milli renkleri kullanma, milli marş söyleme ve milli büyüklerin teşhir etmenin yasaklanması (Feridun, 2001, s. 20-21).

Bunların dışında eğitimde belli başlı birçok değişiklik yapılır. Yasanın yarattığı bu değişikliklerin toplumsal anlamda yansımaları Kıbrıslılık bağlamında değerlendirecek olursak Kıbrıslılık üzerine daha sonraki yıllarda iki toplumlu karma eğitim modeline geçilmiştir. İngiliz Okulu'nun kaliteli hatta fevkalade eğitim vermesi yeni Kıbrıslı aydın prototipi oluşturma politikası olarak değerlendirilebilir. Özellikle eğitimde yapılan radikal 'yenilikler'in gelecekte Müslüman ve Hristiyanlık anlayışına bağlı İngiliz yönetimine ve koloniye bağlı 'sömürgeciler' yetiştirme amacı güttüğü söylenilebilir. Sömürgecinin ilk hedefinin eğitim olması sömürgecinin sömürgeciye yaşayanları kendisine bağlaması 'kendisini' efendi olarak görme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu sayede sömürgeci kendini 'egemen' olarak daha iyi nitelendirecek ve 'milli' arzuları sindirip kendi yaratımı olan yapay 'kimlik' anlayışı yapay bir toplum yaratacaktır. Kimliğin aslında yok oluş olduğu bu 'kimlik' anlayışı da deconstruction meselesi

sömürge'de yaşayan sömürgecililerin kendi yaşadığı topraklarda yurt özlemi duymasına neden olurken kimi zaman sömürgeci bu sorunsalın farkında dahi olamaz.

İngilizler 1931'in ardından Türkiye ile Kıbrıs arasındaki bağlardan oldukça rahatsız olmaya başladılar. Türkiye'de gerçekleştirilen devrimleri çabucak benimseyen Kıbrıslı Türkler İngilizlerin canlarını fazlası ile sıkırlar. Baskı döneminin meşhur valisi Palmer ile II. Dünya Savaşının başladığı döneme Palmerokratia (Palmerokrasi) adı verilmektedir. Alexis Rappas'ın aktardığına göre bu durum Kıbrıslılar arasında böyle adlandırılmaktadır (Rappas, 2008, s. 365). Palmer daha önce Afrika'da görev yaptığından baskı dönemleri için neredeyse biçilmiş bir kaftandı. Britanya Stubbs'ın bir yıla yakın görev süresinde Kıbrıs için en uygun 'eli maşalı' bir yönetici seçmişti. Richter'in aktardığına göre,

Palmer ileri gelen yerlilerle dolaylı egemenlik yöntemlerini öğrendiği Afrika sömürge yönetimlerinde deneyim kazanmıştı. Üç yıldır Valisi olduğu Gambiya'da ilkel toplumları, otoriter bir küçümseyici edayla yönetme alışkanlığı edinmişti (Richter, 2011, s. 43).

Palmer'in üst sınıf ile doğrudan ilişki kuracağı bu nedenle öngörülebilir bir durumdur. Zaman içerisinde yaptıkları, Kıbrıslılar ile olan ilişkisi, Kıbrıslıları hakir gören, yukarıdan bakan bir yapıya sahipti. Bir noktada Kıbrıslı Rumların sebep olduğu isyan en acı tarafıyla tüm Kıbrıs'ta hissettirilmiştir. Fakat Palmer'in atladığı nokta Kıbrıslılar Afrikalı değildi. Bu nedenle 'klasik sömürgeciliğin' uygulandığı totaliter anlayış Kıbrıs'ın dinamiklerine uymadığından Kıbrıslılar tarafından bu dönem Palmerokrasi dönemi olarak anılmaktadır. Palmer'in döneminde yapılanların nihai amacı Britanya'nın ve İngiliz ruhunun adanın tek hâkimi olduğunu sağlamaya yöneliktir. Vali Palmer'a göre görev süresi boyunca kendi yönetim süresindeki başarıyı iki faktöre bağlar. Birincisi seçimle değil atama ile gelmesi ikincisi ise yönetimin selameti açısından 'basına' sansür uygulamak. Bunların dışında Palmer'a göre adalılar onun yaptırımlarından memnundu ve Kıbrıs'taki esas sorun Kıbrıslı kentli aydınları köylüler 'enosis' denilen kronik takıntıdan habersizdi ona göre Kıbrıslıların tek arzusu yönetilmektir (Richter, 2011, s. 44). Palmer'in düşüncelerinden ve yaptıklarından yola çıkarak Kıbrıslı Türkler hakkında tek ve kesin bir şey söylemek mümkündür 'varlık savaşı' bakımından Türkler adada İngilizler için herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Onlar kraliyete bağlı tebaadan ibarettir. Bu nedenle Kıbrıslı Türklerin yaşadığı varoluş mücadelesi ve Kemalizm'e yakınlığı Vali Palmer döneminde yükselişe geçer. Varlık savaşı bakımından bu dönem Kıbrıslı Türklerin bilincinde derin izler bırakır.

Kıbrıslı Türklerin Palmer döneminde Kemalizm'e ve Türkiye'ye giderek daha da yaklaşması sadece aydınlanmanın ve ilerlemenin değil emperyalizm karşıtlığının da bir sonucu aslında. Palmer döneminde Necati Mısırlızade'nin 1934 yılının sonlarında Ankara'ya gitmesi beraberinde birçok sonucu doğurdu. Necati Özkan'ın Özkan soyadını aldığı dönem de tam da bu tarihlerdedir. 1934 yılı sonu ya da 1935 yılı başlarında Necati Bey Kıbrıslı Türklerin çıkarlarını korumak adına Ankara'ya ziyaretlerde bulunur ve bir şekilde kendi sesini duyurarak Atatürk ile görüşme imkânı yakalar. Etnografya Müzesi'nin yanında bulunan Halkevinde Hatay meselesini konuşan Atatürk'e kalabalık içinden ses vererek ona 'Kıbrıs'ı da kurtar Atam' diye seslenir. Atatürk Kıbrıslı Fatin Güvendiren Bey'den Necati Mısırlızade hakkında bilgi alır ve Özkan'ın ertesi gün Çankaya köşküne gelmesini iletir. Köşkte gerçekleşen görüşmede Necati Bey Atatürk'ü Kıbrıs konusunda detaylı bir şekilde bilgilendirir. Atatürk görüşme neticesinde Necati Bey'in soyadı ile ilgilenir. Zamanında babasının Mısır'da ticaret ile uğraştığını ve zamanla bu soyadını aldığını söyler. Bunun üzerine Atatürk "Böyle şey olmaz" der ve Mısırlızade'nin yerine Özkan soyadını Necati Bey'e verir. Necati Özkan bu duruma çok sevinir ve Atatürk yanında bulunan Güvendiren beye " ben artık senin Atan değilim, Necati'nin Atasıyım" der. 11 Ocak 1935'te Söz gazetesinde Necati Özkan'ın Özkan soyadını Atatürk'ten aldığı haberi yayınlanır. Bu haber Kıbrıslı Türkler ile Atatürk Türkiye'sinin daha da gönülden yakınlaşmasını sağlar (Birinci, 1997, s. 224-227). Bu olayı aktarmamızın temel sebebi Kıbrıs'ın özellikle Kıbrıslı Türklerin sıradan sömürge ve sömürge insanı olmadığını vurgulamaktır.

Palmer'in baskıcı tutumu ve politikaları Kıbrıslı Türkler ile Türkiye arasında bağları (Kemalizm'in Kıbrıslı Türkler tarafından benimsemesiyle) daha da pekişmiştir. 1935 yılında geçirilen Eğitim Yasası da bunun etkilerini azaltmaya yöneliktir. 1931 İsyanı neticesinde Kıbrıslı Türklerin herhangi bir suçu olmamasına rağmen 'cezalandırılması' şüphesiz bir milliyetçiliğin gelişmesine neden olur ki bu da kendini en net haliyle 'Kemalizm' ile gösterir. Kıbrıs'ta Kemalizm'in yayılmasını ve anlaşılmasını sağlayan belli başlı gazeteler vardır. Ses ve Söz gazeteleri bunun başını çekiyordu. Bu gazetelerin Türkiye Konsolosluğundan yardım aldıkları bilinmektedir. Sömürge karşıtı hareketleri desteklemesi hasebiyle İngiliz yönetimi giderek Konsolosluktan sıkılmaya başlamıştı. Hal böyle iken Türkiye'nin de adaya ilgisi zaman içerisinde artmıştır. Keza bu tarihlerde Kıbrıs'tan Türkiye'ye de göç de artmıştır.

İngilizlerin baskı dönemi her anlamda toplumu etkilemekteydi. Bütün bunlara bağlı olarak 10 Temmuz 1938'de Türkiye'de Cumhuriyet Gazetesi'nde Reşad Mahmud'un bir makalesi yayınlanır. Makale Kıbrıslıların sorunlarını dile getiren bir üslup ile kaleme alınır. Reşad Mahmud bu yazının bir kısmında şöyle der;

Hamidiye Mekteb gemimizin, Mağusa'yı ziyareti esnasında yapılan tezahürat her türlü tahminin fevkindedir. Yalnız...Evet, yalnız bugün onlar; o yetmiş bin Türk, teşkilatsız ve himayesiz; şefkat ve alakaya muhtaçtır... Onları anlıyoruz onları seviyoruz, bu kadar... Eğer gazetemiz de olmasa, bu bikes kardeşlerimizin anavatana sevgisi ile bazı ıstırapları, hariç de asla ma'kes bulamayacak. Çünkü ne anlayanları var ne soranları. Büyük dostumuz İngiltere devletinin Kıbrıs'taki Türk ekalliyetine muamelerinde gittikçe artan bir hususiyet ve itina aranabilir. Lakin onlarla daha evvel bizim alakadar olmamız lazım gelmez mi ? Anavatandan kendilerine ne derece sevgi gösterirsek onların anavatan sevgi ve rabitaları da o derece canlı ve daima hareketli olacak değil midir? (Mahmud, 1938).

Buradan şunu anlıyoruz: Hamidiye zırhlısının Kıbrıs'a gelişi Kıbrıslı Türkler için büyük sembol halini alır ve Kıbrıslı Türkler zırhlının adaya gelişini coşku ile kutlarlar. Ontolojik anlamda bir varlık savaşımının en büyük işaretlerinden biri olan bu coşku Kıbrıslı Türkleri Anavatana daha da yakınlaştırır. Özellikle Hamidiye Mektebi gemisinin adaya Mağusa'dan giriş yapması Kıbrıslı Türkler tarafından coşku ile karşılanır.

1938 yılında Atatürk'ün ölümünü tüm Türkiye'yi ve diğer Türkiye dostu kitleleri büyük bir yasa boğmuştur. Büyük devrimci, ileri ve aydınlanmacı kişiliğiyle bir askerden ve komutandan çok daha fazlası olan Atatürk Kıbrıslı Türkler için de tartışılmaz büyük bir liderdir. Kıbrıslı Türkler Atatürk'ün ölümü derin bir yas içerisine girerler. Atatürk'ün ilke ve inkılaplarını benimseyen Kıbrıslı Türkler onun ölümünden sonra da aynı kararlılıkla Atatürk devrimlerini benimsemiş ve en sancılı yıllarda da gerek Yunan gerek İngiliz gerek Rumların baskılarına karşı Atatürk'ün düşüncelerinden ilham alarak tüm baskılara direnmişlerdir. Bu nedenle Kıbrıslı Türkler için Atatürk sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri değil aynı zamanda bağımsızlığın da sembolüdür. Atatürk'ün ölümün ardından resmi evlerde, köy kahvelerinde hemen hemen kamusal alanın her yerinde yer almaya başlar. Kısaca İngilizlerin denetiminde olmayan her noktada Atatürk'ün bağımsızlık savaşını anlatan resimleri ve kendi portresi her yer sergilenmeye başlar. Aralık ayında Atatürk'ün hayatının konu edinildiği film sömürge yönetimi tarafından yasaklanır. Totaliter yönetici Palmer filmin gösterimini yasaklar yasaklamaz Ankara'daki İngiliz Büyük Elçisi Morgan Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına çağrılarak konu hakkında bilgi vermesi istenir. Konu açıklanır ve Morgan filmin Kıbrıs'ta yayınlanmasının kargaşaya neden olacağını öne sürer. Hatta daha da ileri giderek Türkiye'den Kıbrıslı Türklerin lideri olan Özkan'a destek verilmemesini, Özkan'a verilen desteklerin toplumsal anlamda kargaşaya neden olacağını Türk yetkililere söyler. Atatürk filmi ile ilgili konu İngiliz Parlamentosu'na kadar taşınır fakat parlamentonun da görüşü farklı değildir. Bahsi geçen Atatürk filmi 1940'lı yılların ortalarına kadar yayınlanmaz (Gazioğlu A.

C., 2000, s. 311-313). Kısacası Palmerokrasi her anlamda etkisini Kıbrıslı Türkler üzerinde gösterir. 1931 İsyanı'nın yarattığı baskıcı atmosfer II. Dünya Savaşının başladığı tarihe kadar devam eder.

Atatürk'ün ölümünün ardından bir filmin dahi mecliste tartışılması ise hem Atatürk'ün büyüklüğünün hem de Türkiye'nin gücünün aslında İngilizler açısından tehlikeli olabileceğini belirtir. Salahi Sonyel Vali Palmer'in özellikle Kıbrıslı Türklere uyguladığı baskıları şöyle ifade etmektedir;

Palmer, Kıbrıs Türkleri arasında başgösteren Kemalist ve İslamcı akımları birbirine karşı kışkırtarak, tipik İngiliz "böl ve yönet" öğretisine uygun biçimde, Kemalizmin adada yayılmasını önlemek için İslamcılığı kullanıyor, ama sonuçta bu siyasasında başarı sağlayamıyor; Kemalizm ve getirdiği devrimler Türk toplumu arasında yayılıyordu (Sonyel, 1995, s. 178).

Türk okullarının İslam ya da Müslüman okulları diye anılmaya başlaması, Türkiye'den tarih kitaplarının getirtilmesinin yasaklanması vb. olaylar Kıbrıslı Türkleri 'milli' duygulardan arındırmak ve Kıbrıslılık bilincinin oluşturulmasını sağlamaktan başka bir şey değildir. Palmer'in baskı dönemi sonra ki 5-10 yıl içerisinde oluşacak olan Kıbrıslı Türklerin örgütlenmesinde kolektif bir bellek oluşturulmasında etkili olacaktır. Özellikle emperyalizmin yarattığı etkiyi faşizm ile birlikte 'harmanlayarak' sunan bir dönem olan Palmer dönemi Kıbrıslı Türk ve Rumların belki de 'milli' duygularla hareket etmeye başladığı ya da bu duyguların en keskin şekilde olduğu 'bir kuluçka' dönemidir. Bu nedenle Palmer döneminin yarattıklarını bir yere bağlayacak olursak Nicos Poulantzas'ın şu sözüne bakmak gereklidir: "Emperyalizmden söz etmek istemeyen birinin faşizm konusunda ağzını açmaması gerekir" (Poulantzas, 1980, s. 13). Kısaca Palmerokrasi olarak adlandırılan dönem emperyalizmin tam da doğasına göre hareket ederek totaliter bir dönemin yaşanmasından ibarettir.

4.4. II. Dünya Savaşında Kıbrıs

Tüm dünyanın etkilendiği bu dönemde Kıbrıs'ta payını almıştı en azından halk bu dönemin getirdiği sorunları ve problemleri canlı canlı yaşamışlardır. Palmer 1939 yılında adadan ayrılmıştı onun yarattığı baskılar gerek Rumlarda gerek Türklerde 'milliyetçiliğin' yükselmesine neden olmuştur. Palmer'in ardından gelecek olan 43 yaşındaki Sömürge Sivil Hizmeti'nde görev yapan en genç vali olan William Battershill, Palmer yarattığı baskı ortamından memnun değildir. 1939 yılında göreve geldiğinde kafasında Kıbrıs hakkında çeşitli planları vardır. Ki bu planlar demokratikleşme bağlamında çok önemli olacaktı fakat genç

valiyi engelleyecek olan (ve kaçınılmaz olan) olay İkinci Cihan Harbi'ydi genç valinin belediye seçimleri yaptırmak istemesi, işçi sendikacılığı adına yasal düzenlemeye gitmek istemesi hepsi savaş hasebiyle suya düşecektir (Morgan, 2013, s. 202-203).

Savaşın başladığı ilk yıllarda yöneticiler haricinde kimse bu durumdan etkilenmez. Özellikle halk ilk iki sene savaşın etkilerini pek hissetmez. Kıbrıs'ta Türkler sadece toplumsal varoluş için mücadele verirken Rumlar sağcı ve solcu olarak ikiye bölünmüşlerdir. Sağcılar Yunanistan'dan taraf olurken solcular Moskova'dan yanadırlar. Sağcılar ve kilise İngilizlere destek verilmemesi gerektiğini söylese de olayların gidişatı bu durumu değiştirir. Bunu değiştiren birincil sebep Almanya'nın Yunanistan'a saldırmasıdır. Bunun gerçekleşmesi ise önce İtalyanların başarısız taarruzlarının ardından gerçekleşir. 28 Ekim 1940'ta yapılan bu hareketin başarısız olması üzerine Alman birlikleri Yunanistan'ı işgal ederler. Bu durumun ardından Kıbrıslı Rum sağcılar İkinci Cihan Harbi'nde İngiltere'yi destekleme kararı verirler. Savaş giderek Kıbrıs'a yakınlaşmaya başlayınca başlarda Kıbrıs Alayı'na Rumların kaydolmamasını isteyen kilise; İngiltere Yunanistan'a yardım etmeye başlayınca bu tutumundan vazgeçer. Bu arada Alman Birlikleri İngilizleri Tobruk'ta yenerek Kahire'ye doğru ilerlemeye başlarlar (Gazioğlu A. C., 2000, s. 318). Savaşın Orta Doğu'yu ve Akdeniz'i etkisi altına almasıyla işler giderek sarpa sarmaya başlar.

II. Dünya Savaşının patlak verdiği süreçte Kıbrıs'ta olağan üstü bir dönemin başladığını söylemek yanlış olmaz. Almanların Kuzey Afrika'daki ilerleyişi İngiliz Koloni Yönetimi'ni tedirgin etmiş olacak ki Kıbrıs'taki yönetim hem Kıbrıs Alayı'nın geliştirilmesi hem de adadaki tedbirlerin artırılmasına yoluna gider. Bu tedbirlerden bazılarını sıralayacak olursak; düzlük bölgelerde uçakların iniş ve kalkışlarını engellemek adına insan yapımı tepeler yapılmış, geceleri karartma uygulamasına gidilmiş, pencerelerdeki camlar boyanmıştır. Ayrıca herhangi bir patlama durumunda camların dağılıp zarar vermemesi adına çapraz şekilde bantlar yapıştirilmiştir. İlk önce Ayasofya ve Baf kapısı girişleri başta olmak üzere kalabalık sayılan yerleşim bölgelerine savaş sirenleri yerleştirilmiştir. Siren seslerinin duyulmadığı yerlerde İngilizler beyaz harflerle ARP (Hava Saldırısı Polisi) yazılı bisikletli yanında boru ya da davul taşıyan görevliler yerleştirilmiştir. Çoğu bölgeye sığınaklar yapıldı bu sığınaklar yapılırken 17.000 kişi barındırabilen kapasitede oldukları iddia edilmektedir. Morgan'ın aktarmasına göre sığınakların sağlamlığını arttırmak için Trodos'tan inanılmaz bir kereste akışına neden olmuştur. Sivil Savunma birlikleri kurulmuş, Larnaka, Timbo ve Lakamadya'da askeri uçaklar için ilaveten pistler yapılmıştır. Bunların dışında gıda gibi ihtiyaçlarda karne sistemine geçilmiştir (Gazioğlu, 2000, s. 318-319, Morgan, 2013, s. 203).

Bütün bunlar savaşın etkilerinin Kıbrıs'ta da hissedildiğinin en büyük göstergesidir. Güvenlik tedbirleri bir yana gıda konusunda 'karne' sistemine geçilmesi yoksulluğun var olduğunun en net kanıtıdır. Dışarıdan alım ve satımların durması Kıbrıs'a dışarıdan mal gelmemesi piyasalarda durgunluğa yol açar. Bu durgunluğun etkilerinden bir tanesi de kuru üzümlü ekmek uygulamasıdır. Savaş kapıya dayanınca Kıbrıs Alayı da bu 'meşhur' acımasız savaşta etkin rol almıştır. Gazioğlu 30.000 gönüllü Kıbrıslının bu savaşta yer aldığını öne sürülmektedir. Bu askerlerden 6.000 kadarını Kıbrıslılar oluşturmaktadır (Gazioğlu A. C., 2000, s. 321). Richter ise 25.000 kadar gönüllü askerin bu savaşta yer aldığı öne sürmektedir (Richter, 2011, s. 47). Kısaca aşağı yukarı 25.000 ile 30.000 arasında Kıbrıslının bu savaşta yer aldığı aşîkârdır. Peki, yaklaşık 300-350.000 arası nüfuslu bir ülkede ya da daha doğrusu 'sömürge'de' bu kadar insanın 'gönüllü' olarak savaşa katılmasının arkasında ki neden ne idi?

Rumlar açısından Yunanistan bağlamında milli duygularla bunu açıklamak mümkün olsa da Türkler açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Burada ayrıca Rumlar içerisinde de sırf 'milli duygular' ile hareket etmeyenleri belirtmek gerekmektedir. Bu insanların İngilizlerin safında savaşa girmelerinin birinci nedeni yoksulluktur. Kıbrıslılar bu dönemde ekonomik anlamda büyük sıkıntılar çekerek yaşamlarına devam etmektedirler. Özellikle 1939 ve 1940 yılında çıkan işsizlik sorunu bunun en bariz göstergesidir. II. Dünya Savaşının patlak vermesiyle üretimi duran maden şirketinin birçok Kıbrıslıya özellikle Lefke ve civarına istihdam sağladığı aşîkârdır. Cyprus Mines Corporation olarak da bilinen bu maden şirketinin Kıbrıslılar açısından bir can suyu olduğu da bilinen bir gerçektir. Keza günümüzde dahi bu şirketin düzen ve nizamından bahseden birçok eski çalışanına rastlamak mümkündür.⁵

Kıbrıslılar askere yazılma sebeplerine geri dönecek olursak öncelikle şunu kabul etmek gereklidir: Ekonomik sıkıntılar birincil derecede etkilidir. 1940 ile 1939 arasında yaşanan işsizlik ekonomik bunalımları daha da tetikler. Kıbrıs Alayı'na katılacak olan gönüllülerin alacağı ücret normal zamanda aldığı ücretin üç katı olacaktır. Morgan'ın aktardığına göre Alaya katılan gönüllülerin büyük çoğunluğu CMC'de Amerikalıların işten çıkardığı işçileridir (Morgan, 2013, s. 208). Açlığın ve işsizliğin kol gezdiği bu günlerde İngilizlere gönüllü askerlik hizmeti yapmak Kıbrıslılar için hiç de zor değildi fakat bu alaya girebilmek için İngiliz yönetimi belli başlı kriterlerin olduğunu söylemektedir. Vali Battershill ilk olarak Mısır'da hizmet vermesi için 500 kişilik bir takviye birliğe ihtiyaç olduğunu gazete ve diğer iletişim araçları

---

⁵ Amerikalılara ait olan CMC yani Kıbrıs Madencilik Şirketi 1916 yılında Lefke'ye ait olan kaynakların işletilmesi adına kurulur ve 1939-1945 İkinci Cihan Harbi yılları arasında çalışma olanağı bulamaz. Bir anteparentez açmak gerekirse CMC'nin yarattığı yıkımın etkileri sosyolojik ve antropolojik çalışmaların konusu olabilir.

üzerinden duyurur. İngiliz vatandaşı olan 18-30 yaş arası olan Kıbrıslılara bu duyuru yapılırken 3 farklı görev türüne ayrılacaklarını belirtir. Şoförler ve makinistler, kâtipler ve aşçılar olarak ayrılan bu görevlere 18-30 yaş arası olmalarının dışında belli başlı ‘önemli kriterler’ de ekler. Bunlar; bekar olmak, İngilizce bilmek ve araba kullanmak için ehliyete sahip olmaktır. Bunların dışında gönüllü askerliğin sağladığı sosyal güvenceler de Kıbrıslılar açısından çok önemli olgulardır (Gazioğlu A. C., 2000, s. 320).

Ekonomik problemler dışında Rumlar ve Türklerin de Kıbrıs’ın statüsünün değişikliğine olan inanç bu alaya yazılmalarında bir nebze de olsa etkili olur. Fakat unutulmamalıdır ki ekonomik faktörler bunlar arasında en etkilisidir. Alayın kurulduğu 12 Nisan 1940’ta İngilizler tarafından kurulan bu birlik Polemidya’da (Limasol yakınlarında bir bölgede) savaş için askeri eğitime başlamışlardır. Alayın ilk yeri Mısır oldu ve Kıbrıslılar bu savaşa ‘Katırcılar’ birliği olarak katılmışlardır. Katırcılar’ın savaştaki vaziyeti şöyledir; “Savaş süresince Katırcılar önemli rol oynamışlardır. Kıbrıslı Katırcılar diğer araçların geçemediği zorlu yolları aşmayı becermekte ve cepheye mühimmat ve malzeme taşımakta büyük başarı sağlamaktaydılar” (Hasgüler, 2018, s. 313).

Koloni Yönetimi’nin aldığı tedbirler arasında yer alan karne uygulamasının temel bir sebebi vardır. Kıbrıslılar bu dönemde derin bir yoksulluk ve sefaletle karşılaşmışlardır. İthalat ve ihracat neredeyse durma noktasına gelmiştir. Hükümet, patates ve buğday ekimi konusunda sıkıntı yaşayınca istemeden de olsa Lefkoşa’daki yarış pistine ve surların içerisinde ekim alanları oluşturmak zorunda kalmış, hatta adaletsizlik yaşanmaması adına üreticiden malı alırken dağıtımı kontrol etme görevini üstlenmiştir. Buna ilaveten üreticiden buğday ve arpa satın almayı da gerçekleştirdir (Morgan, 2013, s. 216). Bunlara kuru üzümlü ekmek üretimi de eklenmiştir.

22 Ocak 1942 yılında The Cyprus Gazetta’da Valinin bir mesajı yayınlanır. Vali mesajında kabaca şöyle demektedir: Kıbrıs’ta kullanılan un hakkında bilgi veren Vali, ithal un kullanılması nedeniyle 27 Ocak tarihinden itibaren her türlü ekmek tipinde kendi üretiminiz olan kuru üzüm kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında Vali’nin mesajı şunları da içermektedir: Kuru üzümlü ekmeğin herkesin damak tadına uygun olmadığını ve yemek konusunda halka paylaşım çağrısı yapıyordu ve herkesten bu ‘küçük’ fedakârlığı yapmasını vurguluyordu (The Cyprus Gazette, 1942, s. 11).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, 1931 İsyanı ve akabinde Palmerokrasi dönemi Kıbrıs’ı ciddi oranda fakirleştirir. Bir de bunlar üzerine İtalyanların Mare Nostrum mottosu ve

Almanların Girit'i işgali Akdeniz'deki suları iyice ısıtır (Xypolia, 2016). Bunun üzerine Kıbrıs'ta güvenliğe yönelik tedbirlerin artması adına yeni bir askeri birlik oluşturulur. Bu birlik Kıbrıs Gönüllü Kuvveti'ydi bizim şimdi anlayacağımız şekliyle paralı askerlerdir.

Almanların Kıbrıs'a gelme ihtimali yaklaştıkça işgal edilme korkusuyla İngilizler ada da Malta'daki gibi bir sistemi uygulamak isterler. Savaş dönemi içerisinde Koloni yönetimi aşırıya kaçan hiçbir harcamayı bireysel olarak da olsa desteklemiyor, tarımsal anlamda üretime fevkalade bir şekilde önem veriyor ve tefecilik ile karaborsa sorunlarını acımasızca engelleyeceğini vurguluyordu. Askere alma girişimlerini giderek hızlandıran Koloni Yönetimi kahvelerde, gazetelerde 1940'da olduğu gibi tekrardan aynı sıklıkla gönüllülük konusunda bilgilendirme yapmaktadırlar. İngilizler Kıbrıs'ı korumak için neredeyse her türlü yola başvurmaktadırlar.

Auxiliary Territory Service (ATS) yani Yardımcı Yurt Hizmeti de Kıbrıs'ta faaliyet göstermiştir. Ahmet Gazioğlu bu birliğin 1942'de kurulduğunu söylese de bu birlik büyük bir ihtimalle 9 Eylül 1938'de VI. George'un emriyle kurulmuştur. Gazioğlu'nun bizlere aktarmak istediği örgütün Kıbrıs'taki faaliyet sürecinin başlamasıdır. Bu birliğe sadece 18-40 yaş arası kadınlar katılabilecekti ve yapacakları hizmetler stenograf, daktilo yazarı, depo sorumlusu, emir eri ve aşçılık gibi işlerdi. ATC'ye üye toplamak adına ATC Ortadoğu sorumlusu Lady Chitty 1942 yılının Ağustos ayında Kıbrıs'a bir ziyarette bulunarak köylerde ve kasabalarda ATC adına tanıtım yapar. Chitty'nin bu atılımı sonucunda aralarında Kıbrıslı Türkler de olmak üzere birçok kadın üniforma giyerek onlar da II. Dünya Savaşında İngilizler adına bu savaşta yer aldılar (Gazioğlu A. C., 2000, s. 322-323).

Sıcak çatışmaların Kıbrıs'ı teğet geçtiği bilinen bir olgudur fakat savaşın etkilerinin Kıbrıs'a yansımadığını söylemek mümkün değildir. Kuru üzümlü ekmek ve Britanya adına savaşa 'ücretle' katılmak aslında iki toplumun yaşadığı durumu gözler önüne sermektedir. Bu 'yoksulluk' ortamı Türkleri ve Rumları başka siyasi düzenlemeler açısından bir noktada umutlandırır.

1941 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olan Saracoğlu ile İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden Kıbrıs'a bir ziyaret gerçekleştirirler. Anthony Eden'ın Kıbrıs ziyareti esnasında gördüklerini kısaca şöyle aktarır;

1941 yılının baharında Kıbrıs'ı ilk ve son kez ziyaret edişimde, Hitler'in Balkanları işgal etmesinin beklendiği bir sürede, Türk Dışişleri Bakanı ile görüştim. Ziyaret haberi adada yayıldı ve görüşmelerimizi bitirdiğimizde havaalanına doğru dönerken Vali Sir William

Battershill, Sayın Saracoğlu ve benim Lefkoşa'dan geçmemizi önerdi. Battershill insanlara duygularını ifade etme şansı verilmesi gerektiğini düşündü. Onlar da bunu kesin bir şekilde yaptılar. Bizi görebilecekleri her yerde ve evlerin üst katları tezahürat yapan Rumlar ve Türkler ile doluydu ve Rumlar Türklere savaşa girmeleri için bağıryorlardı. Ana meydanda⁶ kalabalık o kadar yoğundu ki üstü açık arabamızı durdurdu. Kalabalık yüzünden endişelenmeye başladım çünkü polis sayısı bir avuç kadar azdı ve kendimi Bay Saracoğlu'nun güvenliğinden sorumlu hissettim. Meydandaki gürültü inanılmazdı ve Aniden üstü açık arabanın önüne ılık kan fışkırdı ve ön cama sıçradı. O an bir cinayetin yaşandığını sandım; ama bu bir Türk'ün Dışişleri bakanının onuruna kurban ettiği koyundan çıkan kanlar olduğu anlaşıldı (Eden, 1960, s. 394-395).⁷

Eden'in Kıbrıs hakkındaki bu izlenimleri aslında iki toplum arasındaki düşünce yapısını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Rumların Saracoğlu'na Türklerin de savaşa girmeleri için bağırması Rumların aslında Yunanistan ile olan bağlarının yakınlığının çok iyi bir portresini çizer. Aynı şekilde meydana toplanan coşkulu kalabalığın arasında Türklerin de Saracoğlu'nu coşku ile karşılamaları ve bir Türk'ün Saracoğlu'nun şerefine bir koyun kurban etmesi Türklerin de anavatana olan bağlılıklarını gayet net gösterir. Yoksulluğun ve savaşın yaşandığı yıllarda Eden ve Saracoğlu'nun adaya yaptıkları bu ziyaret Kıbrıslılar adına umut verici olmuştur. Bu ziyaretle birlikte “Türk bayraklarının çekilmesine, asılmasına izin verilmiştir. Böylece 1931'den beri devam eden bayrak yasağı kaldırılarak, izne tabii olmak üzere, ulusal günlerde çekilmesine izin verilmesine başladı” (Gazioğlu A. C., 2000, s. 324). Kısacası Saracoğlu ile Eden'in ziyareti sömürgecinin adada pek fazla arzulanmadığının, Rumların Yunanistan'a olan bağlılığının tekrardan anlaşılmasına neden olur. Bu arada Türklerin de anavatana olan bağlılığının bir başka göstergesi olur.

1907'de Churchill'in adayı ilk kez ziyaret edişinin ardından 36 yıl sonra Churchill Kıbrıs'a tekrardan bir ziyaret düzenler. İkinci Cihan Harbi devam ederken İsmet İnönü ile 1943 yılının 30 ile 31 Ocak günlerinde Adana'da görüşükten sonra 31 Ocak 1943'te Kıbrıs'a da gelen Churchill daha gençlik yıllarında toy bir siyasetçi iken geldiği Kıbrıs'a bu kez daha tecrübeli bir şekilde adım atar. Türkiye ile ilişkileri sıkı tutmak isteyen Churchill Kıbrıs konusunda Türkiye ile ters düşmek istemediğinden Türkiye'yi de övmekten kaçınmaz fakat aynı şekilde Yunanistan hakkında da aynı yorumlarda bulunur. Kıbrıslıların tabiri ‘ne şiş yansın ne kebab’ misali iki toplumu da hoşnut edecek sözler söyler.

---

⁶ Atatürk Meydanı, Lefkoşa.

⁷ Çeviri bana aittir.

Türkiye ile yakın ve sıkı ilişkiler içerisinde bulunduklarını ve bu dostane ilişkiden dolayı fazlasıyla memnun olduğunu söyleyen Churchill Türkiye’yi överken Yunanistan hakkında benzer övgüler yapmaktan geri kalmaz. Churchill’in kalbinden geçen Yunanistan’ın işgalinin son bulması ve bu ıstırapın sona erip savaşa kazanacakları günü beklediğini söyler. Bu dönemde Türkiye ile İngilizler arasındaki ilişkiler ciddi manada iyi şekilde ilerler. İngilizlerin bunu yapmalarındaki temel neden Türkiye ile Kıbrıs adasının stratejik konumuyla doğrudan alakalıydı. İkinci Cihan Harbi’nde bu nedenle İngilizler bir noktada Türkiye’nin ve Kıbrıslı Türklerin gönlünü hoş tutmak zorundadır. İngilizlerin Türklerle olan bu dostluğu Kıbrıslı Türkler üzerinde olumlu bir etkiye sahipti bunun nedeni İngilizlerin Türkiye ile olan dostluğunun Rumların Enosis düşüncesini engellemeye neden olduklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Ahmet Gazioğlu’nun da dediği gibi “savaş yıllarındaki Türk-İngiliz dostluğu, Kıbrıs Türkleri için en sağlam bir güvence olarak değerlendirilmekteydi” (Gazioğlu A. C., 2000, s. 327-328).

4.5. Kıbrıslı Türklerde İlk “Siyasi” Örgütlenme “KATAK”

KATAK’ın (Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu) kuruluşu da aslında II. Dünya Savaşı yıllarına tekabül eder. KATAK’ın Kıbrıslı Türkler üzerindeki etkisini salt savaş yılları ile açıklanamaz. Toplumsal anlamda varoluş sorunsalının bir yansıması olarak okunabilecek KATAK’ın Kıbrıslı Türk liderliğinin yükselmesinde etkin bir yeri vardır. KATAK’ın kuruluş süreci bir noktada Kıbrıslı Türklerin politik-ontolojik bağlamda değerlendirilirse ‘ben de varım’ demenin diğer bir yoludur. 1931 İsyanı’nın ardından gelen yasaklar her anlamda iki toplumun da direncini kırmıştır. II. Dünya Savaşının araya girmesiyle toplumsal anlamda umutsuzluk baş göstermeye başlamıştır. Koloni Yönetimi’nin aldığı tedbirler her ne kadar Kıbrıslılara yönelik olsa da sömürgecinin birincil amacı kendini korumaktır.

1941 yılında bayrak çekme yasağının kalkması ve yerel seçimlerin tekrardan yapılması adada ki gergin siyasal ortamı bir nebze de olsa yumuşatmıştır. Nitekim sonrasında Saracoğlu ve Eden’in ziyaretleri ile toplum biraz daha umutlanmıştır. Her şeye rağmen Kıbrıslı Rumlar kendi Enosis inançlarından vazgeçmemiştir. 1941 yılında İngilizlerin adayı Yunanistan’a bırakılacağı konuşulmaktadır. Sir Münir’in bile tedirgin olduğu bir döneme girmiş bulunan Kıbrıslı Türkler bu vaziyet karşısında kendilerini bir şey yapmak zorunda hissederler. İngiliz yanlıları Koloni Yönetimi ile birlikte iyi ilişkiler içerisinde hareket edip Rumların Enosis isteklerini önlemeyi amaçlamaktadırlar. Bunun ana nedeni adanın Yunanistan’a ilhakı durumunda İngilizcilerin de meşruiyeti ortadan kalkacaktır. Bu doğrultuda düşünecek olursak şayet Sir Münir’in kaygısının ardında yatan neden Enosis’in onun da liderliğini yok edeceğini

düşünmesi ile alakalıdır. Sir Münir'in söz hakkına sahip olabilmesi İngilizlerin varlığı ile mümkündür. Bu şartlar onu zaman içerisinde ideolojik olarak karşı duran şahsiyetlerle yani Kemalistlerle birleşmeye iterken Enosis karşıtlarının tek çatıda toplanmasını sağlamıştır (Egemen, 2006, s. 125).

O dönemde Kıbrıslı Türklerin düşüncesi eğer İngilizler adadan çekileceklerse adayı eski sahibine geri vermelidirler yönündedir. Fakat o günlerde Türkiye'nin gündeminde Kıbrıs diye bir mesele yoktur. Bu, da Kıbrıslı Türklerin kendilerini sahipsiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu kaygıdan hareketle Kıbrıslı Türklerin ileri gelenleri 18 Nisan 1943'te Lefkoşa'da Evkaf'ın salonunda KATAK'ın ilk kongresini düzenler. Bu kuruluş toplantısında Emekli Yargıç Mehmet İzzet, Necati Özkan, Sir Münir ve Dr. Fazıl Küçük gibi isimler yer alırlar. Toplamda 76 kişinin katıldığı toplantı KATAK'ın kurulmasına vesile olur. Toplantı sonucunda 30 maddelik bir tüzük oluşturulur. Örgütün ismi konusunda Tüccar Hasan Bey itiraz eder ve azınlık sözcüğünün çıkarılmasını talep eder fakat bu gerçekleşmez. Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu oy çokluğu ile kurulur (Birinci, 1997, s. 249-255). Örgütün 'azınlık' adı altında kurulmasının nedeni sömürgecinin yanında durmak onun 'taklidi' olmamak adına kendi durumunun ve varlığının doğruluğunu kabul ederek adada kendilerini azınlık olarak gören Kıbrıslı Türkleri savunmaktır.

KATAK giderek büyüme yoluna gitmiş ve diğer bölgelere de şubeler açmıştır. Aynı dönem içerisinde Kıbrıslı Türkler arasında sendikalaşmaya yönelik hareketlenmeler başlamıştır. Bu, Türklerden Rumlardan ayrı ilk sendikal faaliyetlerinden biridir. Özellikle KATAK'ın durumu Rumları tedirgin etmektedir. Bunun nedeni Rumlara göre KATAK İngilizlerin desteği ile kurulmuş ve geliştirilmiştir. İngilizlere göre ise bu durum gerçeği yansıtmamaktadır (Gürel, 2020, s. 238-239). Aynı dönemde Kıbrıslı Türkler değişik çatılar altında örgütlenmeye başlamışlardır. Özellikle bu örgütlenme ağırlıklı olarak işçiler ile çiftçiler arasında hâkimdir. KATAK içerisinde yaşanan anlaşmazlıklar hasebiyle Dr. Küçük önderliğinde bir grup KATAK'tan ayrılarak 23 Nisan 1944'te Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi'ni kurmuştur. KMTHP'nin parti programının birincil maddesi ilhak kadar muhtariyet karşıtı olmasıdır (Kızılyürek, 2016, s. 94).

4.6. AKEL ve Kıbrıslılarda Örgütlenme Başlangıcı

Sömürge karşıtı düşüncenin yarattığı umut nedeniyle Kıbrıslı Rumların başını çektiği bir parti meydana çıkar. Kronolojik çizgiden biraz çıksak da bu partiyi aktarmadan 1940'lı ve

1950’li yılların başındaki dönemi anlamamız neredeyse olanaksızdır. AKEL’in sadece siyasal alandaki konumuna bakmak yeterli değildir. Bu nedenle AKEL’in siyasal ve kamusal alanda işgal ettiği farklı sayılabilecek konuma bakmak bu dönemin sosyal yapısını anlamamızı mümkün kılar. AKEL’in ortaya çıkışı II. Dünya Savaşının yarattığı ortam vesilesi ile olmuştur. Britanya’nın sömürgelerinde ittifak sağlamak amacıyla oluşturduğu kısmî özgürlük ortamından Kıbrıs Komünist Partisi (KKP) de yararlanır. Bu nedenle parti “merkez sağ ve merkez solun diğer ilerici kişiliklerine hitap edecek yeni bir siyasi örgüt için inisiyatif” oluşturmaya karar verir. Bunun üzerine 1941’in Nisan ayında Kıbrıs Komünist Partisi AKEL adı altında farklı bir oluşum olarak yoluna devam etme kararı alır (Katsudires, 2014, s. 281)

AKEL’in geçmişteki en önemli isimlerinden bir olan Plutis Servas’ın dediklerine bakacak olursak AKEL’in yarattığı ‘direniş’ alanını daha net anlayabiliriz. Servas’ın tanımıyla AKEL, Sovyetlere yakın bir ideoloji ile hareket etmektedir. Servas, öncülü olan Kıbrıs Komünist Partisi’nin sınıf savaşımı konusunda durduğu konumun basit olmadığını söyler. AKEL’in haksızlıklar karşısında daha farklı bir yol izleyerek sınıf ayrımcılığına karşı bir duruş sergilenir. AKEL’in çabasıyla gerçekleştiğini ve tam da bu nedenle yapılan belediye seçimlerinde 16 belediye içerisinde 12 belediyeye sahip olması ile bunu başardığını aktarır (Servas, 1999, s. 110)

AKEL de genelleme yapmadan siyasal alan içerisinde çoğu Rum’un efsunlandığı Enosis sorunsalına hapsolür. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan bu durum kuruluş yıllarındaki AKEL’e çok uzaktadır. AKEL özellikle İngilizlerin adada hâkim olduğu zamanlarda neredeyse en önemli kuruluş haline gelir. AKEL adından da anlaşılacağı gibi Emekçi Halkın İlerici Partisi adıyla ilişkili olarak sadece Rumları değil Türkleri de temsil eden bir parti olmak üzere bu yola çıkar. Sömürgeciliğe karşı bir duruş sergilese de bunu pek de gerçekleştiremez. Konuya başka bir açıdan yaklaşacak olursak AKEL’in ortaya çıkışı Kıbrıslı Rum sağcılar da tedirgin eder. Bunun üzerine milliyetçi kesimi temsilen dönemin Lefkoşa Belediye Başkanı Dr. Temisteklus Dervis de Kıbrıs Milli Partisi’ni kurarak AKEL’in karşısına çıktı. AKEL ve Kıbrıs Milli Partisi birbirleri ile birçok rekabete girerler. Bunlardan bir tanesi AKEL ile KMP’nin temsil ettikleri sivil toplum örgütleridir. Bunu açıklayacak olursak 1943’te İş Bulma Dairesi’nin kurulması ve işçilerin sendikal anlamda örgütlenmesini sağlayabilecek İşçi Sendikaları ve Sendikal Anlaşmazlıklar yasasının çıkması işçilerin birleşip kendi haklarını duyurabilmelerine neden olur. Bunun üzerine gene 1943 yılında Pankipron İşçi Sendikası Komitesi kurulur. Bu sendika AKEL’in bir parçası olarak örgütsel arenada yerini alır. KMP ise buna karşılık Yeni İşçi Sendikası’nı (PEK) kurar. 21 Ocak 1946’da Pankipron İşçi Sendikası Komitesi liderlerinin

hapse atılması üzerine onun yerine Pankipron İşçi Federasyonu (PEO) kurulur (Gazioğlu, 2000, s. 344).

PEO Kıbrıslı Türk İşçiler üzerinde sendikal anlamda bir yumuşak güç olarak etkinliğini göstermeyi başarır. AKEL destekli olan bu sivil toplum örgütü Türk işçileri de kendi tarafına çeker. Tekrardan vurgulamak gerekirse AKEL belli bir dönem hatta ara ara da olsa Enosis yanlısı değil adını aldığı halktan yana yani Kıbrıslıların safında mücadele etmektedir. Bu arada Türkler de örgütlenmektedir. Bunlar arasında Türk Amele Birliği, Güneş Türk İşçi Birliği, Lefkoşa Türk İşçiler Birliği ve Kıbrıs Türk İşçiler Birliği en önemlileridir. Fakat bu örgütler içerisinde en önemlileri 1944 yılında kurulan Lefkoşa Türk İşçiler Birliği ve 1945 yılında kurulan Kıbrıs Türk İşçiler Birliği'dir. Sivil toplumun gelişmesi beraberinde sömürüye karşı bir duruşun da oluşmasını sağlar.

4.7. Yeni Vali ve İstişare Meclisi

Kıbrıslılar arasındaki çatışmaların neredeyse temelini oluşturan Rumların Enosis arzusu 1946 yılında da kendini gösterir. Başpiskopos Leontios'un önderliğinde Rumları temsilen bir ekip Enosis'in gerçekleşmesi umuduyla Londra'ya gider ve bundan bir sonuç alamaz. Ertesi yıl AKEL'den benzeri bir girişim gerçekleşir fakat AKEL'in talebi Başpiskopos ve ekibinin arzuladığı ile aynı değildir. AKEL'in Londra'dan talebi Kıbrıs'ın özerk olarak hayatına devam etmesidir (Sonyel, 1995, s. 179). Londra bu taleplere olumsuz yaklaşır.

Kıbrıslı Türkler ise bu süre zarfında tedirgin bir şekilde kendi hayatlarına devam etmektedirler. Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri Koloni Yönetimi'nin de canını sıkmaktadır. Yeni Sömürge Bakanı Jones Kıbrıs'ta herhangi bir statü değişikliğine gidilmeyeceğini ve mevcut sistemin devam edeceğini belirtir. Rumlar, Aralık 1946'dan 1947'nin başlarına kadar Londra'da Enosis için İngilizler ile pazarlık halinde iken 1947 yılı ve sonrası ekonomik buhranın etkilerinin daha da belirginleştiği bir yıl olarak karşımıza çıkar. Bağımsızlık hareketlenmeleri ve anti-emperyalist düşüncelerin giderek Mısır, Hindistan vb... ülkeleri sarması üzerine Britanya farklı çözüm arayışları içerisine girer. 14 Şubat 1947'de İngilizler Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere taşırlar. 6 gün sonra da Hindistan'ın bağımsızlığını kabul ederler. Aynı arzular Mısır'dan da yükselir fakat bağımsızlık için yaklaşık 5 seneleri daha vardır. İngiltere bağımsızlıklar ve savaş sonrası kaos ile uğraşırken daha evvel Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı finansal yardımları yapmaz ve bu durumu ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirir. Savaş sonrası yükselen bir güç olarak ABD İngilizlerin görevini farklı bir maske ile yapmaya başlar (Richter, 2011, s. 50).

II. Dünya Savaşının ardından İngiltere eski gücünü ciddi oranda kaybetmiş durumdadır. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyetler tehlikesine korumasının da bilincinde olan İngilizler 31 Mart 1947'den bilhassa Amerika ile yakın ilişkiler içerisinde hareket ederek Akdeniz'deki konumunu korumaya çalışmışlardır. Fakat Ortadoğu ve çevresi tabiri caizse bir cadı kazanı olduğundan işler İngilizlerin istekleri doğrultusunda pek gitmez. Amerika kendine ait olan alanda emperyalist bir tavırla Eisenhower Doktrini adını verdiği bir anlayışla Ortadoğu'daki hegemonyasını giderek arttırır (Gürel, 2020, s. 258). Bunların dışında Ortadoğu'da ve diğer birçok bölgeden artan bağımsızlık talepleri İngilizleri 'bir şey yapmalı' diye düşüncelere iter. Bağımsızlık hareketlerinin yarattığı ortam İngilizleri Kıbrıs'tan uzaklaştırmak bir yana Kıbrıs'a daha da çok bağlıyordu. Bu nedenle Britanya için Enosis gibi bir durum bu şartlar altında imkânsızdı. İngilizler bir şekilde Kıbrıs'ta varlıklarını devam ettirmek için Kıbrıs'takilerin gönlünü hoş etme yolunu tercih ederler. Aksi takdirde hem adadaki varlıkları tehlikeye girecek hem de Rusların Kıbrıs'a gelmelerinin yolu açılacaktır.

Bütün bunlara bağlı olarak İngiltere Kıbrıs'taki sosyal yapıyı göz önünde bulundurarak sömürgelerde farklı sayılabilecek bir söylem geliştirmek zorunda kalır. Orta Doğu'da ve diğer sömürgelerde bağımsızlık talepleri Kıbrıs'ın değerini ciddi oranda arttırır. Sovyetlerin tehdidi de bunun yanına eklenince Kıbrıs bir uçak gemisi konumuna gelir. Koloni Yönetimi bu nedenle Kıbrıslılar ile ilişkilerini iyi tutma yolunu tercih eder.

Kıbrıs'a yeni atanan Vali Lord Winster Kıbrıs'a geldiğinde İngilizler 10 yıllık bir kalkınma planını uygulamaya koyulmuşlardı ve bu kalkınma planını uygulamak adına bir meclis kurulacaktır. Yeni valiye bu nedenle çok büyük sorumluluk düşmektedir. Rumlar bu durumdan pek de memnun değillerdir hatta Winster adaya geldiğinde yalnızca Kıbrıslı Türkler tarafından karşılanmıştır. Kıbrıslı Rumlara göre İngilizlerin yapmaya çalıştıkları tamamen Enosis'i engellemeye yönelik atılımlardır. Kilise bunu açık açık dile getiriyordu İngilizlere karşı tepkilerini her koşulda dile getiriyorlardı. Şöyle ki AKEL dışında tüm siyasi oluşumlar Birleşik Cephe adı altında toplanmaya başlamıştır. Bu grup süregiden bir şekilde Londra'ya Enosis arzuları için gidiyordu. Bu durum parası olmadığı halde bir kürk dükkânına giden birinin mütemadiyen aynı kürkün fiyatını sorması gibi lüks arzusuna benzetilebilir. 1931 İsyanı'nın yarattığı Palmerokrasi ve sonrasından gelen baskı 1946 yılından itibaren azalmaya başlar. Koloni Yönetimi ve Sömürge Bakanlığı adadaki her kesimi temsilen bir Yasama Meclisi'nin kurulmasını ve anayasal meselelerin tartışılıp geliştirilmesini sağlayacak bir İstişare Meclisi kurulmasını valiye teklif edecektir. 1946'nın sonları ve 1947'nin başlarında Winster'i adaya yeni vali olarak atayan Britanya hükümeti adada özerk bir yönetim kurulmasını planlıyordu.

Hatta Britanya Yönetimi 1931'den sonra Kiliseye uygulanan bütün yaptırımlara son vermiş ve isyan sebebiyle adadan sürgüne gönderilenlerin geri dönmelerine karar vermiştir (Gazioğlu A. C., 2000, s. 375-382)

Vali Winster Kıbrıs Valiliği süresince tüm Kıbrıslıları gerek bireysel anlamda gerek örgütsel anlamda Danışma (İstişare) Meclisine katılmalarına davet eder. İşin özünde İngilizler adada bir otonom devlet kurmayı planlıyorlardı. Bu nedenle Meclisin temel amacı Kıbrıs'ın anayasası hakkında yurttaşlar tarafından da öneriler alarak Anayasayı bu düşünceler çerçevesinde oluşturmaktır.

1 Kasım 1947'de İstişare Meclisi'nin ilk toplantısı yapılırken Kilise ve kilise yanlıları İstişare Meclisi'nden çıkacak olan anayasanın Enosis'e engel olduğunu dile getirerek bu toplantıya katılmazlar. Toplantıya Kıbrıslı Rum ve Türkler katılmış olmasına rağmen onlar da özerkleşmeyi reddetmişlerdir. Özellikle Kıbrıslı Rumlar tüm önerilere kapalı olduklarını ve yalnızca Enosis'i arzuladıklarını dile getirmişlerdir. Bütün bunlara rağmen adada Yasama Meclisi tekrardan kurulmuştur. Bu mecliste Türkleri temsilen 4, Rumları temsilen ise 18 üye mevcuttur. Mecliste adanın statüsü hariç her konu müzakere edilecekti fakat Rumlar bu işe tam anlamıyla muhtariyet sağlanmadığından dolayı tekrardan karşı çıkmışlardır.

Bunun üzerine Winster eski yönetime geri dönerek kendi kurduğu bir istişare meclisi ile adayı yönetmeye devam eder. Sonra ki yıllarda tüm Kıbrıslıların yakından tanıyacağı Makarios III bu istişare meclisini Rum Milli Partisi ile protesto eder. Makarios ve Rum Milli Partisi'nin tek hedefi Enosis'tir. Bu nedenle onlara göre İstişare Meclisi yok hükmündedir. Kıbrıslı Rumların yasaklardan sonraki bu normal yönetime karşı aldıkları tavır İngiltere için bir kesinliğin, Kıbrıslı Türkler içinse sonun başlangıcıdır (Alasya, 1992, s. 28; Hasgüler, 2018, s. 554).

4.8. Enosis Şiarı'nın Yükselişi

Kıbrıslı Türkler toplumsal anlamda bastırılmanın ve neredeyse yok sayılmanın realitesini yaşamaktadırlar. Şöyle ki; Enosis şiarı hiç beklenmedik bir şekilde AKEL'i de etkisi altına almıştır. 1947 yılında AKEL V. Kongresi'ni yaptığı sırada Vali Winster'in özerklik meselesi gündemdeydi fakat Kıbrıslılardan bu konu hakkında etkili bir karşılık bulamamıştır. AKEL'in Kongresi'nde de Enosis şiarı ön plandadır. Nitekim kongre sonucunda AKEL Kıbrıslı Türklerden emperyalizmin bir icadı olarak bahsetmiştir. Bu AKEL'in ortaya çıkışı ve benimsediği ideoloji bakımından çok ters bir düşüncedir. Görünen o ki AKEL de benimsediği ideolojiyi bir kenara bırakıp Yunanistan'a bağlı olan bir özerkliği arzulamaktadır (Kızılyürek,

2016, s. 65). Kıbrıslı Rumların toplumsal bağlamda bir tahayyülünü yapacak olursak en radikal ve en fazla bağımsızlık arzulayan ‘siyasal örgütünün’ bu düşüncelere kapılması hem Kıbrıslı Türkler için hem de İngilizler için sirenlerin çaldığının en büyük göstergesidir.

Aynı yıl (1947’de) 12 Adalar’ın Yunanistan’a bırakılması Kıbrıslı Rumların da ilhak konusunda ki heveslerini körüklediğinden Enosis düşüncesi de yükselişe geçmiştir. Rauf R. Denктаş’ın anılarından yola çıkarak Lord Winster, İstişare Meclisi ve Özerklik ya da muhtariyet konularının Enosis’e olan etkisini anlamak mümkündür.

1948’de Lord Winster’in oluşturduğu muhtariyeti öngören İstişare Meclisi kapatıldığında, kilise bunu Enosis zaferi olarak kutlarken, Ada’ya Yunanistan’dan gelen Yunanlı gazeteciler dolmuştu. Bunlardan bir tanesi bana geldi. Genel sorulardan sonra “Enosis olacaktır... Siz o zaman ne yapacaksınız?” sorusunu yöneltti. Belki de çeker gideriz dememi bekliyordu. Hayali sorulara cevap vermek istemediğimi söyledim. Çok ısrar etti. Aynı soruyu tekrar tekrar sordu. Nihayet “ bana bak ben ancak kendi şahsım ve kendi çağımdaki insanlar için konuşabilirim” dedim (Denктаş, 2008, s. 164).

Rumlar ve Yunanistan Enosis konusunda neredeyse hem fikir olmuşlardır. Enosis şiarının yükselişi siyasi mekanizmayı giderek zorlamaktadır. Özellikle İngilizler sırf böyle bir nedenden ötürü Kıbrıs’ı kaybetmeyi hayal dahi etmek istememektedirler. Kıbrıslı Türkler Rumların Enosis saplantılarına kayıtsız kalamayıp 28 Kasım 1948’de Lefkoşa’da Dr. Küçük’ün öncülüğünde bir varoluş mitingi düzenlemişlerdir. iBunun dışında Dr. Küçük Türkiye’deki yöneticilere Enosis’e karşı çıktıklarının bildirisini telgrafla iletmiştir. Böylece Türkiye’de en azından Kıbrıslı Türkler kamuoyunun ilgisini ciddi biçimde çekmiştir. Özellikle Türk basını ve üniversite öğrencileri bu meseleye daha sık eğilmektedir.

Winster’in geldiği dönemden 1948 yılına kadar Kıbrıslı Rum siyasiler Enosis şiarını benimsediklerinden temel hedefleri Kıbrıs’ta yeni anayasa çalışmalarını engelleme politikası gütmüşlerdir. Muhtariyet (özerklik) konusundaki tartışmalarda Rumlar, Muhtariyeti Enosis’in ölüm döşeği olarak gördüklerinden görüşmelere dahi katılmamışlardır. Fakat bu herkes için geçerli değildir. AKEL destekçileri ve Kıbrıslı Türkler bu görüşmelere katılmışlardır. Fakat Kıbrıslı Rum siyasiler tarafından vatana ihanet ile suçlandılar sonuçta görüşmelerden AKEL de çekilmek zorunda kalmıştır (Denктаş, 2008, s. 105). 21 Mayıs 1948’de olaylı meclisin olaylı oturumu yapıldı. Kıbrıslı Türkler ve iki muhafazakâr Kıbrıslı Rum’un da desteği ile yeni anayasa önerileri adına olumlu oy kullanmışlardır. AKEL’in temsilcileri ya da ‘solcular’ bu anayasa önerilerine karşı olumsuz oy kullanmışlar ve farklı bir özerklik talebinde bulunarak toplantıyı terk etmişlerdir. Bunun üzerine İstişare Meclisi başkanı başhakim Jackson toplantıyı

belli olmayan bir tarihe ertelemiştir. Vali, bu hamlesiyle anlamını yitiren meclisi feshederek son noktayı koymuştur. Bu meseleye Kıbrıslı Rumlar abartılı bir şekilde sevinmişlerdir. Böylece hem özerkliği reddettikleri hem de komünizmi yendiklerini düşünmeleri idi (Richter, 2011, s. 53). Ahmet Gazioğlu'nun aktardığına göre Lord Winster 28 Nisan 1949'da The Daily Telegraph'ta şöyle yazmaktadır: “Dünya üzerinde sağcı ve solcuların, kilisenin ve komünistlerin ortak bir platformda bir araya geldikleri tek ülke Kıbrıs olmalıdır” (Gazioğlu A. C., 2000, s. 387). Winster'in bu tür ifadelerle meseleyi değerlendirmesi iki şeyin Kıbrıs'ta su götürmez bir gerçeklik olduğunu göstermektedir.

Bunlardan birincisi; Rum siyasetçilerin ve sivil toplum üyelerinin görüşü her ne olursa olsun Kilise ve Yunanistan tarafından Enosis ülküsü için manipüle edildikleri, ikincisi ise; İngilizlerin hala daha Kıbrıs'ı ellerinde tutmak istemeleri. Winster üstü kapalı bir şekilde Kıbrıslı Rumların akıl tutulmasına yakalandıklarını belirtmek istemektedir. Winster'in bu tutumu haliyle onun Kıbrıslı Rumlar tarafından sevilmemesine yol açıyordu.

4.9. Türk İşleri Komisyonu

Kıbrıslı Türkler Rumların saplantı haline gelen Enosis arzuları ve İngilizler sömürge fetişleri sebebiyle adada hayalet gibidirler. Fakat daha yeni yeni siyasete ve hukuk işlerine atılan Rauf R. Denктаş ve birkaç arkadaşı Kıbrıslı Türklerin haklarını savunmak adına birkaç atılımda bulunurlar. Denктаş, Kıbrıslı Rumların İstişare Meclisi'nden çekilmesinin seçilmiş birkaç arkadaşı ile birlikte sözü geçen mecliste başkanlık eden Baş hâkim Sir Edward Jackson'a giderler. Jackson'ın bu konu hakkındaki tavrı net olur yalnızca Türklerin katılımı ile bu meclisin hayatına devam edemeyeceğini ve Denктаş'a Kıbrıslı Türkler olarak İngiliz Hükümeti'ne isteklerini bildirmesini söyler. Bunun üzerine genel bir toplantı düzenlenir ve Türk İşleri Komisyonu kurulur. Bu komisyonda bizzat Denктаş da yer alır. Hâkim Zekâ Bey başkan olarak seçilir (Denктаş, 2008, s. 109). Komisyonda 8 üye yer alır. Komitede yer alan birkaç isim sonra ki yıllarda Kıbrıslı Türklerin hatta Kıbrıs'ın hafızasında oldukça büyük yer kaplayacaktır. Komite üyeleri Başkan Mehmet Zekâ ve Komite Sekreteri Cemal Müftüzade olmak üzere Mehmet Dana, Rauf R. Denктаş, Ahmet Faiz Kaymak, Suphi Kenan, Fadıl Korkut ve Ahmet Cemal'di (The Cyprus Gazette , 1948, s. 270). Bu komisyon Evkaf başta olmak üzere Müftülük ve eğitim gibi konular üzerine derinlemesine eğiliyordu. Bunun dışında Kıbrıslı Türklerin siyasal alana katılımları konusuna da farklı bir önem veren komisyon 1949 yılında yeni gelen valiye bir rapor sunar. Anlaşıldığı kadarı ile bu rapor pek ciddiye alınmaz. Bunun üzerine Kıbrıslı Türk toplum liderleri raporu kendi çabaları ile uygulamaya koyarlar (Gazioğlu A. C., 2000, s. 389-408; Sonyel, 1995, s. 180). Raporun İngilizler tarafından ciddiye alınmaması

toplum nezdinde herhangi bir anlam ifade etmez. Çünkü toplum henüz modernleşme kavramıyla içli dışlı değildir. İşin özü bu yıllarda Kıbrıslıların dertleri başlarından aşkındır. Geçim derdi her toplumda olduğu gibi Kıbrıs'ta büyük bir sorundur.

Kıbrıs'ın 1940'lı yıllar içerisinde yaşadıkları modernleşmenin giderek daha da yaklaştığını göstermektedir. Sağlık alanında iyileştirmeler yapılmış, sıtma kontrol altına alınmış, Kıbrıslı Rumlarda milliyetçilik zirveye doğru tırmanmaya başlamış, işçiler grevin ne olduğunu yaşayarak öğrenmişlerdir. İngilizler savaş sonrası daha da stratejik bir şekilde hareket etmeye başlarlar. II. Dünya Savaşının ardından Sovyetler ve ABD yükselişe geçmiş yeni emperyalizm giderek gerçek yüzünü göstermeye başlamıştır. Kısaca dünya daha modern, daha 'uygar' bir düzene doğru ilerlemeye başlamıştır. 1949 yılında Amerika'nın Kıbrıs konusundaki tavrı da giderek daha belirgin olmaya başlamıştır. Savaşın ardından en güçlü devlet konumuna yükselen ABD'nin Ortadoğu'yu şekillendireceği bu yıllardan itibaren bellidir.

4.10. 1950'li Yıllar ve Şiddetin Yükselişi

4.10.1. 1950 Yılı

15 Ocak 1950'de Başpiskopos Makarios III yani Michael Chirstodoulus bir plebisit düzenler. Tamamen taraflı ve baskıcı sayılabilecek bir atmosferde kiliselerde papazların kontrolünde gerçekleşir. İki seçeneğin yer aldığı bu 'seçimde' Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını kabul ediyorum ve ilhaka karşıyım tercihleri yer alır. Fikret Alasya'nın aktardığına göre dünyada eşi benzeri görülmeyen bu seçimde %90 gibi bir oranla Kıbrıslı Rumların ilhaktan yana oldukları sonucu çıkar (Alasya, 1992, s. 29). İngiliz Koloni Yönetimi ve Kıbrıslı Türkler adına yok hükmünde olan bu plebisit arzusu adadaki siyasal ve toplumsal yaşamı derinden etkiler. Makarios ve Enosis yanlılarının yaptıklarını Yunanistan dahi desteklemez. Dönemin Yunanistan Başbakanı General Plastiras Makarios'u rahat durması için uyarsa da Makarios bu plebisiti gerçekleştirir. Hatta Plastiras Kıbrıslı Rumların Enosis hakkındaki raporlarını teslim almayı kabul etmez. 22 Mayıs 1950'de Plastiras Kıbrıs Sorunu ile uğraşacak vaktinin olmadığını gerekçe göstererek Plebisit hakkındaki dosyaları kabul etmez (Kızılyürek, 2016, s. 60-61).

Dr. Küçük bu durumdan tedirgin olur ve tehlike çanlarının çaldığını ve Koloni Yönetimi'nden buna karşılık en sert tedbirlerin alınması gerektiğini söyler. Makarios'un Kıbrıslı Rumları temsilen bir cemaat önderliği yapması İngilizleri rahat hissetmedikleri bir durumun içerisinde sokmuştur (Morgan, 2013, s. 282). Plebisitin gerçekleştirdiği ortama

bakacak olursak gerginliklerin ve kaosun artık yaklaşık 25 sene boyunca devam edeceğini söylemek yanlış sayılmaz.

1948 yılında AKEL Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum işçilerin haklarını savunması için Lefke’de maden ocaklarında ‘emekçi yoldaşları’ için çabalarken 1950 yılına gelindiğinde Enosis çığırtkanlığına o da katılmıştır. Lord Winster bu nedenle 1949 yılında verdiği demecinde çok haklıdır. Kıbrıslı Rumlar sağcısı da solcusu da Enosis için birleşmişlerdir. 1947 yılında Liberal Yunan yayın organı Elephtheria ve 1948 yılında AKEL’in yayın organı Demokratis hem fikir olarak Kıbrıs’ta bir halk oylamasının gerekliliğinden bahsetmektedirler. Fakat atladıkları bir şey hatta çok büyük bir şey vardır. Bu halk oylaması sadece Kıbrıslı Rumlar arasında yapılacaktı. Görünen o ki AKEL de Kilisenin güdümüne girmiş ve plebisitin yapılmasındaki en önemli aktör olmuştur (Gürel, 2020, s. 300). AKEL içerisinde Plutis Servas gibi pragmatist ve özgürlükçü isimlerin temizlenmesi de Kıbrıslı Rum siyasi elitler tarafından Kıbrıslı Türklere ve komünistlere doğrudan bir mesajdır. Kıbrıslı Rumlar bir şekilde ideolojilerine bakılmaksızın tel çatı altında Enosis şiarı konusunda birleşirler. Özellikle Makarios Vali’nin ve Koloni Yönetimi’nin yasaklarını engellemek adına bu plebisiti kiliselerde gerçekleştirmiş ve nitekim %95 oranda Enosis yanlısı bir tutum sergilenir (Richter, 2011, s. 64-65).

Kıbrıslı Rum sosyal bilimci Kaysar Mavratsas şöyle der: “1950 plebisitinde, Kıbrıslı Elenlerin %95’inden fazlası oyunu Enosis’ten yana kullandı. Tarih tabiatıyla çok ender olarak insanların isteklerine uygun seyreder ve Kıbrıs istisna teşkil etmedi” (Mavratsas, 2000, s. 30). Mavratsas’ın düşünceleri doğru fakat eksiktir bunun nedenini düz mantık yaparak bile anlamak mümkündür. Şöyle ki; adada ezici bir çoğunluğu Kıbrıslı Rumlar oluşturuyordu bu bir gerçekliktir. Diğer bir gerçeklik ise adada azımsanmayacak bir oranda Kıbrıslı Türk nüfus da mevcuttur. Bu nedenle Mavratsas’ın söyledikleri ile gerçeklik bire bir olarak tezettir kaldı ki ezici çoğunluğa sahip olan taraf Kıbrıslı Rumlardı ve adada farklı bir siyasal ve kamusal özne olarak Kıbrıslı Türkler de vardı. Kıbrıslı Türkler açısından plebisitin ardından gelen dönem ‘var olma’ sorunsalının da ortaya çıkışı (keza günümüzde de aynı varoluşsal sancı Kıbrıslı Türklerin toplumsal anlamda en büyük problemlerinden biridir) siyasal anlamda Kıbrıslı Türkleri olumsuz yönde etkilemiştir. Kıbrıslı Türkler 1950 plebisitinin ardından bir savunma mekanizması olarak ‘Enosis’ şiarının karşısına Kıbrıs Türk’tür Türk Kalacak tezi ile çıkmışlardı. Plebisitin gerçekleşmesinden yaklaşık 5-6 ay sonra dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü’nün “Kıbrıs, yabancı dost ve müttefik bir devletin idaresindedir. Kıbrıs davası diye bir dava yoktur” (Gazioğlu A. C., 2000, s. 478) diye söylemesi

henüz Türkiye'nin dış politikasında Kıbrıs'ın olmadığı söylemesi adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin de 'unutulması' anlamına gelmektedir.

Kıbrıslı Türkler bu meselede belki de en günahsız taraf olarak 'unutulan, yok sayılan ve sömürülen' olarak hem var olan hem de var olmayan pozisyonlarındadır. Modernitenin yarattığı bu ortam beraberinde müphemliği de doğurmuştur. Müphemlik içerisinde en belirgin olan 'şey' ise İngilizlerin Kıbrıs'ı kolay kolay bırakmayacaklarıdır. Belirsizlik topluma hakim olurken toplumsal varoluş savaşımı da giderek daha da yükselmeye başlamıştır. İki toplum arasında başlayan kantonlaşma giderek daha da ciddi hallere bürünmeye başlamıştır.

4.10.2. Kıbrıs Sorunu'nun Temellerinin Atılması

Özellikle 1950'li yıllar Kıbrıs Sorunu diye bilinen sorunun temellerinin atıldığı yıllardır. 1950 plebisiti Enosis şiarının gerçekleştirilmesi doğrultusundaki bir uvertürdür. Karma köylerdeki azalma bunun en bariz örneklerinden biridir. 1891 yılında 346 olan karma köy sayısı 1931'de 252'ye düşmüş ve 1960 yılında 114'ü bulmuştur (Bryant, 2012, s. 5). Bu azalmada 1955 yılında yaşanan EOKA terör örgütünün yarattığı yıkım büyük ölçüde etkili olmuş ve 1955 yılında yaklaşık 33 karma köyden Türkler göç etmiştir. Koloni döneminin son yıllarını anlamak ve anlamlandırmak adına 1950'li yıllardaki siyasal alana göz atmak gereklidir.

1950'li yılların başlarında Makarios'un Kıbrıs'ı anayurt olarak gördüğü Yunanistan ile birleştirme politikasını büyük kararlılık içerisinde gerçekleştirmek için 28 Ekim 1950'de yemin etmesi Kıbrıs'ta suların ısındığını gösterir. 1951 yılında Yunanistan'ın Enosis açıktan açığa destek vermesi adadaki mevcut durumu derinden sarsar. Başbakan Venizelos İngilizlere Enosis konusunda hükümetin 'Enosis'i' istediğini 16 Şubat 1951'deki konuşmasında açık açık dile getirmiştir. Venizelos'un bu tutumu Türk kamuoyunun da tepkisini çekmiştir ve Kıbrıs artık Türkiye'nin de meselesidir (Gürel, 2020, s. 321). Her ne kadar Dışişleri Bakanı M. Fuat Köprülü 'sert' bir tavır takınmasa da zaman içerisinde Kıbrıs'ta Türkiye'nin etkisi daha net bir şekilde hissedilecektir. 1951'in Kasım ayında Yunan Dışişleri Bakanı Averof ve Anthony Eden arasında Kıbrıs hakkında ufak bir tartışma geçer. Averof Kıbrıs'ın 99 yıllığına Yunanistan'a kiralanmasını ve İngilizlere dört yerde üs verilmesini teklif eder. Anthony Eden geleneksel 'sömürgeci' anlayışından vazgeçmiyor ve İngiliz İmparatorluğu'nun satılık olmadığını ve Kıbrıs sorunu diye bir sorunun olmadığını net bir şekilde dile getirmektedir (Gürel, 2020, s. 326).

Eden'in bu tavrı Kıbrıs'ın aslında çok değerli ve stratejik bağlamda çok önemli olduğuna işaret etmektedir. Kıbrıs'ın o dönemki konumunu anlamak için Ortadoğu'nun

içerisinde bulunduğu durumu tahayyül etmek gerekmektedir. Bu hem mevcut statüyü hem de Kıbrıs'taki İngiliz daha doğrusu batı faktörünü anlamamız açısından önemlidir. İngilizler Kıbrıs'ı bu dönemde çok zorlu bir 'bürokratik' sinsilik ile ellerinde tutmayı başarırlar. Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki kavganın baş aktörü olarak bu işi gayet makul ve mantıklı bir şekilde hallederler. 1950'li yılların başlarında gerek Yunanistan gerek İngiltere özerklik ve kısmî yönetim gibi konuları gündeme getirse de bunlar gerçekleşmemiştir. Kıbrıs'ta 'şiddetin' yükselişi ve modernitenin 'gerçek' yüzünü göstermesi 1954 yılında başlamıştır. EOKA denilen ırkçı terör örgütü ve EOKA'nın ortaya çıkmasına etkili olan BM görüşmeleri ve Yunanistan'ın arzuları 'modernleşmenin' totaliter yüzünün Kıbrıs'a da yansımada oldukça etkili olur.

4.10.3. Dışa Yansıyan İç Meseleler

Ortadoğu'da başlayan milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri ve petrolün önemi 1951 yılında İran'da yabancı karşıtı hareketlerin başlamasına neden olur. Tim Harford'un aktardığına göre 1951 yılında petrol meselesi İran'da çok ciddi tartışmaları beraberinde getirmişti. Bunun nedeni 1951 yılında Muhammed Musaddık başbakanlığındaki hükümet yabancı karşıtlığını bir politika olarak benimsemesi haliyle İngilizlerin canını sıkıyordu. Musaddık "Bizim petrolümüz, istediğimizi yaparız" derken İngilizler de "Bizim şirketimiz, dokunamazsınız" diye karşılık veriyorlardı ve nitekim iki sene sonra Musaddık ve hükümeti CIA ve MI6'in dışardan müdahaleleri sonucu bir darbe ile devriliyordu (Harford, 2019).

Petrolün o yıllarda giderek daha da değerli hale gelmesi ve Ortadoğu'nun giderek daha da karışık hale gelmesi bölgede 'hegemonya' savaşlarının da başlamasına neden olmaktadır. Bu nedenle İngilizlerin Kıbrıs'a yönelik politikaları daha da değişmiş, Kıbrıs stratejik açıdan çok daha değerli bir konumda gelmiştir. Savaş sonrası oluşan atmosferde sömürgeciliğin formunun değişimi siyasal ve toplumsal anlamda değişime neden olur. Bu meseleyi savaş sonrası dekolonizasyon dönemi olarak adlandırmak yanlış olmaz. Birinci ve İkinci Cihan Harbi arasında geçen süreçte milliyetçiliklerin yükselmesi bir yana İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yayılmacı politikaların ve yayılmacı eğilimlerin tam tersi şeklinde vuku bulmasının temel nedenleri arasında bağımsızlık hareketleri çok büyük oranda etkili olmuştur. Özellikle Kuzey Afrika'daki bağımsızlık hareketleri 1950'lerin başında etkili olmuş ve 1951'de Libya, 1954'te Fas ve Tunus bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bağımsızlık süreçlerinde Fransa'nın yükselen milliyetçiliklere karşı aldığı tavır şiddetli ve 'acımasızca' olmuştur. Fakat bu baskı ve şiddet dönemi çok uzun sürmemiştir. Hatta 1962 yılında Cezayir de bağımsızlığını elde etmiştir (Magdoff, 2006, s. 87-92).

Kuzey Afrika'daki bu gelişmelerden Ortadoğu da haberdardır. 1954 yılı İngilizler için bir karar alma yılı olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı yıl 24 Haziran'da İngilizler Mısır'daki Ortadoğu Kara ve Hava Karargâhını Kıbrıs'a taşıyacaklarını açıklamışlardır. Kısacası, Kıbrıs giderek karışan Ortadoğu'ya kıyasla İngilizler için en güvenli limandı. Buradan tüm Ortadoğu'yu idare edebileceklerdir. Kıbrıs Ortadoğu'da ticari ve siyasal çıkarları korumak açısından İngilizler için bir uçak gemisi görevi görmektedir. Son kertede İngilizler Kıbrıs'ın ellerinden kayıp gitmesine izin veremezlerdi.

Kıbrıs'ta kendi konumunu sağlamlaştırmak isteyen İngiltere 1954 yılında Kıbrıs'a özerklik verilmesini öne sürmüştü fakat bunu yaparken de adanın el değiştirmeyeceğini ısrarla vurgulamıştır. Rumlar İngilizlerin bu teklifini reddetmişlerdir. Adanın el değiştirmeyeceği fikri onlara hiç cazip gelmemiştir (Alasya, 1992, s. 30). İngilizler bu tavırları ile Enosis'e karşı olduklarını tekrar belirtmişlerdir. Kıbrıs'taki statünün korunması gerektiğinden yana olan Sömürge Yönetimi'nin Kıbrıs'ı elinden tutmaktan başka şansı yoktur. Özellikle petrol kaynaklarına yakın olması bakımından Kıbrıs giderek daha da önemli hale gelmiştir. Anthony Eden'in düşüncesine göre eğer Kıbrıs olmazsa petrol yoktu ve petrol yoksa işsizlik ve açlık vardı (O'Mailey & Craig, 2012, s. 31). Bu nedenle Kıbrıs'ın değeri her gün giderek artmaktaydı. İngilizlerin refahının çok büyük bir kısmı Kıbrıs'ı ellerinde tutmalarına bağlıydı.

İngiltere adadaki hâkimiyetinin sona ermesinin başta Türkiye, ABD ve diğer Ortadoğu ülkeleri dâhil olmak üzere büyük sorunlara yol açacağını öne sürmektedir. Petrol ve bağımsızlık hareketleri bir yana Kıbrıs'ın stratejik bağlamda değerinin artmasındaki bir diğer mesele Sovyetler sorunuydu. Rusların sıcak denizlere inme politikasının yarattığı genişleme sebebiyle iki dünya savaşı ardından Avrupa'da çoğu ülke komünizm yanlısı olmuştur. İngilizler bu durumdan oldukça tedirgindir. Bütün bunlar yaşanırken 1 Nisan 1955'te Kıbrıslı Rumlar 'sözde' sömürge karşıtı bir teşkilatlanma içerisine girmişlerdir. Bu teşkilatlanmanın adı EOKA (Ethniki Organosis Kyprian Agoniston)'dır. Türkçesi Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü. Bu örgüt, görünürde çok masum bir ad taşısa da 'faşizmin ve totalitarizmin' birçok ürününü ihtiva etmektedir.

EOKA'nın başında Kıbrıs doğumlu Grivas⁸ yer almaktadır. İngilizlerin ve Kıbrıslı Türklerin başına bela olacak olan bu adam Türk ve İngiliz düşmanlığı ile adından oldukça söz

---

⁸ Grivas'ın özgeçmişine biraz göz atarsak yaptıklarının arka planındaki nedenleri daha net anlamlandırabiliriz. 28 Mayıs 1898'de Mağusa'nın Trikomo köyünde doğan Grivas nispeten varlıklı bir aileden gelmekteydi. Altı çocuklu bir ailenin dördüncü çocuğu olan Grivas daha çocukluk yıllarında 1931 İsyanı'ndan önce Kıbrıslı Rumların verdikleri aşırı milliyetçi eğitim sayesinde Elen tarihini büyük bir hayranlık beslemekteydi. Kıbrıs'taki Pancyprian Lisesi'nde eğitimine devam eden Grivas Yunanistan'dan gelen yeni öğretmenlerin etkisiyle giderek daha da

ettirecekti. Grivas'ın yaptıkları bir noktada Kıbrıslı Türklerin birbirlerine daha da kenetlenmesine yol açar. EOKA'nın kuruluş süreci İngilizlerin Kıbrıs'a yönelik tutumuyla doğrudan alakalıdır. 1954 yılında Kıbrıs'ın yeni valisi Sir Robert Armitage, İngiliz Hükümeti bakanlarına Kıbrıs'ta Enosis hareketinin önlenmesinde geç kalındığını söyler. Aynı yıl içerisinde İngilizler özerklik konusunda Kıbrıslılara tekrardan bir teklif götürmüşler fakat bu teklif de reddedilmiştir (O'Mailey & Craig, 2012, s. 39).

EOKA'nın sahneye çıkışının ardında yatan plan İngiliz Koloni Yönetimi'ni adadan göndermek ve Kıbrıslı Türkleri sindirmektir. EOKA'nın birincil hedefinde İngilizler, ikinci hedefinde ise Kıbrıslı Türkler de vardır. Kıbrıslı Türkler EOKA'nın yarattığı bu tedhiş ortamında büyük baskılar ve zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. EOKA fanatik bir şekilde hareket ederek deyim yerindeyse kendi karşısında olan herkesi katletmiştir. Bunu yaparken çocuk, yaşlı, Türk, Rum ya da İngiliz olması EOKA açısından önemli değildi. EOKA açısından Enosis karşıtı olan tüm Kıbrıslı Rumlar da ihanet eden pozisyonundaydılar. Kısacası EOKA Enosis karşıtı tüm sivil halka ve İngilizlere karşı bir gerilla hareketi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Grivas'ın önderliğindeki EOKA için saldırılması gereken ilk hedefler askerler ve polislerdi. Sivil halk da EOKA'nın eylemlerinden etkilenmekteydi.

Kuruluşunun ardından Mayıs ayında EOKA Kıbrıslı Rum lise ve ortaokul öğrencilerini de etkisi altına alarak kolektif anlamda eylemlere başlamıştır. Kıbrıs'taki bu yerel gibi görünen bu ulusal sorunun makro anlamda da büyük etkileri olmuştur. Yunanistan'ın açıktan EOKA desteği, ABD'nin ve İngiliz Liberallerin Kıbrıs'taki silahlı eylemlere açık bir şekilde karşı çıkmaması sorunun niteliğini gözler önüne sermektedir (Gürel, 2020, s. 345). Makarios ve Grivas'a Yunan Hükümeti her türlü desteği maddi ve manevi olarak vermiş ve EOKA Grivas komutasında adanın her yerinde teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanma dönemin şartlarına göre o kadar gelişmişti ki yer altında modern bir hastane bile yapılmıştır. 1 Nisan 1955'te faaliyete geçen EOKA Enosis için taleplerinin yerine getirilmemesi üzerine Lekoşa'daki Vali Konağı'na ve Ortadoğu İngiliz Kuvvetleri Genel Karargâhı olmak üzere diğer birçok Koloni Yönetimi dairesine saldırılar düzenlediler. Böylelikle sokaklarda beyannameler dağıtarak İngilizlere karşı

---

milliyetçi olan Grivas, lise yıllarında da aktif bir öğrenci olarak spor ile yakından ilgilenir. Elen milliyetçisi eğitimin bir ürünü olarak asker olmaya karar veren Grivas 1916'da Atina'daki askeri akademiye kabul edilir. Türkiye toprakları içerisinde Küçük Asya diye bilinen bölgede Yunanistan saflarında savaşa katılır ve sonuç malumdur. Fakat Grivas "Savaşın, Türkiye'nin kendisine Atatürk adını veren önderi Mustafa Kemal'in zekası ve kararlılığı sayesinde" kazanıldığını gizleyemez. Yeni yeni yükselen bir asker olan Grivas Atatürk'ün elde ettiği zafer ile tahmin edileceği gibi Türklere karşı daha da büyük bir kin beslemeye başlar. Askeri eğitim için Fransa'da da birkaç yıl geçiren Grivas kendi adından daha da söz ettirir. Savaşı bir bilim ve sanat olarak görmeye başlayan Atina'da taktik dersleri vermeye başlar. İkinci Cihan Harbi Yıllarında aktif olan Grivas 1950'li yıllarında başında adaya birkaç kez gelip gittikten sonra 1 Nisan 1955'te EOKA'yı kurar (Grivas, 2012, s. 20-22)

kurtuluş savaşı açtıklarını ilan etmişlerdir. EOKAcılara göre adadan ilk önce gitmesi gerekenler sömürgeci İngilizler ve ardından da Türklerdir. Hatta Grivas 1 Nisan 1955'te Dighenis kod adıyla yayınladığı metinde İngilizlerin adadan gitmesinin ardından Türkleri imha edeceklerini yazıya dökmüştür (Alasya, 1992, s. 42-44)

Son kertede EOKA'nın ortaya çıkışına bir noktada şaşmamak lazım. İngilizler adayı 1878'de kiraladıklarından beri Kıbrıslı Rumlarda Enosis arzusu zaman zaman yükselmeye başlamıştır. 1931 İsyanı'na kadar olan süreçte bu mesele kendini ufak tefek hareketlenmelerle hissettirmiştir. Özellikle 1931 İsyanı bu arzunun doruk noktası olmuştur. Dönemin İngiliz Valisi Palmer ile birlikte Kıbrıs'ta totalitarizmden payını almıştır. Bu olaylar karşısında Kıbrıslı Rumlar üzerinde özellikle milliyetçiliğin yükselmesi beraberinde asimilasyon korkusu ve Enosis arzusunu arttırmıştır. Milliyetçilik kıskacına yakalanan EOKA yanlısı Kıbrıslı Rumlar 1950'li yıllarda şiddetin de temelini atarak Kıbrıs'ta Amerikan ve İngiliz üslerinin konumlanmalarına izin verecektir. Yerel olarak görünen şiddetin temelinde uluslararası sorunsalların yatması Kıbrıs'ta sömürgeciliğin boyutlarını daha net anlamamıza yardımcı olur. Stratejik çıkarların siyasal çıkarlar ile paralel ilerlediği Kıbrıs'ta ABD faktörü de giderek kendini daha da belirgin hale getirirken, İngilizler Kıbrıs'ı kendi çıkarları doğrultusunda ellerinde tutmak gibi keskin bir virajdan geçmektedirler. Buradan çıkartılması gereken bir başka sonuç ise özellikle güç bakımından bu kadar 'güçlü' olan ABD ve İngiltere'nin silahlı saldırılara ve silahlanmaya destek vermesi silahlanmanın ve şiddetin artık Kıbrıs'ın gündelik yaşamının bir parçası olacağıdır.

İngilizler ilkökul çocuklarının kavgası gibi EOKA'cılarını uzaktan seyretmektedirler. Olayların karışması adına adadaki aktörleri arttırmak İngilizler için ileriki yıllarda hem iyi bir taktik olacak hem de adanın güvenliğini daha iyi sağlayabileceklerdir. Bu nedenle İngiltere Kıbrıs'ı konuşmak üzere Türkiye ve Yunanistan'ı üçlü bir konferans düzenlemiştir. Toplantıda sadece Kıbrıs'ın konuşulacağı öne sürülse de toplantının içeriğinde genel olarak Doğu Akdeniz'in politik ve savunma anlamında sorunları da konuşulur. Bu, İngilizlerin Türkiye'yi Kıbrıs'a çekme politikalarının bir ürünüdür. Özellikle toplantıya Yunanistan'ın da çağırılması İngiltere'nin Türkiye ile Yunanistan'ı taraf yapma amaçlarının en bariz göstergesidir. 29 Ağustos 1955'te Londra Konferansı başlarken Eden ve MacMillan, bu iki 'sinsi' bürokrat Türkiye ile Yunanistan'ın arasına nifak tohumlarını gayet güzel bir şekilde ekmiyor bolca serpiştiriyordu. Sözde 'uluslararası polis' olarak İngilizler plan ve programlarını gayet iyi belirlediklerinden Yunanistan'ın 'self determinasyon' ilkesi ile yola çıkacaklarını Türkiye'nin ise buna tam tersi bir tez ile karşı çıkacağını gayet net biliyorlardı. İngilizler bu meseleden suçlu

ben değilim onlardır misali dünya kamuoyuna Kıbrıs'taki uzlaşmazlığın sebebi olarak Türkiye ve Yunanistan'ı gösterirken tavşana kaç tazıya tut diyordu (Gürel, 2020, s. 346-350).

Konferansın neden ve hangi amaçla yapıldığını anlamak daha sonraki yıllarda oluşan atmosferi anlamak açısından önemlidir. 29 Ağustos 1955'te başlayan konferansta İngilizlerin başlıca iki teklifi olur. Bunlar Kıbrıs'a özerklik verilmesi ve adanın kendi içerisindeki bürokratik meselelerde Türkler ve Rumlar arasında işbirliği ya da kısaca kamuda ortaklık. Toplantıya katılan taraflardan Yunanistan Enosis vurgusunu yapmış Türkiye ise statükonun devamını aksi durumda ise adanın Türkiye'ye ilhakın gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. İngilizlerin tekliflerine bağlı olarak İngiltere'nin 'sözde' teklifi ise Self-Government'tir. Tarafların anlaşamaması üzerine görüşmeler 7 Eylül 1955'te sona erer. Konferans'tan geriye bakıldığında Türkiye bilerek ya da bilmeyerek Kıbrıs konusunda taraf olmuştur. Başbakan Adnan Menderes toplantılardan önce 24 Ağustos 1955'te İngiltere'ye bir nota vererek adadaki statüko değişikliğini kabul etmediğini aksi takdirde Türk halkının müdafaasının yapılacağını belirtmiştir (Alasya, 1992, s. 31).

Kıbrıslı Türk siyasilerden Özker Özgür 1979 yılında Yeni Düzen Gazetesi'nde Kıbrıs, Petrol ve Ortadoğu sorunsalı hakkında şöyle bir yorumda bulunur. "Kıbrıs'ımız Ortadoğu'da olmasa, Ortadoğu'nun petrol rezervleri bulunmasa Batı endüstrisi petrole gereksinim duymasa Kıbrıs sorunu bu denli uzar mıydı? Uzamazdı" (Özgür, s. 67). Bu yorumda yanlışlık yoktur fakat bir eksiklik mevcuttur. Bu eksiklik ancak emperyalizmin ve sömürgeciliğin temel dinamiklerine bakılarak anlaşılabilir.

"Emperyalizm hiçbir zaman sadece ülkelerin işgalinden ve kaynaklarının sömürülmesinden ibaret olmamıştır" (Kalın, 2018, s. 109). Bu son derece doğrudur. Kıbrıs örneğine bakacak olursak İngilizler Kıbrıs'ta daha farklı bir politika gütmüşlerdir. Birkaç istisna dışında Kıbrıs'ı bilinen manasıyla sömürge olarak kullanmamışlardır. Stratejik anlamda değerinin ön planda olduğu 1950'li yıllarda ise Londra'da toplanan üçlü konferans bunun en bariz örneğidir. Soğuk Savaş'ın giderek yükseldiği yıllarda 'Sovyetler tehdidini' es geçmeyen İngilizler adaya hem müttefik olma gıyabında hem de diğer ülkelerin müdahalesine karşı tedbiren Türkiye ve Yunanistan'ı da dâhil etmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse EOKA'nın ortaya çıkışı tesadüfi bir mesele değildir. Kıbrıs'ta toplumsal olayların çıkması ve iki toplum arasındaki şiddetin tırmanması planlanan bir meseledir. Nancy Crawshaw, "The Cyprus Revolt" adlı eserinde 1955 yılında İngiliz

İstihbarat belgelerinden hareketle, İngiltere'nin 1960 yılında, Kıbrıs'ın idaresinden fiili anlamda çekileceğini söyler (Crawshaw, 1978, s. 236-237).

1955 yılı bu nedenle tesadüfi bir yıl değildir. Eğer İngilizler bu durumların yaşanmamasını arzulasalardı muhakkak ki EOKA çetelerini rahatlıkla durdurabilirlerdi. Aksi takdirde Great Britain diye anılan Büyük Britanya'nın gücü bir papaz ile bir komutanın öncülüğünde kurulmuş bir militan örgüt tarafından nasıl bastırılmış olabilir?

4.10.4. EOKA ve Getirdikleri

1955 yılında EOKA'nın eylemleri ve Londra Konferansını takip eden süreçlerin ardından İngiltere Vali Harding'i Kıbrıs'a gönderir. Aynı yılın Eylül ayında adaya gelen İngiliz bürokrat Kıbrıslı Türkler tarafından olumlu bir şekilde karşılanır. Nikolas Stelya'nın o dönem Kıbrıslı Türk basınından edindiği bilgilere göre atmosfer şöyledir;

Kıbrıslı Türk gazeteleri, İngiliz makamlarının Kıbrıs'ın çeşitli bölgelerinde zaman zaman uyguladığı sokağa çıkma yasaklarını selamladı. Ayrıca 1955 Eylül'ün sonlarında, John Harding'in Kıbrıs'ın yeni valisi olarak atanmasını selamladı. Kıbrıslı Türk gazetecilere göre, bu atanmayla beraber Londra EOKA'nın silahlı faaliyetlerini sınırlandırmayı hedefliyordu. Bu aynı zamanda Kıbrıslı Türk cemaatinin de arzusuydu (Stelya, 2013, s. 26).

Kıbrıslı Türklere göre Harding'in gelişi EOKA yanlılarının planlarının suya düşeceği anlamına gelmekteydi. Harding hem Türk hem de Rum temsilcilerle görüşerek muhtariyet konusunda tarafların fikirlerini değiştirmeye çalışır fakat Kıbrıslı Rumların temsilcisi Makarios Enosis saplantısından vazgeçmez. EOKA konusunda tavrı belli olan Makarios toplumsal anlamda şiddetin devam etmesine neden olur (Beratlı, 2020, s. 181-182).

Harding sorunların diyalog yolu ile çözülmeyeceğini idrak eder. Derhal harekete geçerek adada olağanüstü bir hal başlatır. Özellikle yeni vali güvenlik güçleri konusunda yeniden yapılandırmaya gider. Lefkoşa'da yönetim ve güvenlik birimlerinin kontrolünü daha da arttırmak adına bir karargâh kurulmasını sağlar. Köyler ve diğer bölgeler ile iletişim kaynaklarının gücünü ve kalitesini artırır. 10.000'den fazla asker ile EOKA'ya karşı mücadeleyi başlatan Harding sadece EOKA davalarına bakan mahkemeler kurdurtur. Nitekim 26 Kasım günü adada olağanüstü hal ilan ederek EOKA'yı ve adadaki şiddeti bastırmaya çalışır. Bu süreç içerisinde Harding 76 olağanüstü kararname çıkarır. Bu kararnamelerde yer alan maddeler arasında en dikkat çekici olanı silah taşıyanların, imal edip nakledenlerin idam

cezasına çarptırılacağıdır. Bunun dışında göze çarpan bir ceza ise dayak cezasıdır. Bu yasa sözde gençleri isyandan uzak tutmak adına çıkarılmıştı fakat Alman tarihçi Richter'in dediğine göre bu yasaya bağlı olarak dövülen gençleri kendi akranları arasında kahraman ilan ediyordu. Bunun dışında toplumlararası ilişkiler de bu durumdan olumsuz etkileniyordu. Bunun esas nedeni bu cezayı veren polislerin genelde Kıbrıslı Türk olması nedeniyledir. Richter'in söylediklerinde herhangi bir yanlışlık ya da 'tarafgirlik' yoktur fakat atlanılan bir mesele vardır ki o da polislerin aslında İngilizlerin kasti olarak Kıbrıslı Türkleri bu cezaları uygulamaya koymasındır. Harding döneminde Kıbrıslılar Palmer dönemine yakın bir 'katı rejim' ile baş başa kalmışlardı Kolektif yapılacak her şey yasaklanmış, haksız tutuklama, basına sansür ve kiliselerin çanlarının yasaklanması gibi yaptırımlara gidilmiştir. Bunların dışından Harding'in toplu cezalandırmaların yapılmasını istemesi Kıbrıslı Rumların birçoğunun EOKA yanlısı olmasına neden oluyordu. Özellikle öğrencilerin Yunan bayraklarını asma çabaları Kıbrıslı Rumlarda giderek yükselen milliyetçiliğin en büyük örneklerindendir (Richter, 2011, s. 97-98). EOKA şiddeti orta eğitimdeki öğrencilere kadar sıçramıştır.

Kıbrıs'ta şiddet artık gündelik yaşamın bir parçası haline gelmişti. Şiddetin anormal boyutlara ulaşması adada büyük bir etki yaratmıştır. 1955 yılının son ayında Kıbrıslı Rum bir polis ve Kraliyet Deniz Piyadesi öldürülmüş, yedi asker ise yaralanmıştır. Lefkoşa'da ve birkaç bölgede bombalama olayları ve daha ilginç olanı Lefkonuk'ta köy çocukları köy postanesini ateşe verince işler çığırından çıkmıştır. Sokağa çıkma yasakları ve cezalandırmalar ardı arkasına devam eder. İngiliz Koloni yönetimi giderek artan bu şiddet olayları karşısında yargı gücünü kullanarak tutuklamalara başlar. İşin tuhaf yanı bu tutuklamalar neticesinde birçok AKEL üyesi de yer almaktaydı. AKEL dönemin şartlarına göre hareket ederek özünde bir siyasi parti olması nedeniyle EOKA yanlısı bir tavır güderek şiddet eylemlerinin içerisinde yer alır (Morgan, 2013, s. 306). Bu esnada Kıbrıslı Türklerde huzursuzluk ve korku hâkimdir. Çok kısa bir zaman içerisinde bu korku 'yeraltı' örgütlenmesiyle kendini gösterecektir.

İngilizlerin Kıbrıs'ta EOKA'cılara uyguladığı yaptırımlara gerek yurtdışından gerekse de adadan tepkiler gelmeye başlar. Mihalis Karaolis olayı ise bunun belirgin örneğidir. 6 Aralık 1955'te Fransız entelektüel Albert Camus L'Express dergisinde Helen Çocuğu başlıklı bir yazı kaleme alır. Yazıda İngiliz Koloni idaresi tarafından idama mahkûm edilen Karaolis'in meselesine yer verilir. Camus yazısında "Afrodit'in doğduğu mutlu adada da ölünebiliyor hem de korkunç bir şekilde" diye yazar. Yazısının devamında sessizlikten sonra terör yoluyla direnen halkı, Kıbrıs'ın uçak gemisi oluşunu ve Karaolis'in affını talep ediyordu. Son kertede Karaolis İngiliz Koloni Yönetimi tarafından idam edilir. Kıbrıs'ta işler artık eskisi gibi

ilerlemez Kıbrıslı Rumlar başlarda İngilizlerin göz yummayı tercih ettikleri EOKA'nın girdabına kapılarak genç Kıbrıslı Rumların idam edilmelerine sebep olurlar (Kızılyürek, 2016: 83-84).

Makarios, Grivas kadar şiddet yanlısı olmasa da niyet aynıdır. Koloni Yönetimi ve hükümete baskı unsuru oluşturması için o da şiddet ve tedhişin sona ermesini istememiştir. Bu durum karşısında Harding 9 Ocak 1956'da Makarios ile görüşmeye başlamıştır. Bu görüşmelere Sömürge Bakanı olarak Lennox Boyd da katılmıştır (Alasya, 1992, s. 32). 26 Ocak'da Harding Makarios'a yeni öneriler sunarak onun fikrini değiştirmeye çalışsa da Makarios Enosis talebinden vazgeçmez. 14 Şubat'ta Harding Makarios'a bir mektup gönderir. Mektupta yükselen şiddetin sona ermesi durumunda anayasa önerilerinin tamamen kabul ettiğini bildirir. Fakat Harding'in umutları boşa çıkar (Richter, 2011, s. 101-102). 29 Şubat akşamı Makarios, Vali Harding ve Sömürgeler Bakanı olan Lennox-Boyd arasında bir toplantı gerçekleşir. O gece Grivas EOKA'cı militanlara her ne kadar başkent olsa da küçük bir yerde 19 bomba patlatır/patlattırır ve haliyle bu durumdan koloni yönetimi rahatsız olur. Nihayet 9 Mart 1956'da Kıbrıs Başpiskoposu Makarios ve üç kilise görevlisi Hint Okyanusu'ndaki Şeyssel adalarına sürgüne gönderilirler. Bu durum yaşanmasına yaşanılır fakat ortada çok önemli belki de satır aralarında kalan bir olay daha tarih sahnesine kendi yerini alır. İngiltere ile Yunanistan arasında ayan beyan bir silah ve mühimmat alışverişi döner.

İngilizlerin Kıbrıs'ta giriştikleri eylemleri o dönem anlamak olağan gibi görünse de işin özünde İngilizler Makarios'u adadan gönderirken Kıbrıslı Rumlar için bir kahraman yaratır. Şiddetin önlenmesi bir kenarda dursun aksine Grivas bu durumdan hoşnut bile olur. Makarios'un gidişinin ardından isyan ateşini daha da körüklemiş ve eylemlerin şiddetini daha da arttırmıştır. Hatta Grivas bu zaman zarfı için şöyle der: "Tüm adayı savaş alanına çevirmeye yönelik yeni saldırı başlattım. Harding'in kariyerinin en büyük hatasını yapmış olduğuna inanıyordum ve bunu tüm avantajımla kullandım" (Grivas, 2012, s. 93-95).

30 Mart 1956'da Grivas önderliğindeki EOKA Kıbrıs-Londra seferini yapacak olan uçağa bombalı saldırıda bulunur fakat ufak bir rötat sebebiyle can kaybı gerçekleşmez. Grivas hızını alamayıp bir başka uçağa da bomba yerleştirilmesini emreder bunun üzerine uçak transit olarak indiği Malta'da infilak eder ve çok sayıda yolcu hayatını kaybeder. Havaalanındaki hangara bir başka saldırı düzenleyen Grivas İngiliz Koloni Yönetimi'ni ciddi manada tedirgin eder. Bunun üzerine İngilizler Rumların havaalanına girişlerini sıkı bir şekilde denetim altına alır. EOKA şiddeti artık önlenmesi gereken bir problem olarak Koloni Yönetimi'nin adadaki birincil problemi olarak gündemdeki yerini alır (Beratlı, 2020, s. 186)

4.10.5. “Türk” İngiliz Güvenlik Güçleri

Adada EOKA şiddeti artarken İngilizler bu durumu kendi çıkarlarına çok iyi bir şekilde değerlendirirler. Kendi asker ve polislerini direk bir tehlikenin içerisine atmadan onların yerine ‘maşa’ olarak Kıbrıslı Türkleri kullanırlar. 1950’li yıllarda EOKA şiddetinin artması ve toplumsal anlamda huzursuzluğun yaşanması iki ülke arasında ki ipleri iyice gerer. İngilizler tabiri caizse adaya ateş toplanı bırakarak çekilmeye hazırlanmaktadırlar. Rebecca Bryant’ın hazırladığı bir rapordan bir pasaj aktaracak olursak;

Kıbrıslı Türkler (...) yaşanan süreci, toplumlararası ilişkilerin ve iletişimin kesilmesinin, dostluklar ve iş ilişkilerinin sonlanmasının ya da zayıflamasının nedeni olarak görürler ve bu dönemi öyle tanımlarlar. Yine Kıbrıslı Türkler, EOKA üyelerinin Kıbrıslı Rumlara, sadece Kıbrıslı Rumlardan alış veriş yapmaları, Kıbrıslı Türkler yerine Kıbrıslı Rumları çalıştırmaları yönünde baskı yaptıklarını anlatırlar. Her ne kadar EOKA, Kıbrıslı Türkleri hedef almaktan resmi olarak kaçınmışsa da, yerel düzeyde Kıbrıslı Türkler kendilerini sürekli tehdit altında hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bu arada Kıbrıslı Türklerin, isyanı bastırmayı amaçlayan İngiliz yardımcı polis kuvvetlerine katılmalarıyla tansiyon iyice yükselmiştir (Bryant, 2012, s.6).

İngiliz Yardımcı Polis Kuvvetlerine Kıbrıslı Türklerin katılması Koloni Yönetimi’nin planlarının bir parçasıdır. Koloni Yönetimi Türkler ile Rumlar arasındaki zıtlaşmanın ve çatışmaların adaya geldikleri andan itibaren farkındadırlar. Bu nedenle bu zıtlaşma ve kutuplaşmadan çok iyi yararlanmışlardır. Ortaya çıkan toplumsal huzursuzluk ortamını zaman içerisinde kendi lehlerine çevirme politikası gütmüşlerdir. İngilizler EOKA’nın kuruluşundan yaklaşık 6 ay sonra 2 Eylül 1955’te Yarbay Fairbairn komutasında, Türklerden oluşan bir komanda taburu oluşturmuşlardır. Mobile Reserve adını alan bu taburda zaman içerisinde 600’den fazla Kıbrıslı Türk görev yapmaya başlar. Birliğin başlıca görevleri toplumsal olaylara müdahale etmek, sokağa çıkma yasaklarının uygulanmasında aktif olarak yer almak ve benzeri şeylerdi (Beratlı, 2020, s. 187). Birliğin oluşturulmasını tesadüfi olarak açıklayamayız. İngilizlerin Kıbrıslılar arasında çatışmaların artmasını sağlayarak adadaki varlıklarını devam ettirme arzusunda olduklarını söyleyebiliriz.

EOKA şiddeti 1955 yılı içerisinde henüz Kıbrıslı Türklere yönelmemişken daha sonraki yıllarda içerisinde Kıbrıslı Türklerin de bulunduğu güvenlik güçleri ile EOKA’cılar arasında çatışmalar artmaya başlar. Zaman içerisinde EOKA’nın sözde bağımsızlığı arzulayan tavrı uçup gider ve onun yerine sözde sömürge karşıtı bir anlayış ile Yunanistan ile bağlanmak adına Kıbrıs’ta kendinden olmayan herkese karşı bir savaş başlatır. İngilizlerin ‘maşa’ olarak

kullandığı Türk güvenlik güçleri haliyle olaylara müdahale ederken Türkler ile Rumlar arasındaki ipler de iyice gerilir.

EOKA şiddeti Kıbrıslı Türk polislere de kendini saldırgan bir şekilde gösterir. İngilizler Kıbrıslı Türkleri güvenlik güçlerinde örgütlemek konusunda gayet iyi çalışarak Kıbrıslı Rumlar ile Türkler arasındaki çatışmayı bu sayede daha da çok körüklerler. EOKA'nın silahlı saldırılarını Kıbrıslı Türklere çevirmesi Kıbrıslı Türklerin bundan olumsuz etkilenmelerine neden olur.

14 Ocak 1956'da Kıbrıslı Türk bir polisin EOKA tarafından öldürülmesiyle birlikte Kıbrıs'taki olaylar giderek şiddetini daha da artırır. Özellikle Kıbrıslı Türk liderler ve Türk kamuoyu bu meseleye karşı kolektif anlamda tepkilerini meydanlarda toplanarak dile getirirler. Kıbrıs Türk basınına göre memlekette iç savaşın ayak sesleri yükselmektedir. Tek çare ise İngilizler ile iş birliği yaparak EOKA'nın faaliyetlerini engellemektir. Nitekim Makarios adadan sürgün edildiği zaman Kıbrıs Türk basını bu meseleyi gayet yerinde buluyordu (Stelya, 2013, s. 30-31). Daha önce belirttiğimiz gibi Makarios'un Şeyssel adalarına sürülmesinin ardından Grivas ülkeyi savaş alanına çevirmek için elinden geleni yapmıştı. Zaman içerisinde Grivas'ın şiddet eylemleri artınca Kıbrıslılar arasında çatışmaların kıvılcımları da yavaş yavaş atılacaktı. Nazım Beratlı'nın aktardığına göre,

Mayıs/Haziran 1956'daki EOKA kampanyasının daha çok güvenlik güçleri mensubu Türklere yönelik olduğu görülmektedir. Bu dönemde ölen 8 Türk'ten sadece bir tanesi sivildir. Buna karşılık 40 da İngiliz öldürülmüştür. Ne var ki Komando Birlikleri, Yardımcı Polis , Özel Polis ve düzenli polis kuruluşundaki Türklerin sayısı nerede ise 5 bin'e ulaşmaktadır. Bunun anlamı, her Türk ailesinin bir ferдинin güvenlik kuvvetlerinde görevli bulunduğu şeklinde ele alınırsa, EOKA'nın 1956 bahar kampanyasının Kıbrıslı Türklerin tümün etkilediği görülür (Beratlı, 2020, s. 186)

Kıbrıslı Türklerin bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir. Kıbrıslı Türk güvenlik güçlerine yönelik EOKA'nın aldığı bu tavır sadece sömürge karşıtı bir düşüncüyü barındırmaz aynı zamanda 'ırkçı' bir tutumu da beraberinde getirir. Hal böyle iken Kıbrıslı Türkler kendilerinin varlıklarını korumak adına kendi yer altı örgütlenmelerinin de temelini atarlar. Türklere EOKA'nın giderek iktisadi olarak yaptırım uygulaması ve diğer şiddet olayları da eklenince Kıbrıslı Türkler bunlara karşı kendilerini 'korumak' adına örgütlenmeye başlarlar. Bunlardan ilki Volkan'dır.

4.10.6. VOLKAN'dan TMT'ye

1956 yılında etkisini artıran şiddet olayları Kıbrıslılar ve Koloni Yönetimi açısından gündelik 'sıradan' olaylar halini alır. Şiddetin sıradanlaşması olayların giderek daha da büyümesine neden olur. EOKA'nın giderek Kıbrıslı Türkleri hedef alması Kıbrıslı Türkler arasında örgütlenme hareketlenmelerini başlatır. Kıbrıslı Türkler çeşitli oluşumların ardından 1956'nın başlarında Volkan adlı örgütü kurarlar. Volkan EOKA'nın Türklere ya da Türk liderlere herhangi bir saldırıda bulunması durumunda karşılık vereceğini el ilanları ve çeşitli kaynaklar ile bildirir (Gürel, 2020, s. 353).

Bunun üzerine 1956 yılının ortalarında Kıbrıslı Türkler EOKA'ya karşı direniş ya da 'karşı direniş' bağlamında harekete geçmişlerdi. Grivas'ın dönemin valisi Harding'in Türklere silah verdiğini söyler. Özellikle VOLKAN üyelerinin çok büyük bir çoğunluğunun polis olması Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türkler arasındaki çatışmayı giderek daha da artırmaktadır ki bu durum İngilizlerin politikasına da bakılacak olursa onlar için de çok uygundur (Grivas, 2012, s. 103).

VOLKAN'ın öncesinde kurulan Kıbrıslı Türkleri temsil eden siyasal ve kolektif organizasyonlar da mevcuttu. Kıbrıs'ın İstiklali İçin Türk Mukavemet Birliği'nin 28 Haziran 1955'te EOKA'ya karşı mücadele için kurulması iki toplum arasındaki çatışmanın kıvılcımını ateşlemiştir. Bir iddiaya göre EOKA'nın Kikeron kod adlı istihbaratçısı Grivas'a bir mektup gönderir. 21 Haziran 1955'te gönderilen bu mektupta bir İngiliz subayının "Kıbrıslı Türklerin yirmi gün içinde Makarios'u öldüreceklerini" söylediği yazar. 28 Haziran'da KİTEMB'in kurulmasından yaklaşık 1-2 ay sonra 29 Temmuz 1955'te birliğin adı Kıbrıs Türktür Partisi olarak değiştirilir. Türkiye'den ziyaret için gelen Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil ve Kamil Önal'ın ziyaretlerinin ardından KİTEMB'in adının Kıbrıs Türk'tür Partisi olarak değişmesi tesadüfi olmasa da Bil ve Önal'ın etkilerinin olup olmadığı belli değildir. Kıbrıslı Türkler EOKA tedhişine karşı örgütlenirken Dr. Küçük'ün önderliğinde bu hareketler ivme kazanmıştır. Nitekim Ağustos 1955'te Dr. Küçük yakın arkadaşı olan mobilyacı Şakir Özel'e VOLKAN örgütünü kurdurur. VOLKAN'ın açılımlına bakacak olursak 'Var Olmak Lazımsa Kan Akıtmamak Niye' sözlerinin baş harflerinden oluşmaktadır. Volkan, Kıbrıslı Türklerin çok güçlü olmasa da var olabilmeleri adına EOKA'ya karşı savunma araçları arasında yer almaktadır (Kızılyürek, Bir Hınç ve Şiddet Tarihi - Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma , 2016, s. 101-102). Volkan zaman içerisinde yetersiz kalınca VOLKAN'dan kopan bir grup genç 9 Eylül Cephesini kurarlar. Bu iki örgüt 1957'de Türk Mukavemet Teşkilatı adı altında birleşirler.

TMT'nin kuruluşuna giden süreçte 1956 yılında Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nun başına Rauf R. Denктаş'ın seçilmesinin ardından Kıbrıslı Türkler Rumların Enosis talebine karşın 'Taksim' tezini ortaya atarlar. Koloni yönetimi Kıbrıslı Türklerin KATAK gibi kurumlarını kapatır. İngilizler karşı baskıyı da arttırıp 27 Ocak 1956'da çıkan eylemlerde 8 Kıbrıslı Türkün ölmesine neden olur. Bu olayların ardından Kıbrıslı Türklerin Taksim arzusu giderek güçlenir. EOKA'ya karşı tedbir almayan İngiltere bir noktada onun 'kasti' olarak büyümesine göz yumar.

Kıbrıslı Türkler EOKA tedhişi ve İngiliz ayrımcılığı ile mücadele etmek zorunda olduklarından Kara Çete, 9 Eylül ve VOLKAN gibi yeraltı örgütlenmelerine gitmek zorunda kalır. Kıbrıslı Türklerin varoluşu açısından bu örgütler politik olarak her ne kadar gizli de olsa Kıbrıslı Türklerin 'Bizde varız!' diye sessizce haykırmasıdır. Bu oluşumların yetersiz kalması hasebiyle Kıbrıslı Türk toplum liderlerinden olan 3 isim TMT'yi kurarlar. Türk Mukavemet Teşkilatı Rauf R. Denктаş'ın şahsi evinde Kemal Tanrısevdi ve Burhan Nalbantoğlu ile birlikte 1 Ağustos 1958'de kurulur. TMT'nin kuruluşu demek Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türklerin var olma anlamında kaygılanmaları demektir.

TMT'nin eylemlerini ve karşı eylemlerini değerlendirmek ve bunun toplumsal yansımalarına bakmak şüphesiz başka bir çalışmanın konusudur. TMT hakkında bir şeyler söyleyecek olursak eğer bu yer altı örgütlenmesi EOKA'nın tedhişine karşı Kıbrıslı Türklerin kendi varlıklarını koruyabilmesi adına düzenli bir teşkilatlanma ürünüydü. Her ne kadar da 1963'e kadar çok da iyi bir şekilde örgütlenemese de Kıbrıslı Türklerin şimdiye kadar yer aldıkları en gizli ve en düzenli örgütlenmedir. Örgütün başında Toros kod adı ile Rauf R. Denктаş bulunmaktadır. TMT'nin Komutanı Türk Ordusu'ndan gelen Rıza Vuruşkan'dı ki bu da Türkiye'nin Kıbrıslı Türklere olan desteğini en iyi şekilde gösterir. 1955 yılında ilk defa Türkiye sınırları dışına açılan İş Bankası'na 1958'de Banka Müfettişi olarak gelen Ali Conan kod adlı Rıza Vuruşkan TMT'deki görevini gizli bir şekilde yürütmüştür. TMT'nin Grivas'ın EOKA'sına karşı şiddetli bir şekilde yanıt verebilmesinin gerçek nedeni budur. EOKA TMT'den güçlüydü fakat Türkiye de Yunanistan'dan daha güçlüydü. TMT'nin silahlarını Emekli asker Rıza Vuruşkan'ın katkıları ile sağlanması da bunun en bariz göstergesidir. TMT gizli bir şekilde faaliyetlerini yürütürken gizlilik takdire şayan bir şekilde organize edilmiştir.

4.11. Egemenlikten Hegemonyaya

1956 yılında EOKA'nın şiddetinin arttırması üzerine daha önceleri Kıbrıs'a çeşitli ziyaretlerde bulunan yargıç Lord Radcliffe Haziran ayında bu görevine atanır. Yaklaşık altı

aylık sürecin ardından 19 Aralık 1956'da Kıbrıs hakkındaki önerileri bir rapor haline yayımlanır. Raporunda Kıbrıs'ta self-determinasyon hakkına ve Türklere azınlık hakları vermeyi önerir. Türkiye bu plana iyimser yaklaşırken Yunanistan'ın tutumu kesin bir dille ret olur. Ayrıca Makarios sürgünde olması hasebiyle Yunanistan bu konuyu düşünmeyi reddeder (Library of Congress Federal Research Division , 1993, s. 31).

Kıbrıslı Rumların görüşlerinin de Yunanistan ile aynı şekilde olması Rum siyasetinin Enosis saplantısına takılıp kalmalarına neden olur. 1956 yılında yaşanan çatışmaların baş ve gizli aktörü olan İngilizler iki toplum arasındaki gerilimi hem tırmandırmakta hem de kontrol altında tutmaktadırlar. İngilizler Makarios'u adadan sürgün etmenin bir hata olduğunu fark etmiş olacaklar ki "takma isimli" kuryeler aracılığıyla Radcliffe Raporu'nu Şeyssel adalarında sürgünde olan Makarios'a ulaştırırlar (Morgan, 2013, s. 318). Makarios Kıbrıslı Rum kamuoyunu etkisini altına alabilecek bir yapıya sahiptir. Sürgündeki bir papaza bu kadar yakınlaşmak Kıbrıs'ın öneminin arttığının en bariz kanıtıdır. Süveyş Krizi de buna eklenince Kıbrıs'ın değeri bir o kadar daha artmıştır.

Radcliffe'in hazırladığı rapor Kıbrıs'ta sistem değişikliğinin habercisidir. Raporun Kıbrıslı Rumlar tarafından onaylanmaması tuhaf gibi görünen bir dizi olaya neden olur. Radcliffe raporundan yaklaşık 6-7 ay sonra Makarios, İngilizlere Kıbrıslı Türklerin de Kıbrıs meselesi üzerinde söz hakkına sahip olmalarını ister fakat İngilizlerin buna tutumu olumsuzdur. 15 Temmuz 1957'de Bozkurt gazetesinde yayımlanan bu haber şöyledir:

Britanya Hükümeti Kıbrıs Başpapâsı Makarios'un Kıbrıs Türkleri ile ilgili bir teklifini daha reddetmiş bulunmaktadır. Başpapas Makarios bu teklifinde İngiltere'den Kıbrıs Türklerine adanın mukadderatı mevzuunda söz hakkı tanınmasını talep etmekteydi. Verilen bilgiye göre, İngiltere Başpapas Makarios'a Ada mukadderatının ancak her iki cemaat temsilcileri ile yapılacak görüşmelerle halledilebileceğini kat'ı bir lisanla bildirmiştir. İngiliz siyasî çevrelerine göre, Makarios Kıbrıs mevzuunda muannit bir politika takip etmekle Kıbrıs meselesine İhanet etmektedir. Çünkü Makarios kabul edilmeyecek şartlar ileri sürmekte ve bu yüzden de Kıbrıs meselesine bulunacak hal çaresi gecikmektedir (Bozkurt Gazetesi, 1957).

Kıbrıs'taki meseleye self-determinasyon ve özerklik talep eden Britanya'nın önerisini reddeden Rum kamuoyu ve arkasına Makarios'un Kıbrıs'ta Türklerin de söz hakkına sahip olmasını reddeden Britanya çelişkiler ve müphemliklerle dolu bir siyasal sürecin içerisinde geçen Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türklerin politik ve toplumsal anlamda özne olamayışları. Bütün bunlar İngiliz hegemonyasının geldiği noktayı temsil eder. Britanya adadaki varlığını garanti altına almak adına Kıbrıslılardan gelecek olan hiçbir teklifi değerlendirmemiş aksine önerilenleri sert

bir dille reddetmiştir. Henüz adada işlerini yönetmekten sorumlu olan Britanya iki toplum arasındaki farklılaşmayı bu şekilde ‘büyüterek’ toplumsal huzursuzluğu daha da körüklemiştir.

Adadaki düzen EOKA tedhişi sebebiyle sağlanamadığından Harding 1957 Ekim ayında istifa etmek zorunda kalmıştır. Adadaki sorunların üzerine gidilmemesinin temel nedeni Süveyş Krizi olarak görülebilir. Fakat İngilizler adaya çoktan ateş toplarını bırakmışlardı. Harding’ın Kıbrıs’taki beklentileri çok farklıdır. Çünkü ona göre Kıbrıs başbakanının aksine boş zaman meselesi değildi fakat katı sömürgecilik yerini yeni sömürgeciliğe bırakıyordu (Morgan, 2013, s. 319). Harding 3 Aralık 1957’de görevini Vali Foot’a devretmiştir. Yeni Vali’nin adaya gelişini Kıbrıslı Türkler tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır. 5 Aralık 1957’de Bozkurt Gazetesi yeni Vali’nin ziyaretleri konu edilmekteydi. Haber şu şekildedir:

Salı günü Adaya gelerek resmî vazifesine başlamış olan Kıbrıs Valisi Sir Hugh Foot dünden itibaren ziyaret ve temaslarına başlamıştır. Ekselans Vali dün helikopterle Leymosun’u ziyaret etmiş, Hükümet Hastanelerini gezerek, hastalarla hasbihalde bulunmuştur. Daha sonra otomobille limana giden ve limanda çalışanlarla görüşen Vali, Kıbrıs’a gelmekten duyduğu memnuniyeti izhar etmiş ve şahsına gösterilen yakın ilgiye teşekkür etmiştir. Vali daha sonra Zakku,... ve Piskobu köylerini ziyaret etmiş, tetkiklerde bulunmuş ve Piskobu’daki Türk kulübünde kahve içerek halkla görüşmüştür. Vali her gittiği her yerde sevgi ile karşılanmış ve aynı muhabbetle halkla temaslarda bulunmuştur (Bozkurt Gazetesi, 1957b).

Yeni gelen Valinin Kıbrıslı Türkler tarafından olumlu karşılanması iki meseleyi bizlere göstermektedir. Birincisi Kıbrıslı Türkler İngilizlerin adadaki varlığından rahatsız değildirler ikincisi ise EOKA’nın tedhişine karşı İngilizlerin desteğine büyük bir ihtiyaç vardır. Ayrıca Yeni Vali’nin Kıbrıs hakkındaki bilgisi diğer valilere nazaran daha fazladır. II. Dünya Savaşının son iki yılında Kıbrıs’ta sömürge sekreteri olarak çalışan Foot, Kıbrıslılara kendini önceden sevdirmiştir. Yeni valinin Britanyalı yetkililer tarafından zaman zaman küçümsendiği bilinen bir gerçektir. Yeni Vali her ne kadar ‘özgürlükçü’ bir düşünceye sahip olsa da Ankara tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Çünkü Kıbrıs beklentilerin pek gerçekleşmediği bir bölgeydi. Vali Foot’un gelişinde köyleri dolaşması ve işçilerle yakın diyaloglar içerisine girmesinin yanında yeni vali Kıbrıs’ta bir özyönetimin oluşmasını arzuluyordu. Aynı zaman dilimi içerisinde Grivas’ın sendikacılara ve solculara saldırıları Vali Foot’un işlerini kolaylaştırıyordu. Vali Foot Kıbrıs’ta stratejik bir dönüşüm yaşatmak istiyordu. Olağanüstü halin sona ermesini, Makarios’un adaya geri dönmesini, toplumsal anlamda özerklik ve çifte vatandaşlık gibi uygulamaların gerçekleşmesini planlıyordu. Adanın statüsünde olası bir

değişiklik durumunda Türkiye ve Yunanistan'ın da rızasının gerektiğinin de bilincindedir (O'Mailey & Craig, 2012, s. 104-105).

Harding'in katı yönetim anlayışının yanında Vali Foot'un yönetim anlayışı fazlası ile liberaldir. Foot'un liberal yaklaşımını görevi devraldıktan sonra yaptıkları ile daha rahat anlayabiliriz. Foot adaya gelir gelmez yüz kadar mahkûmun serbest kalmasını sağlar. Köyleri dolaşarak halkın arasına karışmasının tek bir anlamı vardı: Serbest bırakılan mahkûmlarla birlikte oluşacak atmosferde Kıbrıs'taki sorunun temel dinamiklerini anlamak ve İngiltere başbakanı Macmillan'a Kıbrıs konusunda bilgi vererek Kıbrıs'ta net bir sonuca varmaktır (Gürel, 2020, s. 383). Foot'un Kıbrıs'a yönelik tutumunu açıklamak adına Harding ile bir kıyaslama yapacak olursak Harding daha katı bir egemenlik ya da nihai egemenlik çizgisinde ilerlerken Foot adanın statüsünün değişmesinden yanadır. Foot'un yönetim anlayışı Koloni Yönetimi'nin Katı Güçten Yumuşak Güce evrilmesinin başlangıcıdır.

İşin özünde Kıbrıs'taki gerilimler sömürge çatışması olarak başlamış, uluslararası çatışmaya dönüşmüş ve etnik çatışmaya doğru yol alıyordu (Richter, 2011, s. 135). Bu bir noktada kavramsallaşan 'divide and rule' taktiğinin işlediğinin en belirgin resmidir. Bu nedenledir ki yeni Vali Foot hedeflediği planını halk ile yakın ilişkiler kurarak gerçekleştirmek istemektedir. Kıbrıs'ta statü değişikliğinden çok bir rejim değişikliği gelmiştir.

4.12. Satır Aralarında Kalan Yıl: 1958

Kıbrıs'ın bulunduğu konum ve tarihsel geçmişine bakıldığında makronun mikroya etkisini her zaman görürüz. Bunun en basit örneği 1958'de Ocak ayında yaşanan gelişmelerdir. Olayların öncesinde Britanya Dışişleri Bakanı 24 Ocak'ta Ankara'ya ziyarette bulunur. Selwyn Lloyd ve refakatçi olarak yeni Vali Foot'un da gittiği Kıbrıs konulu görüşmelerde Ankara'ya yapılan bu seyahat İngilizler açısından pek de iyi sonuçlanmaz. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Foot'u görmezden gelişi, diğer kıdemli memurların da valiyi bir kenara itmesi Foot üzerinde olumsuz bir etki yaratır. Foot'un İngiliz Büyükelçiliğinden izin alamadan çıkamaması da göze çarpan diğer bir olaydır (Morgan, 2013, s. 329). Ankara'da görüşmeler sürerken Kıbrıs'ta basın manipülasyonu ile olayların çıkmasına ramak kalmıştır.

Foot'un planı Türkiye tarafından kabul görmez. Dışişleri Bakanı Zorlu Kıbrıs'ta "stratejik nedenlerle ne İngilizlerin ne de Amerikalıların Ankara'yla ipleri koparma riskini alamayacağını biliyordu". Bu saatten sonra Ankara Kıbrıs'a yönelik tutumunu değiştirmiştir. Kıbrıslı Türklere desteğini açıktan vermeye başlamış ve TMT'yi bir kontrol aracı olarak kullanmaya başlamıştır (Richter, 2011, s. 138). İngilizlerin yıllardır devam eden sömürgecilik

anlayışındaki gelişmeler ve değişimler Kıbrıs'ta da etkili olmaya başlamış ve Türkiye'de olaya artık resmen dâhil olmuştur.

Olayın Kıbrıs boyutunda ise 27 Ocak 1958'de yayımlanan Bozkurt Gazetesi'nin "İngiltere Taksimi Kabul Etti" manşeti olayların çıkmasındaki en etkili faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankara'da sert ve soğuk bir ortamda geçen görüşmelerin neticesinde Bozkurt Gazetesi attığı asılsız bir manşet ile Kıbrıslı Türkler ile İngilizleri ilk kez karşı karşıya getirmiştir. Haberi provokatif bir şekilde veren gazetenin arından Türk hükümetine destek vermek isteyen (gerçeklerden habersiz) Kıbrıslı Türkler bu olayı kutlamak adına bir miting düzenlemişlerdir. Mitinge silahsız bir şekilde katılan Kıbrıslı Türkler İngiliz güvenlik güçlerinin olağan dışı müdahalesi ile karşılaşılır. Kıbrıslı Türklerin İngilizlerle karşı karşıya kaldığı bu olaylarda İngilizler toplantı alanındaki Türklere göz yaşartıcı bombalar ile müdahale ederek araçları onların üzerlerine sürmüş, olaylar neticesinde Şerife Ahmet adlı yaşlı bir kadın ve Mehmet Ahmet Bendik adlı yaşlı bir erkek araçların çarpması sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir. İngilizlerin bu müdahalelerinin ardından Türkler 28 Ocak'ta tekrardan toplanıp bir önceki gün yaşanan olayı protesto ederlerken bu kez Koloni Güçleri Türkleri durdurmak adına silahlarla müdahale ederek saldırmışlar ve olaylar neticesinde 5 Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmiştir. 27-28 Ocak Olayları neticesinde Kıbrıslı Türkler 7 şehit vermişlerdir. Artık Kıbrıslı Türkler için İngilizler de düşman konumundadır (Sonyel, 1995, s. 184-185).

Koloni Yönetimi adadaki varlığını garanti altına alma stratejilerinden biri olan şiddetin kendisine dönmesini başarıyordu. Bu saatten sonra Kıbrıslı Türkler de Koloni'ye karşı konumdaydı. Ankara'da kapalı kapılar ardında Britanyalı Yöneticiler ile yapılan görüşmelerin adaya yansması bu şekilde olmuştur. Bu tarihten itibaren çoğu zaman Türkler ve Rumlar 'birlik' olarak İngilizlere karşı isyan başlatacaklardı. 1958 yılında 13-14 yaşındaki çocukların dahi Koloni Yönetimine karşı isyan başlattığı dile getirilir. Bunun canlı örnekleri ile bire bir görüşme fırsatı bulmama karşın olaylar neticesinde Lapta'daki ıslah okuluna gönderilmelerini aktaran isimler bugün dahi isimlerinin bu konu ile anılmasını arzulamazlar. Bunun nedenini ise İngilizlerden sonra adada oluşan atmosfer hepimize ders niteliğindeydi şeklinde olur. Bu düşünceye sahip olan isimlerin farklı farklı ideolojileri temsil etmeleri de işin ayrı bir boyutudur.

27-28 Ocak Olaylarının ardından EOKA'nın düşüncesinde pek bir değişiklik olmaz, hala daha İngiliz ve Türk düşmanıdır. 9 Mart 1958'de Kıbrıslı Rumlar Makarios'un adaya geri dönmesi için yürüyüş yapmışlar ve bunun için Vali Foot'a talepte bulunmuşlardır. EOKA İngiliz Kulüplerine ve Türk kahvehanelerine baskınlar düzenlemişlerdir. EOKA tedhişi dur

durak bilmeden devam etmektedir. 1 Mayıs'ta Kıbrıslı Türk ve Rum solcular ya da diğer adıyla 'işçiler' sömürgecilik ve emperyalizm karşıtı yürüyüş yaparak diğer paramiliter örgüt ve grupların tepkilerini çekiyorlardı. 25 Mayıs'ta solcu bir Kıbrıslı Rum EOKA destekçileri tarafından dövülerek öldürülmüştür. EOKA alenen gerçekleştirmektedir. EOKA kendi çapında ihanet edenleri öldürdükten sonra olay mahalline kendi sembolünün bırakılmasını emretmiştir. 26 Mayıs'ta bu kez bir başka solcu Kıbrıslı Rum öldürülmüş bu ve benzeri olaylar EOKA tarafından mütemadiyen bir şekilde devam etmiştir. EOKA'ya göre Enosis karşıtı olan herkes örgütün karşısındadır.

1958 yılı bir noktada Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kısa ömürlü olacağının fragmanlarını bizlere sunmaktadır. Bunun nedeni etnik ve siyasal temelli 'toplumsal' şiddet tekrardan vuku bulmaktadır. İki toplumun birbirlerine karşı düşmanlıklarının arttığı bir dönem olan 1958 yılı gerek etnik gerek ideolojik anlamda çatışmaların zirve yaptığı bir dönem olarak Kıbrıslıların hayatlarında çok büyük bir yer işgal eder. Konunun ehemmiyeti bakımından örnek vermek gerekirse 1958 yılında EOKA ve TMT'nin çatışmaları belirgin bir şekilde kendini gösterirken "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganlarının mütemadiyen atıldığı bir dönem olarak Kıbrıslı Türkler açısından da bir dönüm noktasını temsil eder. 1958'in ortalarında siyasi tansiyon oldukça yüksektir. Kıbrıs meselesindeki tüm tarafların anlaşmazlığı Kıbrıs'ı bir iç savaşa doğru sürüklemektedir. Kıbrıs Türk basını, radikal bir şekilde hareket eden Kıbrıs Rum basınının cemaatler arasındaki şiddetin ortaya çıkışında etkili olduğunu söylüyordu (Stelya, 2013, s. 78).

1958 ilkbaharı ve yazı Kıbrıs'ta Koloni Yönetimi'ne karşı en şiddetli dönemin yaşandığı bir zaman dilimidir. İşin özünde Türkiye'nin ve TMT esas anlamda kendini gösterdiği bir dönemdi 1958 ilkbahar sonu ve yaz başı. Kıbrıs siyasal anlamda bir çıkmaza doğru sürüklenirken İngiltere olaylara müdahale edebilirdi fakat bu olaylarda bir taraf olmaktansa tarafsız kalmayı tercih etmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs politikasındaki değişiklik iki toplum arasındaki çatışmaların şiddetle artmasına neden olmuştur. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında yükselen milliyetçilik mitinglerin ve protestoların temel faktörü olarak göze çarpar. Burada farklı iki mesele karşımıza çıkar. İlk olarak Kıbrıslı Rumlar ENOSİS arzuları adına propagandalar, mitingler ve şiddet eylemlerini gerçekleştirirken 'kendinden olmayana' sıfır tolerans ile yaklaşmaktadırlar. 1958 yılına ait gazetelere ve raporlara bakıldığında bu durum daha net bir şekilde karşımıza çıkar. İdeolojik olarak çatışmaların da eklendiği ENOSİS saplantısı milliyetçiliğin farklı bir formunu oluştururken, Kıbrıslı Türkler de ENOSİS'e karşı 'Taksim' tezi ile karşı çıkarlar. Fakat Taksim meselesinin temelinde yatan politik-ontolojik bir tutumdur. Toplumsal anlamda varoluş gayesi ile ortaya çıkan bu düşünce daha sonraki zaman

dilimlerinde istenmeyecek bazı olayların ortaya çıkmasına neden olacaktır. 1958 yılında yaşananlar bu nedenle Kıbrıs'taki sorunların büyümesinin istendiği bir yıldır.

Özellikle aynı yılın yaz başlarından TMT Kıbrıslı Türklere Kıbrıslı Türklerle Rumca konuşmamaları talimatını verir. İki toplum arasındaki gerginlik bu sayede daha da tırmanır. TMT ve EOKA bu gerginlik zamanında PEO ve AKEL gibi örgütlere karşı da saldırılara başlarlar. PEO'nun 3.692 Kıbrıslı Türk üyesinden yaklaşık 1500'ü bu olaylarda saldırıya uğrar. Bu toplumsal anlamda gerginliğin tırmanmasına yol açan ciddi sayıdır. 07 Haziran 1958'de Kıbrıslı Türkler tarafından olayların fitilini ateşlemek adına "gizli bir şekilde" Türk Büyükelçiliği'nin basın bürosuna bomba atılmasının üzerine olaylar daha da karışık bir hal alır. Kıbrıslı Türk gençler bombalanmanın getirdiği öfkeyle kantonlaşan adada Lefkoşa'daki Rum mahallelerini yağmalayarak talan ederler. İki kişinin öldüğü bu olaylar neticesinde sokak çatışmaları da patlak verince ertesi gün yani 8 Haziran'da olaylar tüm adaya yayılarak giderek büyür. Bunu takiben 11 Haziran'da Lefkoşa'da yaklaşık 30 evin ateşe verilir. Bu olaylar süresince İngilizlerin olaylara kayıtsızlığı dikkat çeker. Sadece Türk mahallelerinde sokağa çıkma yasağı ile olayların 'sözde' durdurulmasını 12 Haziran günü gerçekleşen Gönyeli Katliamı takip eder (Richter, 2011, s. 145). Haziran ayına gelindiğinde İngilizler Kıbrıs'ın kaderini belirleyecek olan yeni olanı hazırlamakla meşguldüler.

Bunu ister kabul edelim ya da etmeyelim sömürgeci, yeni sömürgecilik sürecine girerken geçmişteki bazı özelliklerini terk etmemiştir özellikle koloni maskesinin ardına saklanan bir sömürgeci için insan hayatı pek bir anlam ifade etmemektedir. Oysa koskoca Büyük Britanya küçük Kıbrıs'ta iki cemaatin kendi arasında çıkan çatışmaları engelleyemeyecek kadar aciz değildir. Çatışmalar devam ederken Haziran ayında toplamda 4 Türk ve 25 Rum ölünce EOKA buna karşılık vermeye başlar ve EOKA ile TMT arasında sıcak çatışmalar arttıkça 35 Kıbrıslı Türk ile 55 Kıbrıslı Rum hayatlarını kaybederler. Bu çatışmalar arttıkça EOKA'da karşılık verir. Her ne kadar Lefkoşa Belediye Başkanı Dr. Derviş, Rauf R. Denktaş ve Vali Foot olayların durdurulmasını talep etse de herhangi bir sonuç alınamaz. 17 Temmuz günü EOKA 5 Kıbrıslı Türk'ü katledilmesi üzerine 22 Temmuz'da Vali ada çapında ateşkesin durdurulmasını emreder (Beratlı, 2020, s. 215).

Sonuç olarak Kıbrıs'ta 1958 yılının yaz ayları her anlamda sıcak geçer. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında patlak veren olaylar silsilesi bir anda Britanya'nın kenarda sinsi beklemesine neden olur. Burada şöyle bir algı yaratılır: Kıbrıs'taki esas mesele Kıbrıslılar arasında vuku bulmaktadır.

4.13. MacMillan Planı ve Kıbrıslılar

Kıbrıs'ta etnik şiddet yükselirken bu sorunun çözülmesinden yana olan Britanya başbakanı Harold MacMillan Kıbrıs konusunda taraflar açısından bir ortaklık planı hazırlar. İngilizlerin sömürge ve koloni yıllarının yarattığı tahribat neticesinde toplumlararası çatışmaların giderek artması ve sömürge karşıtlığı ile beraber etnik şiddetin de yükselmesinin neticesinde İngilizler Kıbrıs için çözüm ona 'çözüm' bulmalıydılar.

19 Haziran 1958'de Harold MacMillan Kıbrıs için Londra'da Parlamento'da yaptığı bir konuşmada bir çözüm önerisinde bulunur. Kıbrıs'ta etnik çatışma ve kaos yaşanırken İngiltere adadaki konumunu garanti altına almak adına bıraktığı ateş toplarının yayılmasını beklememektedir. Harold MacMillan'ın hazırladığı plan tam da bu atmosferde İngiltere'yi mutlak suretle haklı çıkaracak bir plandı. Planın arka planında yatan olaylar Kıbrıs'ta İngilizleri bir anda pasif ama en etkili güç konumuna getirmişti. İngilizler adanın tamamına sahip olmanın 'tehlikeli' olduğunun bilincine varmışlardı. Bu nedenle Mayıs 1958'de Vali Foot ile Atina ve Ankara büyükelçileri Londra'ya bir toplantıya çağırılır. Toplantıya bu isimlerin yanı sıra başbakan, dışişleri bakanı ve sömürgeler bakanı da eşlik eder. MacMillan planı işte bu görüşmeler sonucunda oluşur. Kıbrıs konulu bu toplantıda Kıbrıslıların yer almaması aslında kolonyalizmin yeni bir koloni anlayışına dönüştüğünü göstermektedir.

Kıbrıslıların özne olarak kabul görmemeleri bu sayede daha da belirgin bir hal alır. Plan özü itibariyle görünürde adada yaşayan Kıbrıslıların refahını ve barış içinde yaşamalarını ön planda tutmaktadır. Planda Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin temsilcilerinin Vali ile işbirliği içinde olmaları, adada her iki cemaatin işlerini yürütebilmeleri adına otonom bir yapı kurulması ve bu sayede temsili bir hükümetin kurulmasını ve 7 sene içerisinde adanın statüsünün değişmemesi gerektiği yer almaktadır (Alasya, 1992, s. 37).

MacMillan Planını Bozkurt gazetesi ilk sayfadan vererek planın genel çerçevesini ve iki cemaate ayrı ayrı otonomi vereceğini söylüyordu. MacMillan'ın yeni planı görünürde 'ortaklık' olarak geçiyordu ama burada atlanılan bir mesele vardı: Etnik çatışma ve bu etnik çatışmanın yaşandığı süreç içerisinde otonomi de olsa iki etnik kökene sahip toplum bir arada yaşayabilecek miydi? İngilizlerin düşüncesine göre bu olağandı. Çatışma meselesinin arttığı 1950'lerdeki bu düşünce sorunları sadece halı altına süpürmekten ibaretti. 20 Haziran 1958'de Bozkurt Gazetesi Denктаş'ın bu konu üzerine verdiği demeçten yola çıkarak MacMillan planının Radcliffe'inkinden daha kötü olduğunu vurguluyordu (Bozkurt Gazetesi , 1958). Fakat Kıbrıslı Türk liderler son kertede kararı Türkiye'ye bırakmıştır. Kıbrıslı Rumlar ise bu karara

kesin bir şekilde karşı çıkmış akabinde Yunanistan da kısa bir zaman diliminin ardından bu duruma olumsuz yaklaşmıştır.

Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki tavrı self determinasyon olduğundan olası bir ortalık halinde bunun tehlikeli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bunun üzerine Türkiye de 'Taksim' meselesinde diretmiş ve ancak bu şekilde bir çözümün olabileceğini dile getirmiştir (Alasya, 1992, s. 38).

MacMillan Planı Kıbrıs'ta görünürde Kıbrıslıların konuşma, kendini ifade etme, itaat etmeme gibi haklarının olduğunu gösterse de İngilizler hedeflerine ulaşmakta ısrarcıdır. Taraflı bir yazar olarak Tabitha Morgan'ın kitabında MacMillan Planı ile ilgili şöyle bir bölüm vardır;

Sömürgeyi yönetmek için mümkün olan neredeyse her bileşim denenmiş ve ilgili taraflardan biri ya da hepsi tarafından reddedilmişti. Yeni fikirlerden yoksun olan Whitehall⁹, şimdi de MacMillan'ın, Foot-MacMillan Planı olarak yeniden pişirilen üç yaşındaki üçlü egemenliği canlandırmayı deniyordu. En önemli fark bu defa, Yunanistan veya Türkiye Başbakanı'nın ya da Başpiskopos Makarios'un razı olmaması durumunda Britanya kendi anayasasını tek yanlı olarak dayatacak olmasıydı (Morgan, 2013, s. 332-333).

Daha önce belirttiğimiz gibi İngiltere'nin bu önerileri taraflar tarafından net bir dille reddedilmiştir. Fakat bizim burada belirtmek istediğimiz mesele MacMillan Planı'nı içeriği değil MacMillan Planı'nın yarattıklarıdır. Morgan'ın aktardığı üzere 'dayatmak' sözcüğü burada kilit konumdadır. Bunun nedeni Kıbrıs'ta hala daha Britanya'nın 'hegemonyasının' hâkim olmasıdır.

MacMillan Planı'nın ardından gergin olan ortam daha da gerilmiştir. Akabinde toplumsal çatışmaların yaşanması İngiltere'nin saatli bombalarının patlaması ile de açıklanabilir. Adada yaşanan kaos ortamı sorunu doğrudan Enosis ve Taksim tezlerinin üzerine atmaktadır. Dünya kamuoyuna mesele böyle servis edilmektedir.

4.14. Türk'ten Türk'e Kampanyasına Dair Fragmanlar

1958 yılında Kıbrıslı Türkler ve Rumlar karşılıklı olarak bölünmüşlükle daha net bir şekilde karşılaşmışlardır. Bunun beraberinde getirdiği toplumsal kargaşa iki cemaat arasındaki daha da belirgin hale getirmiştir. Özellikle 1958'de başlayan Türk'ten Türk'e Kampanyası

---

⁹ İngiltere'de Bakanlıklar bölgesi ya da İngiliz Hükümeti'nin diğer adı.

İngilizlerin ‘Divide and Rule’ taktiklerinin iyi işlediğinin bir göstergesidir. Türk’ten Türk’e Kampanyası’nı kısaca tanımlayacak olursak adından da anlaşılacağı üzere Kıbrıslı Türkler sadece Kıbrıslı Türklerden alışveriş yapmakla yükümlü olacaktılar. Bu ‘toplumsal varoluş’ anlamında iktisadi bir milliyetçilik ve Kıbrıslı Türk burjuvazisinin oluşumuna katkı demektir. Kıbrıslı Türklerin polislik dâhil olmak üzere büyük bir kesiminin memur olması beraberinde iktisadi anlamda zayıflığı da getirmektedir. Zaman içerisinde karma köylerden başlayan göçlerin de etkisiyle Kıbrıslı Türk burjuvazisi palazlanmıştır.

Sefaletin oldukça belirgin olduğu bir dönemde Türk’ten Türk’e kampanyasının o kadar spesifik örnekleri vardır ki bu olayı kavramamızda büyük katkılar sağlar. Bu meselenin milliyetçilik ile doğrudan bağlantısını kurmak mümkündür. Nacak Gazetesi’nin 20 Temmuz 1959’da yazdığı “Türk Bakkalları İçin” başlıklı duyuruda şöyle yazmaktadır:

Türklerin millî yemeği pilâvın bulgurdan temin edildiğini hepimiz biliyorsunuz. Cemaatimizin bulgur ihtiyacını karşılamak için Meluşalı Bay Akif Hüseyin faaliyete geçmiş ve başarı kazanmıştır. Bugünden itibaren müşterilerinize sattığınız bulguru ecneblerden temin etmeğe hiç hacet kalmadı. Bu müteşebbis kardeşimizi desteklemek lâzımdır. Türk halkından da ricamız bakkallarına uğradıkları zaman Türk bulguru istemeleridir. Bay Akif Hüseyin’in hazırladığı bulgurları Lefkoşa’da, Belediye çarşısı yolun da Münir Hüseyin Ticaret Evinden temin edebilirsiniz (Nacak Gazetesi , 1959).

Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı olan Rauf Denktaş’ın sahibi olduğu Nacak Gazetesi’nde böyle bir duyurunun yapılması işin özünde şaşırtıcı değildir. Bu meseleyi iki başlık altında inceleyebiliriz. Birincisi; milliyetçiliği gıda maddeleri ‘halkın’ anlayabileceği düzeye indirmek yani gündelik hayat içerisinde milliyetçilik söylemini yaymak ikincisi ise; birincisine bağlı olarak Türk tüccarları desteklemek. Milliyetçiliğin böyle basit ama karmaşık formlarda gözlemlenebilmesi. Kıbrıslı Türk siyasiler Kıbrıslı Türklere ait bir çarşı oluşturup bağımsızlığın ilk koşulunun ekonomik bağımsızlık olduğunu düşünmektedirler. Kalkınma iktisadının farklı bir versiyonu olarak Türk’ten Türk’e kampanyasını değerlendirmek olağandır. Sömürgecilik karşıtı bir yaklaşımın üzerine oturan kalkınma iktisadının mikro bir türü olan Türk’ten Türk’e kampanyası ‘sermaye oluşturma’ çabasından ibarettir. Harry Magdoff’un söylediği gibi “sermaye toplumsal bir ilişkidir, toplumdaki farklı sınıflar arasındaki ilişkiyi temsil eder” (Magdoff, 2006, s. 264).

Türk’ten Türk’e kampanyasını fragmanlar halinde aktarmak güç olsa da bu kampanya farklı bir sınıfın oluşması için kısmen başarılı olmuştur. Fakat bu başarıyı halk adına söylemek doğru olmaz. Ancak ve ancak ‘üst’ sınıfın oluşumunda önemli bir faktör olarak göze çarpar.

Her “üst” sınıfta olduğu gibi burada da maddi unsurların ön planda olduğu, toplumsal birliğin ve bütünlüğün hiçe sayıldığı dönemler olmuştur. Kıbrıslı Türk tüccarlar geri kalmışlığın ve ticari çıkarın verdiği ‘rasyonalite’ bağlamında hareket ederek çoğu zaman mallarını Kıbrıslı Rum tüccarlardan almışlardır. Bu duruma çok sık rastlanılmış olunacak ki 16 Ekim 1959 tarihli Nacak Gazetesi’nde Türk tüccarları uyaran şöyle bir mesaj yayınlanır:

Seksen yıllık bir mücadeleden sonra en nihayet kendimize ait bir çarşı tesis ettik.. Bu çarşayı yaşatmak senin elindedir... Kendi ırkından insanların başka çarşılara akmasını durduracak ticarî tedbirleri sen almalısın... Ecnebi tüccarla rekabet etmeli, aynı ticarî şart ve karan sende yaratmalısın... Bu cemaat fakirdir, makul olmasın... Kısa zamanda zengin olmak hayaline kapılmamalı, az kâra kanaat etmelisin... Müşteri seni sevmeli, sen müşteriyi saymalısın. Türk’ten Türk’e kampanyasına önce sen hürmet etmeli ve uymalısın... Ve hepsinin mühimi, kazıklamamalısın... , Müşterini elinde tutmasını bilmelisin... (Nacak Gazetesi , 1959)

Kıbrıslı Türk siyasiler ve Kıbrıslı Türk kanaat önderleri Kıbrıslı Rumlara ve çok az sayıda olan Ermenilere oranla yoksul kalan Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Türk toplumunu kalkındırmaya çalışırken Kıbrıslı Türk tüccarların çok büyük bir bölümü iktisadi rasyonalite ya da diğer adı ile kar arzusu ile hareket etmişlerdir. Bunun Kıbrıslı Türk toplumu üzerinde pek çok olumsuz etkisi olmuştur. Nacak gibi milliyetçi bir gazetenin bile tüccarlara böyle bir uyarıda bulunması olayın ciddiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Takvim yapraklarında biraz daha geriye giderek Türk Çarşısına ve Kıbrıslı Türklerin lideri olarak Rauf R. Denктаş’ın sözlerine kulak verecek olursak, Türk Çarşısının genel anlamda Kıbrıslı Türklerin toplumsal ontoloji bağlamında ekonomik gücünü anlayabilmemiz olağandır. Çarşı içerisinde tüccarlar arasında ‘iktisadi rasyonalite’ bağlamında kar odaklı yaklaşımlar hiçbir zaman eksik olmasa da çarşının kalkınması bakımından Türk’ten Türk’e kampanyasının önemini KTKF başkanı Rauf Denктаş şöyle aktarmaktadır:

Ticaret sahasında sadece alıcı, sadece bakkal ve perakendeci kalamayız. Ticaret, Cemaatimizin kan damarlarını besleyen kandır. Ticaretimizi korumak İçin gereken her tedbire başvurmalıyız. 120 bin kişilik bir çarşımız vardır. Bu çarşının besleyebildiği ithalât ve ihracatçıların sayısı çoktur. Ticaret dünyası Kıbrıs Türkü için açık bir kapıdır. Birbirimizi desteklersek, ‘Türkten Türke’ Kampanyasına hız verirsek; her şeyi yapmak, her şeye malik olmak İmkânlarımızı temin etmiş olacağız. İçimizde, bu yolun doğruluğunu görmeyenler olabilir. Bunlara yolumuzun doğruluğunu ispat etmek hepimize düşen bir vazifedir. Bugüne kadar takip edilen siyasetten istifade eden Türk çarşısı devamlı surette himayemizi beklemektedir. Türk çarşısı sizindir. Türk çarşısı millî bünyemizi besleyen kan damarıdır; Cemaatin kalbine akan kandır. Onu kuvvetlendirmek için çalışalım. “Yarın” bizindir. Bundan sonraki nesiller her cephesi tam;

varlığı çok bir Türklük içinde büyüsünler. Bu gün biz sıkıntı çeksek de yarının çocukları bu sıkıntıyı görmesinler, çekmesinler (Bozkurt Gazetesi , 1959).

Denktaş Kıbrıslı Türk toplumunun gelişmesinin yolunun ekonomiden ve ticaretin geçtiğinin farkındadır. Bu nedenle Taksim'in önemli bir adımı olan ekonomik gelişimi ön planda tutmaktadır. Denktaş, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıslı Türkler arasında bu 'iktisadi-milliyetçi' uygulamayı sonrası için kendi tanımıyla yarınlar için uygulamak ve yaymak ister. Çünkü 120.000 tüketiciyi barındıran bir çarşı Kıbrıslı Türk Burjuvazisi için biçilmiş bir kaftandır.

4.15. Zürich ve Londra Antlaşmaları

7 Haziran 1958'de MacMillan ile Eisenhower tekrardan görüşmek adına Washington'da görüştükleri sırada Kıbrıs'ta olaylar giderek artmış ve bir ajan provokatör tarafından Lefkoşa'daki Türk Bilgi Merkezi'nin akabinde Kıbrıslı Türklerin sokağa dökülmesi ve aylar süren çatışmalar birer tesadüf olamazdı. Bu süre zarfında Dr. Küçük'ün 'ya Taksim ya ölüm' sloganını üretmesi adada Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar arasında bir birliğin ya da ortak yaşamın mümkün olamayacağını gösteriyordu. 1958 yılında bu isyanlar uzunca bir süre devam etmiştir (O'Mailey & Craig, 2012, s. 111). Bütün bunlar yaşanırken İngilizler 19 Haziran'da açıkladıkları MacMillan Planını Eylül ayı başlarında gerçekleştirmeye karar verirler. Türkiye'de bundan yaklaşık bir ay sonra daha önce bahsettiğimiz Burhan Işın'ın da adaya gelmesi ile Kıbrıs'ta fiilen idareci pozisyonuna gelir. Hal böyle iken Türkiye'de Kıbrıs'ta resmi olarak söz hakkına sahip olan taraf olarak uluslararası bağlamda yerini alır.

Kıbrıs'taki mesele çoktan uluslararası bir sorun olmuştu olmasına ama ilk kez bu kadar hızlı bir biçimde ilerliyordu. 1958 yılının son aylarında Yunanistan Kıbrıs meselesine inanılmaz derecede diretmektedir. Yunanistan Kıbrıs'ın self-determinasyon (kendi kaderini tayin etme hakkı) isteği Yunanistan açısından Enosis demektir. 1958'li yılların sonlarına doğru Menderes bu durumun kendisi ve hükümeti açısından gerek iç gerek dış politikada zorluk çıkardığını düşündüğünden Kıbrıs'taki meselenin artık çözülmesi gerektiğini belirtir. Aynı dönem içerisinde Amerika'nın eli güçlenmiş ve Kıbrıs'a onun da müdahalesinin gerekli olduğunu düşünmüştür. Amerika'ya göre Kıbrıs'taki çözüm şekli NATO çerçevesi içerisinde ele alınmalıdır. Bu nedenle Kıbrıs'ta artık bir şeylerin yapılması gerekiyordu. 1958 yılının son ayları Kıbrıs'taki meselenin çözümünde yaşanan en etkili aylar olmuştur. Bu yıl ortaya atılan Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti düşüncesi ile birlikte Türkiye ve Yunanistan bir nebze ikna olmuşlardır. Bu düşüncenin yayılması ile birlikte 11 Şubat 1959'da Zürich, 19 Şubat 1959'da

ise Londra Antlaşmaları gerçekleşmiştir. Bu süreçte yaşananlar Kıbrıs'ta kısa süreli de olsa bir umudun artmasına yol açsa da işin özünde bu durum uzun sürmez.

Burada öncelikle Zürich'te ve sonrasında Londra'daki ortaya çıkan 'gergin' ortamı aktarmak konumuz açısından önemlidir. Bunun nedeni Koloni olan Kıbrıs'ın 'alışlagelmedik' bir bağımsızlık anlayışı ile kurulmasıdır. Kıbrıs'taki meseleyi çözmek adına Türkiye de açılan temsilcilik sayesinde Kıbrıs'ta fiilen yetkili hale gelmiştir. Adada ki eylemler, tedhiş olayları ve kaos Türkiye'nin gelişi ile birlikte daha da çok artmıştır. 1 Ekim 1958 Kıbrıslı Rumlar temsilciliği protesto adına eylem bile yapmışlardır. Bunun yanında 1958 o kadar karmaşık bir yıldır ki ölümler katliamlar herkes için sıradan bir vaziyet halini almıştır.

İngilizlerin Kıbrıs konusundaki tavrı önceden de bellidir. 1956 yılının sonlarında dönemin Koloniler Bakanı Lennox-Boyd Adnan Menderes ile yaptığı görüşmeler neticesinde Taksim tezini de bir alternatif olarak sunar. Bununla hemen hemen aynı zamanda denk gelen Radcliffe raporu Türkler tarafından olumlu karşılanmıştır. İngilizler tek arzuları Kıbrıs'ta bölgeyi idare etmeye yetecek kadar toprak parçasını ellerinde tutmaktır. Bu nedenle 1958 yılında yaşananların sadece etnik şiddet temelli olarak açıklamak yüzeysel bir yaklaşım olur.

1958 yılında yaşananlar tarafları oldukça tedirgin ettiğinden özellikle Türkiye ve Yunanistan arasında Türk-Yunan gizli görüşmeleri gerçekleşir. 1 Ocak 1959 günü başlayan bu görüşmelere iki tarafın da büyükelçiler aracılığıyla birbirlerine yolladıkları mesajlar neticesinde bağımsız bir Kıbrıs modeli üzerinde çalışılarak bir mutabakata varmaya çalışılır (Gürel, 2020, s. 399). 1 aydan fazla süren uğraşlar sonucunda Zorlu ve Averoff'un temsiliyetleri sayesinde Zürich Görüşmeleri 6 Şubat 1959'da başlar. 5 gün süren bir sürenin sonunda 11 Şubat 1959'da Türkiye ile Yunanistan bir sonuca varırlar. Zürich'te en çetin konulardan biri Türkiye'nin askeri üs talebidir. Türkiye'nin doğrudan askeri üs bulundurmasına karşı çıkan Yunanistan Fatin Rüştü Zorlu'nun önerisi ile karma bir karargâh ile bu meseleyi de halleder. Fakat bu arada başka bir mesele ortaya çıkar: Adada konuşlanacak asker sayısı. Uzun süren tartışmalar neticesinde 900 Yunan askerine karşılık 600 Türk askeri sonucuna varılmıştır (Richter, 2011, s. 155).

Dünya kamuoyu bu antlaşmayı Zürich Mucizesi olarak tanımlar. Türk ve Yunan başbakanları tarafından onaylanan Zürich'in sonrasında İngiliz hükümeti tarafları Londra'da üçlü bir antlaşma daha yapılması için davet eder. Bu antlaşma sırasında Kıbrıslı Türk ve Rum temsilciler orada sadece 'temsili' olarak bulunmaktadır. Tek yapmaları gereken antlaşmaya imza atmaktır (Kızılyürek, Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler , 2001, s. 60). Menderes'in mucizevi bir şekilde yara almadan kurtulduğu uçak kazası antlaşmanın gidişatını biraz

yavaşlatır. Londra’da bu esnada 17 şubat günü Britanya 4 madde hakkında ısrarcı olur. Bu maddeler;

- 1 - Kıbrıs zerindeki Britanya’nın stratejik İhtiyaçları tem in edilmeli ve bu ihtiyaçları ebediyen tem inat altına alınmalıdır.
- 2 - Kıbrıs’taki Türk ve Rum cemaatleri arasında bir barış kurulmalıdır.
- 3 - Kıbrıs İhtilâfı yüzünden Türkiye İle Yunanistan arasında meydana gelen gerginliğe derhal son verilmeli ve yeniden Türk Yunan dostluğu kurularak ihya edilmeli.
- 4 - Kıbrıslı Türk ve Rumlara, kendi müesseselerini kendileri kurmaları fırsatı bahşedilmelidir (Bozkurt Gazetesi, 1959).

İngilizlerin üzerinde durduğu bu maddeleri değerlendirecek olursak Britanya işin özünde Kıbrıs’tan çekilme niyetinde değildir. Onların tek arzusu sömürgecilikten yeni emperyalizme geçişte Ortadoğu’da daha kontrollü bir şekilde davranabilmesi adına Kıbrıs’ı bir uçak gemisi olarak kullanmaktır.

Bunun dışında kendi yarattığı atmosferde Türkiye ve Yunanistan’a tepeden bakmaya devam ederek “barışın, yoksa adada size söz hakkı vermem” mesajı veriyordu. Ayrıca Kıbrıslı Türk ve Rumlara ticaret yolunu açma arzusu Kıbrıslıların dışa bağımlı olmalarını engellemesiyle doğrudan alakalıdır. İngilizler dışa bağımlı ekonominin kendileri için büyük sorunlar yaratacağının farkındadırlar. Ancak bu maddelerin kesinliğinden emin olurlarsa Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasına müsaade edeceklerdir. Kısacası Britanya kendi egemenliğinden sonra her anlamda adanın stratejik konumunu güvenlik politikaları ile de harmanlamak istemektedir.

17 şubat günü Makarios konferans sırasında antlaşmaları sert bir dille eleştir. Bu olay herkes tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanır. Makarios’un ardından sözü alan Denktaş Makarios’un beğenmediği noktaların Kıbrıslı Türkler açısından elzem nitelikte olduğunu vurgular. Kıbrıslı Türkler huzur ve barış ortamı için isteklidirler. Ancak eşit ve adil haklara sahip bir siyasal ve sosyal oluşum içerisinde “Kıbrıs ulusu doğabilirdi”. Makarios toplantılarda oyunbozanlık yapınca İngilizler tarafından sert bir dille onu uyarak buraya görüşme yapmaya değil imza atılmaya gelindiğini bildirirler. Ertelemeler sonucunda nihayet 19 şubat 1959’da antlaşma imzalanır. Menderes bu antlaşmanın imzasını Harley Caddesi’nde yer alan Londra Kliniği’nde diğer görüşmeciler ise görüşmelerin yapıldığı Lancaster House’da atarlar.

4.16. Britanya Çekiliyor “Sözde” Bir Devrin Kapanışı

Antlaşmalar öyle ya da böyle bir şekilde sona ermiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti’ne giden adımlar atılmaya daha net bir biçimde atılmaya başlanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yarattıklarını araştırmak şüphesiz farklı bir araştırmanın konusu olur. Burada ilgilenmemiz gereken temel mesele Britanya’nın adadan nasıl çekildiğidir? İşin özünde İngilizler adada kendi konumlarını garanti altına almışlardı. Çünkü Londra Antlaşması Kıbrıslıların sorun çıkarmalarını engellemek adına yapılmıştı. Anlaşma sonucu Kıbrıs’ta anayasanın ve antlaşmaların uygulanabilmesi için geçici bir komite oluşturulur. Bu komite Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temelini atacak olan gruptur. Komite üyeleri Vali Foot, Kıbrıslı Türkler adına Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıslı Rumlar adına Makarios’tur. Bununla birlikte komitede 7 Kıbrıslı Türk, 3’de Kıbrıslı Türk temsilci yer almaktadır. Geçici komitenin görevini daha iyi yerine getirebilmesi adına komite üyelerine bakanlık görevleri verilmişti (Richter, 2011, s. 171). Geçici komitenin kurulması elzemdir. Çünkü Makarios’un tavırları ve Londra Konferansında yaptıkları Yunanistan’ın bile tepkisine neden olmuştu. Makarios’un adaya gelişi de şaşalı bir şekilde olmuştu. Makarios adaya gelirken Başpapaz tarafından yaklaşık 200.000 kişilik bir törenle karşılanır. Şeyssel sürgünü ve Yunanistan macerasından sonra ilk kez adaya gelen Makarios’un bu şekilde karşılanması onun Kıbrıslı Rumlar tarafından kahraman ilan edilmesine neden olur. 2 Mart 1959’da Bozkurt Gazetesi Makarios’un gelişini şöyle aktarmaktadır:

Üç yıldan beri Kıbrıs’tan sürgün bulunan Başpapaz Makarios dün saat 1 de Lefkoşa Hava Alanına vasıl olmuş ve Kıbrıs Genel Valisi Sir Hugh Foot ve Rum cemaati ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Makarios’u taşıyan uçak hava alanına vasıl olduğu zaman, uçağa ilk çıkan Kıbrıs Genel Valisi Sir Hugh Foot olmuştur. Genel Vali Makarios’a hoş geldiniz diyerek elini sıkmış ve uçaktan ayrılarak kendisini hava. alanına getiren Helikopterle tekrar Vilâyet Konağına dönmüştür. Makarios’u karşılayanlar arasında babası Hristodulos Muskos, kardeşi, Rum belediye başkanları, Yunan başkonsolosu, Mitropolitler bulunuyordu Royter’in bir haberine göre Başpapazı karşılamak için dün Lefkoşa’ya 200.000 Rum toplanmıştır (Gazetesi, Bozkurt Gazetesi, 1959).

Makarios’un adaya gelişi ile birlikte adada yeni bir dönem başlayacaktır. Yaklaşık bir yıl boyunca Kıbrıs Cumhuriyeti konusunda geçici komite ve sonradan oluşturulan Londra Komitesiyle birlikte Kıbrıs’ta adamakıllı bir devletin kurulması için çaba harcarlar. Soğuk savaşın etkisini gösterdiği bu yıllarda toplumsal anlamda kaosun yükselmesi ve beraberinde damdan düşer gibi ortak bir cumhuriyetin kurulması soru işaretleri beraberinde getirmekteydi. Britanya ve arka planda duran ABD Kıbrıs’ı kendi emelleri için kullanmaktan çekinmezler.

Sovyetlerden açık bir şekilde destek alan Makarios’a rağmen Kıbrıs’ta kendilerini sağlama alacakları üstleri elde ederler. Zürich ve Londra Antlaşmalarının ardından İngilizler Kıbrıs’ta iyi imtiyazlar elde ettiler. Daha önce belirttiğimiz gibi 1950’li yılların başlarından beri İngilizler merkez karargâhlarını Kıbrıs’a taşımayı hedefliyorlardı. 1950’li yılların sonlarında baş gösteren olaylar nedeniyle İngiltere Londra Komitesi’nin öncülüğünde adadaki haklarını garanti altına almak için mücadele eder. Ahmet Gazioğlu’nun aktardığına göre;

16 Ocak 1959’da, Dışişleri ve Sömürge Bakanlığı arasında yer alan gizli bir yazışmada, Savunma Bakanının sadece adadaki İngiliz üslerinde değil, bu üslerle ilgili olarak kullanılacak diğer küçük küçük toprak parçaları (eğitim, tatbikat, vs... için ayrılan yerler) üzerinde de İngilizlerin tam egemen olmalarını istedikleri belirtilmekteydi (Gazioğlu A. , 2000b, s. 355).

Gazioğlu’nun aktardıklarına bakılacak olursa Londra Komitesi sebepsiz yere kurulmamıştır. Komitenin en büyük amacı Kıbrıs’ta İngilizlerin çıkarlarını daha stratejik yollardan korumaktır. 23 Mart 1959’da Londra Komitesi ilk toplantısını gerçekleştirir. Komite 3 İngiliz Hükümeti Temsilcisi ve 2 Kıbrıslı temsilciden oluşmaktadır. İlk toplantı neticesinde taraflar arasında bir fikir uyuşmazlığı gayet belirgindir. Toplantıda İngilizler 16.000 Kıbrıslının yaşadığı 170 mil karelik bir alanda konuşlanmayı talep edince Kıbrıslı Rum temsilci Rossidis “yerleşim dışı topraklardan oluşmasını” talep eder. Bu sayede toplantı Nisan ayına ertelenir. 24 Nisan günü İngiliz Hükümeti Savunma Bakanı Sandys ile Makarios arasında bir görüşme gerçekleşir. Makarios’un Sandys’e bu konuda ki yanıtı 36 mil karelik yerleşimlerden uzak bir alan olur. İngilizler bu durumdan hiç hoşnut olmazlar ve meseleyi Ocak 1960 tarihli Londra’da yapılacak olan bir konferansa ertelerler. 16 Ocak’ta yapılması gereken konferans önce 18 Ocak’a ardından 29 Ocak’a ertelenir fakat buradan hiçbir sonuç alınamaz. Müzakerelerde bu kurnaz müzakereci Julian Amery de görev alır. Julian Amery Makarios ile sıkı pazarlıklar içerisine girerek Makarios’un cimri tutumuna karşın 99 mil kare üzerinde anlaşılır (Richter, 2011, s. 172-173). Antlaşmalar sonucunda sömürgeci artık üsler bölgesini elinde bulunduran Garantör devlet sıfatı ile Kıbrıs’taki konumunu garanti altına almış olur. Antlaşma neticesinde 1 Temmuz 1960’ta üsler meselesi hallolur. 2 Temmuz 1960’ta Bozkurt Gazetesi üsler meselesinin sona erdiğini şöyle aktarır.

Kıbrıs Cumhuriyetinin ilânı yönündeki son engel de yıkılmış bulunmaktadır. Bütün ihtilâf noktaları arasında dün gece tam bir anlaşmaya varılmıştır. Bu demektir ki önümüzdeki 14 veya 21 Ağustos tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti ilân edilebilecektir. İngiltere Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı» Julian Amery, Kıbrıs Valisi Sir Hugh Foot, Rum toplumu temsilcisi Başpiskopos Makarios, ve Türk toplumu Temsilcisi Dr. Fazıl Küçük, dün öğleden sonra Vilâyet Konağı’nda

tekrar toplanmışlardır. Öğleden sonra saat 6.30'da başlayan bu toplantıda resim çekebilmeleri için foto ve televizyon muhabirleri Vilâyet Konağı'na davet edilmişlerdir...

Toplantıdan sonra resmî bir bülten yayımlanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilânını geciktiren bütün meselelerin halledildiği bildirilmiştir. Halledilen meseleler, Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması için ilgili antlaşmaların metni, egemen üslerin sınırları, egemen üslerin geleceği, aynı üslerin dâhili idare sistemi ve İngiltere hükümetinin Kıbrıs Cumhuriyetine yapacağı malî yardımdır (Bozkurt Gazetesi, 1960).

Görünen o ki İngilizler 82 yıl boyunca "sömürdükleri" adada istediklerini almadan yeni bir devletin kurulmasını istememektedirler. Bozkurt Gazetesinin yazdıklarından yola çıkarak şunu kesin bir dille ifade edebiliriz: Tüm sömürgelerde olduğu gibi Kıbrıslılar sömürgeciler için bir araçlardan ibarettirler. 1 Temmuz Günü varılan antlaşmadan sonra ortak bir bildiri yayınlanır. Bildirinin temelleri ise şöyledir:

Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk liderler ile Birleşik Krallık (UK) delegasyonu arasında geri kalan diğer tüm konularda anlaşmaya varılmıştır. Üzerinde anlaşmaya varılan konular şunlardır:

- a) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluş Antlaşması
- b) Egemen üslerin sınırları
- c) Egemen üslerin geleceği
- d) Egemen üslerdeki sicil yönetim
- e) Majeste Kraliçe Hükümeti'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapacağı malî yardım.

Bu yardım, ilk 5 yıl için 12 Milyon sterlin olacaktır. Buna ek olarak belirli maksatlar için 2.340.000 sterlin ödenecektir; böylece yardım toplamı 14.340.000 Sterlini bulacaktır (Gazioğlu A. , 2000b, s. 273).

Bu antlaşma gereğince İngiltere artık Kıbrıs'ta askeri üslere sahip oluyor ve bir noktada batının çıkarlarına da hizmet eden bu üsleri Kıbrıs adası üzerine kuruyordu. Kıbrıs gibi küçük bir adada 99 mil karelik bir askeri üs elde etmek şüphesiz çok büyük ve önemli bir olaydı. Sömürgeciliğin yapısının değil formunun değiştiği bu topraklarda artık daha farklı bir devir yaşanacaktır. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurucu Antlaşması imzalanır fakat bu Cumhuriyet'in ömrü çok uzun sürmez. 1960 Cumhuriyeti'ne dair emperyalizm ve yeni sömürgecilik bağlamında bir şeyleri belirtmekte yarar vardır.

1956 yılında yaşanan Süveyş bozgunundan sonra Britanya'nın Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de gücü büyük ölçüde azalmıştır. Britanya ABD'den bağımsız olarak İngiliz politikalarının yürütülemeyeceğinin farkına varmıştı. Bu nedenle İngiltere Kıbrıs politikasında daha farklı bir yol çizmeye başlamıştı. NATO üyelerinin çıkarlarını koruyacak şekilde aday

onların da kısmi kullanımına açmak ve adanın tümünün egemenliğinden vazgeçip üsler üzerinden hareket etmek (Gürel, 2020, s. 421) gibi plan değişiklikleri Kıbrıs Cumhuriyeti'ne giden sürecin belirgin özelliklerindendir. Bu, Kıbrıs üzerinde ki güç dengelerinin değiştiğini göstermektedir.

1960 Antlaşmaları süresince Amerikalıların İngiliz Yönetimi'nin adada egemen olduğu süre boyunca izleme, dinleme tesisleri ve haberleşme istasyonları bulunmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından Amerikalılar bu dinleme tesislerinin varlığını dahi Kıbrıslılara danışma gereksinimi duymazlar. "Sömürgeler Dairesi için hazırlanmış olan gizli harita iki siteyi – Lefkoşa'nın doğusunda ve batısında yer alan Alayköy ve Haspolat- Amerikan telsiz istasyonları olarak gösterilmekteydi". The Times Gazetesi'nin 14 Mart 1956 yılında yayımlanan bir haberine göre ise Amerikalıların Kıbrıs'ta olan biteni takip etmek üzere Karavas'ta yani şimdiki adıyla Alsancak'ta bir dinleme tesisi bulunmaktaydı. The Times Gazetesi muhabirinin ortaya çıkardığı bu haberde Amerika Demir Perde (Sovyet yanlısı) ülkelerin konuşmalarını tercüme edecek 40 ile 50 kadar dil uzmanı istihdam ediyordu (O'Mailey & Craig, 2012, s. 140-141; The Times , 1956). Buradan çıkarmamız gereken temel ders Kıbrıs'ta ideolojik savaşların bir şekilde devam ettiğidir. İngilizlerin adadan çekilmesi tam anlamıyla gitmeleri demek değildi. Garanti antlaşmasına bağlı olarak Garantör devlet sıfatıyla adada varlıklarını devam ettiriyorlardı.

1878'den 1960'a kadar 82 yıl boyunca İngiltere yönetiminde İki Cihan Harbi'ne tanık olan, Soğuk Savaş yıllarının etkilerini çok net yaşayan Kıbrıs, yeni bağımsız bir cumhuriyetin kurulması ile rahata erileceğini düşünmekteydi. Fakat siyasal arzular, politik çıkarlar ve ideolojik çatışmalar beraberinde etnik çatışmaları, kaosu tekrardan meydana getirir. 1960 yılının 16 Ağustos'unda kurulan cumhuriyet 1963'te yaşanan etnik çatışmalar ve hatta soykırıma varan katliamlara kadar yaşar. Nikolas Stelya'nın ifadesiyle 'istenmeyen bebek' olan Kıbrıs Cumhuriyeti emperyalistlerin bir ürünü olarak Kıbrıs'taki kaosu daha geç yaşanmasına sebep olan geçici bir dönemdir. Burada bir şeyin üzerinde durmakta fayda vardır. 1974'e kadar 11 sene boyunca Kıbrıs bir belirsizliğe hapsolmuş vaziyettedir. 11 senelik süre zarfında 'garantör' devlet sıfatındaki Britanya ve diğer devletler Kıbrıslıların özellikle Kıbrıslı Türklerin soykırıma varan şiddete maruz kalmalarına sessiz bir şekilde tanıklık etmişlerdir.

Sonuç

İngiliz Koloni Yönetimi Dönemi sürecinde yaşananlar hem kültürel anlamda hem de siyasal alanda oldukça bir etki bırakmıştır. 82 yıllık İngiliz egemenliğinde özellikle Kıbrıslı

Türklerin bu süre zarfı boyunca yaşadıkları Kıbrıslı Türklerin hem kendi kimliklerini oluşturmalarında hem de kendilerine ait yeni kültürel faktörlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunun yanında İngiliz Koloni Döneminin ardından ortaya çıkan konjonktürü tanımlayabilmek adına İngilizlerin adada geçirdiği dönemi bir yapı gibi düşünersek onların adanın görünürdeki politikasından çekilişlerini harabeye benzetmek mümkündür.

Konuyu açacak olursak Osmanlı İdaresi'nin ardından İngilizlerin 1878'te adaya gelmesi ile birlikte özellikle Kıbrıslı Türkler açısından mevcut sistemin değişimi söz konusuydu. Kavanin Meclisi ile birlikte temsiliyet bağlamında Kıbrıslı Türkler arasında fikir ayrılıkları zaman içerisinde kendini göstermesi sömürge yanlıları ile sömürge karşıtları arasındaki ortamın daha net bir biçimde ortaya çıkmasına neden oldu. Özellikle Kavanin Meclisinin yapısını açacak olursak Kıbrıs'ta sömürgeciliğin ilk kurumlarının başında gelmesi ile Kıbrıs'ta farklı etnik kökenler arasındaki ayrışmaların ve sömürge yanlısı ile karşıtlarının en azından halk tarafından seçilen “kişiler” tarafından yasama yetkisini bulundurmaları zaman içerisinde politik anlamda varoluş bakımından etkili rol üstlenecekti. Adanın ilhakına kadar geçen sürede İngilizler fiilen adanın egemen gücü olmuştur. 1907 yılında Churchill'in adaya ziyareti esnasında oluşan atmosfer ve Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerine karşı Churchill'in kayıtsız kalması ve adanın Britanya'da kalacağını vurgulaması ada sakinlerini tatmin etmişti. 1914 yılında adanın Britanya tarafından ilhak edilmesi ile dejure Kıbrıs'ın resmi anlamda bir koloni oluşu gerek Rumlar gerek Türkler açısından ufak da olsa varoluş mücadelesinin başlamasının gerektiğinin sinyalleriydi. Özellikle Lozan Barış Antlaşmasının ardından Antlaşmanın 16., 20. ve 21. maddeleri gereğince Türklere uygulananlar tam anlamıyla baskı ve yıldırma politikalarını içermekteydi. Lozan'ın ardından ortaya çıkan atmosferde birçok Türkün göç etmeye zorlanması ve adada bulunanların belli bir süre zarfının ardından Britanya'nın vatandaşı haline getirilmeye zorlanması sonraki süreçlerde sıkıntılar Kıbrıslı Türklerde varoluş açısından büyük sorunlar teşkil edecek ve bu sorunlar Kıbrıslı Türklerde “Türk” kimliğinin pekişmesinde etkili olacaktı. Ayrıca Kıbrıslılar arasında başlayan bağımsızlaşma hareketleri (daha çok Kıbrıslı Rumlar) 1931 İsyanında daha net bir şekilde ortaya çıkacaktı. Bu nedenle 1931 İsyanı Kıbrıs tarihi açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. İsyan'ında ardından gelen Palmerokrasi dönemi Kıbrıslılar için farklı bir eşiğe geçişin göstergesiydi. Zaman içerisinde Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki farklılıkları iyi değerlendirerek özellikle ekonomik sıkıntıların ön planda olması hasebiyle ağırlıklı olarak Kıbrıslı Türklerin Koloni yönetimine bağlı olan güvenlik güçlerinde çalışmaya başlamaları. Ortaya çıkacak olan sorunların temel dinamiklerinden biriydi.

Bunları aktarmamdaki sebep İngilizlerin adada bıraktıkları tahribatı anlayabilmek adına önemlidir. Bunu örneklendirecek olursak 1974 Barış Harekâtından sonra ortaya çıkan yapıda her ne hikmetse İngiliz Kançılıryasının hem Kuzeye hem de Güneye kapısının olmasını tesadüfi bir durum olarak değerlendirmek sakıncalıdır. 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de kısa ömürlü oluşu harabenin içerisindeki yaşamın ölmediğinin fakat tarihsel süreç içerisinde oldukça büyük zararlar aldığının ispatıdır.

Modernitenin yığılması olan postkolonyal süreç kolonyal dönemde sorunsalların birikimi ile farklı bir yapıya geçişin temellerini atmaktaydı. Dönümsel noktalar olan 1931 İsyanı, 1950 Plebisiti gibi olaylar kolonyal süreç içerisinde değerlendirildiğinde toplumlararası kimlik kazanımının şekillendiği ve nihayetinde sermayedarlar arasında başlayan çekişmeleri ile politik-ekonomi bağlamında ortaya çıkan öznenin oluşmasında oldukça büyük katkılar sağlamıştır. Özellikle 1950 plebisitinin Kıbrıslı Türkleri özne olarak görmemesi Kıbrıslı Rumların adadaki konumlarını daha net bir şekilde belli etmekteydi. 1950 Plebisitinin İngilizler tarafından ciddiye alınmaması ile sonuçlansa da bu durum zaman içerisinde politik ve ekonomik anlamda yaşanan sıkıntıların varoluşsal bakımından “ontolojik” varlık duygulanımını tetiklemesi, Kıbrıslı Türklerin kimliklerini kazanmasında etkili rol oynamıştır. İngiliz Koloni Yönetiminin aslında kendi çıkarlarını gözeterek takındığı tavırlar zaman içerisinde kimi noktada iyi polis rolünü üstlenmesine neden olmuştur. Bugün dahi Kıbrıslı Türkler arasında “İngiliz zamanında Türklüğümüzü daha rahat yaşadık” gibi söylemlerin yer alması da bu Koloni Yönetiminin “iyi tarafı” oynadığının en bariz göstergesidir.

Bunun nedeni varoluş bakımından Kıbrıslı Türklerin kendilerini savunmak adına ve korumak adına oluşturdukları yapılar ile doğrudan bağlantılıdır. KATAK ve Türk İşleri Komisyonu gibi oluşumların Kıbrıslı Türkler açısından üstlendiği rolü de atlamamak elzemdir. Bunun temel nedeni azınlığın varlık savaşını bağlamında mücadelesi ile değerlendirilebilir. Bu oluşumlar her ne kadar farklı yapılarda olsalar da temelde aynı amaca ve soruna dair önemli kazanımlar içermektedir. Milli Kimlik bakımından konuyu özetleyecek olursak bu oluşumların temeldeki işlevi bu kimlik kavramının etkinliğini ve varlığını artırmaya yöneliktir şöyle ki; “Milli kimlikle kastettiğimiz şeyin, zayıf da olsa belli bir anlamda bir siyasi topluluğu gerektirdiğini gösterir” (Smith, 2017, s. 24). Milli kimlik ve varoluş bakımından Kıbrıslı Türklerin zaman içerisinde farklı yollar izlemeleri de aynı minvalde değerlendirilebilir.

Ayrıca Kıbrıs'ın Koloni Yönetimi sürecinde yaşadıkları sonraki dönemler içerisinde ortaya çıkan sürecin temelini oluşturmaktadır. Sonrasında gerek EOKA kaynaklı gerek diğer sebeplerle ortaya çıkan çatışma ortamında ve akabinde 1974'e kadar varan süreçte

toplumlararası çatışmaların arka planında uzun bir birikim sürecinin olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle Kıbrıs'ta ortaya çıkan mevcut durumun anlaşılması bakımından kilit bir konumda olan İngiliz Koloni Yönetimi Dönemi'nin içeriği ve arkada bıraktıkları harabeyi iyi anlamak günümüzdeki siyasal ve buna bağlı olarak stratejik tartışmaların temelini oluşturmaktadır.

82 yıllık Sömürgecinin bu süre zarfından sömürgecilerden etkilenmemesini beklemek mümkün değildir. En basitinden bugün Kıbrıs'taki trafik anlayışı Britanya'da ve tüm sömürgelerinde olduğu gibi trafiğin soldan akışı, üçlü prizler, “Nescafe” ve “Sütlü Çay” kültürü 82 yıllık Koloninin en bariz etkilerinden bazılarıdır. Bu meseleyi kültürel emperyalizm bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bunların dışında gündelik hayat içerisinden, hukuk sistemine kadar aynı etkilere rastlamak olağandır. 82 yıllık sömürge dönemi özellikle “modernleşmenin” en uzun yüz yılının da yarısından fazlasını kapsayan dönemde adanın hâkimiyetinin tamamıyla İngilizlerde olması sonralarda yaşanacak olan olaylarda çok etkili olacaktır.

Sömürgeciliğin kökenlerinden emperyalizme kadar geçen süreçte halklar hiçbir zaman kendi kaderlerini tayin edememiştir. İşin özünde “hiçbir halk” kendi kaderini tayin edememiştir. Akdeniz'in doğusunda yer alan Kıbrıs'ta ise daha karmaşık daha kompleks bir yapı hakimdir. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu ada tabiri caizse Akdeniz'de bir uçak gemisi olarak stratejik anlamda önemli bir konuma sahipti ve hala daha bu konumu nedeniyle Kıbrıs uluslararası tartışmalara konu olabilmektedir. Aslında işin ironik kısmı da buradadır bu kadar “devletlerarası” bir mesele olan Kıbrıs'ta yalıtılmışlık ve hiçe sayılmışlık duyguları ile zedelenen Kıbrıslı Türklerin kolektif bilinci yanılsamalarla da boğuşmak zorunda kalmıştır.

Kıbrıslı Türkler hakkında yorumda bulanabilmek için sömürge yıllarının kalıntıları ile Kıbrıslı Türkler arasındaki bağı kurmalıyız. Bunun nedeni sömürgecilik yıllarından kalan kalıntıların sosyolojik ve bürokratik problemlere sebep olması ile açıklanabilir. Yapılması gereken yerine yapılmaması gerekeni söylemek daha makul olacaktır. Öncelikle Kıbrıslı Türkler üzerinde “eklenti” düşünceler yerine “özgün” düşüncelere ihtiyaç vardır.

Kuzey Kıbrıs'ta sorunların kalıcılığı ve kalıntıların (harabelerin) varlığı toplumsal anlamda Kıbrıslı Türkleri umutsuzluğa itmişken bunun temel nedenleri arasında statükoculuk, siyasal mekanizmanın kendi iç meselelerinde dahi yetersizliği, dış baskılar ve ambargolardır. Yıllardır süregelen bu olayların devam edişi modernitenin KKTC'de form değiştirmesine neden olmaktadır. Sömürge yıllarından kalan kalıntılar Kuzey Kıbrıs'ta da akışkan modern bir toplum

oluşmasına neden olmuştur. Bireyler kendi içsel dünyalarında kendini gerçekleştirme fırsatlarını iyi değerlendirirken toplumsal anlamda böyle bir bilinç mevcut değildir.

Çözüm sorunsallarının, siyasetin ve yönetim mekanizmalarının “lakayıtlığı” KKTC’de basit anlamda dahi bir şeyleri modernleştiremediği gibi yok da etmemiştir. Kıbrıslı Türklerin beklentilerinin yüksek oluşu ile ellerinde sahip oldukları değerler hiçbir zaman uyuşmamıştır. Bürokrasiden gündelik yaşama kadar her şeyi etkileyen politika geçmiş yılların birikimi ya da kalıntıları sebebiyle Kıbrıslı Türklere müphemlikten başka bir şey verememiştir. Kalıntıların yarattığı siyasal ve kamusal alanın daralmaları toplumsal anlamda kimi zaman melankolik bir duygunun açığa çıkmasına neden olmaktadır. Melankolinin ardında yatan nedeni bürokrasi ve topyekûn sistemin sistemsiz bir şekilde işlemesi ile açıklayabiliriz. Toplumsal gerçekliklerin neden olduğu bu ortam kalıntıların yarattığı siyasal ve kamusal alan bağlamında değerlendirilebilir. Sistemsizliğin neden olduğu bu melankolik durumda ortaya çıkan bir diğer mesele ise Öz’ün arayışı veya aranışıdır.

Sömürge yönetiminin kalıntıları bireylerin zihinlerinde düzen ve idare olarak yer etmiştir fakat bu düzen ve irade toplumsal yapıda kendine yer edinememiştir. Bu nedenle Öz’ün aranışında devam eden bu süreklilik toplumsal anlamda beklentiler silsilesi veya tatminsizlik olarak geri dönmektedir. Kalıntıların mevcut olduğu bir sistem sağlam temeller üzerine yeni “şeylerin” inşa edilmesi imkânsızdır. Kalıntıların yarattıklarından kurtulmak ancak ve ancak paradoks rejimlerin yani siyasal mekanizmanın radikal değişimler yaşamasıyla mümkündür.

Zygmunt Bauman’ın Retrotopya’da dediği gibi “toplumsal reform yolunda harcanan kolektif çabaların ortaklaşa paylaşılan mükâfatların yerini, rekabetin bireysel olarak temellük edilmiş ganimetleri almıştı” (Bauman, 2018b, s. 19). Kıbrıslı Türklerin hayatlarında böyle bir sorunsalı görmek olağandır. Kamusal anlamda işlerin yürümeışı ve agoradaki memnuniyetsizlik ortaklaşa çabaların yok olup, bireyselliğin temellük edişı ile açıklanabilir. Kolektif anlamda işbirliğinin müphemliğin yarattığı toplumsal sorunsallar sebebiyle yok oluşu, Kıbrıslı Türklerde nostaljinin gereğinden fazla tasavvur edilmesine neden olmuştur.

Son kez betimleyecek olursak eğer bugün prizlerden trafiğe kadar İngilizlerin “kültürel bağlamda” etkilerini görmek mümkündür fakat bireysel temellük bu kültürel kalıntılar ile birlikte yeni bir form şeklini alır. Bunun etkilerini Halil İncalcık bunu şöyle açıklamaktadır:

Kıbrıs’ta KKTC kurulduktan sonra ambargo ve başka kötü koşullarla Türkiye, İngiltere ve Avustralya’ya artan göç sonucu Türk nüfusu büyük ölçüde düşerken, Rum kesiminde nüfus artmıştır. Bu durum, uluslararası Kıbrıs sorunu çözüm tartışmalarında Türk tezi için ziyadesiyle

olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kıbrıs sorunu ortaya çıktığı andan itibaren Kıbrıslılar ve Türkiye, nüfus ve göç meselesine gerekli ilgiyi göstermişler midir? (İnalçık, , 2016b)

İnalçık'ın sorusuna yanıt olarak Kıbrıslı Türkler ve Türkiye Cumhuriyeti ağırlıklı olarak daha “önemli” gördükleri fakat ciddi kısımları atlayarak bu tarz sorunlarla pek ilgilenmemişlerdir. Beşeri Sermaye bağlamında kaliteli insan kaynağının Avrupa'ya ve diğer ülkelere göç etmeleri de bunun en bariz örneğidir. Bugün İngiliz idaresinin yaptıklarına duyulan saygı sonrasında oluşan atmosferin de bir eseridir. İngiliz Kültürünün değil de İngiliz Sömürgeciliğinin kalıntıları gelenek ve karşılıklı etkileşim bağlamında değerlendirilmelidir. Bunun nedeni gelenek denilen şeyin karşılıklı etkinin tersi olarak tanımlanabilir. Kıbrıs'ta sömürgeciliğin kalıntıları da geleneğin karşılıklı etkileşimi olarak değerlendirilmelidir. Kalıntıların yarattığı sözüm ona modern ortam daha yakın tarihin 20-30 yıl öncesinin modernitesini içselleştiremediğinden toplumsal bağlamda kalıntıların içerisindeki eseri görme arzusu hala daha etkindir.

KKTC'nin sorunlarının da bu kadar çok olmasının temel ve yegâne nedeni kalıntılar üzerine kurulu bir devlet olmasından ötürüdür. KKTC yönetim mekanizmasındaki aksaklıklar “kentleşememe”, “çağdaşlaşamama” ve “kurumsallaşamama” gibi sorunları tetiklediğinden nostaljiye duyulan özlem özellikle geçmişi bilen ve ilgilenen Kıbrıslı Türkler için mitleştirilmiş bir vaziyettir. Mitleşmenin verdiği ve getirdiği efsun geçmişten kopamamanın siyasi özne olabilmenin önündeki temel engellerden biridir.

Avrupa-merkezci denilen kavram Kıbrıs'ın tümü üzerinde son derece çok iyi bir şekilde çalışmıştır. Bugün bile Kıbrıs sorunu konusunda Avrupa da bu konuya GKRY üzerinden müdahil olmuştur. Kıbrıs'ta “çözüm çözümsüzlüktür” düşüncesi çözüme giden süreçte her ne kadar Anadolu kökenli bir kavram gibi gözüксе de Avrupa-merkezciğin en bariz göstergesidir. Kalıntılardan oluşan ve “kalıntılarla” yeni bir bina oluşturmaya çalışan KKTC'de Batının ve Birleşik Krallığın rolünün atlanılmaması lazım. Kıbrıslı Türkler üzerinde bürokrasiden toplumsal ve kişisel ilişkilere kadar etkili olan Britanya ortaya çıkan yapıda hissedilen eksikliğin ve umudun mimarıdır. Sömürgeciliğin ve sonrasındaki üsler kozu ile birlikte ortaya çıkan “emperyalist” düzen ile birlikte Kıbrıslı Türklerin düşünsel anlamdaki dünyaları da olabildiğince bunun etkisinin altında kalmıştır.

Kıbrıs'ta olanı ve biteni geçmişi ve de geleceği iyi anlayıp değerlendirebilmek adına toplumsal anlamda bahsi geçen bu sosyolojik tahayyül gücüne elzem derecede ihtiyaç vardır. Bunun nedeni gerek Türkiye Cumhuriyeti tarafından (gerek Britanya tarafından olması gereken

de aslında bu) gerek KKTC siyaseti tarafından makul ve mantıklı kalıcı sonuçlar elde edebilmek adına “sosyolojik tahayyül gücü” ve Kıbrıs hakkında makrodan mikroya doğru bir tarihsel okuma gereklidir. Eğer bu tahayyül gücü özveri ile birleşirse Kıbrıs’taki sorunların çözümü için bir gidiş yolu hazırlanabilir en azından Kıbrıslı Türklerin “özne olabilmesi” açısından büyük adımlar atılır.

Kaynakça

- Alasya, D. H. (1992). *Kıbrıs ve Rum - Yunan Emelleri*. Lefkoşa: K.K.T.C MİLLÎ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI.
- An, A. (1996). *Kıbrıs'ta İsyanlar ve Anayasal Temsiliyet Mücadelesi (1571-1948)*. Lefkoşa: Mez-Koop Yayınları .
- Arendt, H. (2018). *Totalitarizmin Kaynakları/2 Emperyalizm*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Baker, U. (2018). *Yüzeybilim Fragmanlar*. İstanbul: Birikim Kitapları-İletişim Yayınları.
- Başar, E. (2013). *Demografiye Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Başvekalet Müdevvenat Müdüriyeti . (1931). *DÜSTUR ÜÇÜNCÜ TERTİP* . İstanbul : Necmi İstikbal Matbaası .
- Bauman, Z. (2017). *Modernlik ve Müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Hayat*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Retrotopya*. (A. Karatay, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Beratlı, N. (2020). *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi* . Lefkoşa : Khora Yayınları .
- Bhambra, G. K. (2015). *Moderniteyi Yeniden Düşünmek / Postkolonayalizm ve Sosyolojik Tahayyül*. (Ö. İlyas, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birinci, E. M. (1997). *M. Necati Özkan (1899-1970)*. Lefkoşa : Necati Özkan Vakfı Yayınları .
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. (F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, & A. Sümer, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bozkurt Gazetesi . (1958, Haziran 20). *Bozkurt Gazetesi* , s. 1-4.
- Bozkurt Gazetesi . (1959, Nisan 5). *Ticarete Birlik* . *Bozkurt Gazetesi* .
- Bozkurt Gazetesi. (1957, Temmuz 15). *Makarios'un Müracaatı Britanya Hükümeti Tarafından Reddedildi*. *Bozkurt Gazetesi* .
- Bozkurt Gazetesi. (1957b, Aralık 5). *Vali Sir Hugh Foot Ziyaretlerine Başladı*. *Bozkurt Gazetesi*.
- Bozkurt Gazetesi. (1959, Şubat 18). *Bozkurt Gazetesi*.

- Braudel, F. (2020). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bryant, R. (2012). *Kıbrıs'ta Yerinden Olmak/Sivil ve Askeri Çatışmanın Sonuçları-Rapor 2- Hayat Hikayeleri: Kıbrıs Türk Toplumuna*. Oslo: Peace Research Institute Oslo.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Carr, E. H. (2002). *Tarih Nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, E. H. (2015). *Milliyetçilik ve Sonrası*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Crawshaw, N. (1978). *The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece*. London : Allen and Unwin.
- Davis, J. C. (2019). *İnsanın Hikayesi - Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*. (B. Bıçakçı, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Denktaş, R. R. (2008). *Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi*. İstanbul : Akdeniz Haber Ajansı Yayınları .
- Eden, A. (1960). *Full circle : the memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden*. London : Cassel .
- Egemen, S. (2006). *Kıbrıslı Türkler Arasında Siyasal Liderlik*. Lefkoşa: Ateş Matbaacılık .
- Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme - Başkaldırı ve Değişim*. (U. Coşkun, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Evre, B. (2004). *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi*. Lefkoşa : Işık Kitabevi Yayınları .
- Febvre, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*. (M. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Feridun, H. (2001). *Kıbrıs Türk Eğitiminin Tarihçesi*. -: -.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. (M. R. Ayas, Dü., B. Akarsu, & H. Batuhan, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gazetesi, B. (1959, Mart 2). *Bozkurt Gazetesi*.
- Gazetesi, B. (1960, Temmuz 2). *Bozkurt Gazetesi*.
- Gazioğlu, A. (2000b). *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Son İki Yıl - Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne*. Lefkoşa : Cyprep Yayınları .
- Gazioğlu, A. C. (2000). *Enosis Çemberinde Türkler*. Lefkoşa : CYREP (Cyprus Research and Publishing Centre) .
- Gellner, E. (1992). *Uluslar Ve Ulusçuluk*. (B. E. Behar, & G. G. Doğan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji - Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. (Ü. Y. Battal, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Glasneck, J. (2014). *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*. (A. Gelen, Çev.) Ankara: Onur Yayınları.
- Goody, J. (2019). *Tarih Hırsızlığı*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Green, A. A. (2015). *Kıbrıs - Tarihi ve Mevcut Durumunun Kısa Anlatısı*. (A. Çakıroğlu, Çev.) Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Grivas, G. (2012). *Hayatım*. (C. Foley, Dü., & C. Atay, Çev.) Lefkoşa: Khora Yayınları.
- Gürel, Ş. S. (2020). *Kıbrıs Tarihi*. Ankara : İmge Kitabevi .

- Hasgüler, M. (2018). *Kıbrıs - Siyasi El Kitabı ve Sözlüğü* . İstanbul : Alfa Basım Yayım .
- Heywood, A. (2017). *Siyaset*. (B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla, & H. Y. Başdemir, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hill, G. (2016). *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi (1571-1948)*. (N. C. Serbest, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2018). *Sanayi ve İmparatorluk*. (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Holton, R. (1999). *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*. (R. Keleş, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- İnalcık, H. (2016b). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kalın, İ. (2018). *Barbar, Modern, Medeni - Medeniyet Üzerine Notlar* . İstanbul : İnsan Yayınları.
- Katsudires, Y. (2014). *Kıbrıs Komünist Partisi Tarihi - Sömürgecilik, Sınıf ve Kıbrıs Solu*. (K. Eresen, Çev.) Lefkoşa: Khora Yayınları.
- Kızılyürek, N. (2001). *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler* . Lefkoşa : Işık Kitabevi Yayınları .
- Kızılyürek, N. (2016). *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi - Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma* . İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Kızılyürek, N. (2016). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs* . İstanbul : İletişim Yayınları .
- Lang, S. R. (1878). *Cyprus: Its History, Its Present Resources, and Future Prospects*. Cyprus : MacMillan .
- Library of Congress Federal Research Division . (1993). *Cyprus : a country study*. (E. Solsten, & Division, Dü) Washington D.C.
- Loomba, A. (2005). *Colonialism/ Postcolonialism*. London : Routledge - Taylor & Francis Group.
- Lukach, H. C., & Jardine, D. J. (2007). *Kıbrıs'ın El Kitabı*. (S. H.-A. Komiseri), Dü., & A. Çakıroğlu, Çev.) Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Luraghi, R. (2019). *Sömürgecilik Tarihi*. (A. Emeç, Çev.) İstanbul: E Yayınları.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*. (E. Usta, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mahmud, R. (1938, Temmuz 10). Kıbrıslıların Derdi. *Cumhuriyet Gazetesi* .
- Marcuse, H. (2020). *Olumsuzlamalar - Eleştirel Teori Denemeleri*. (A. Karaca, A. Öztürk, F. B. Tatlı, F. Yıldırım, H. Turan, M. Çetin, & T. Karaağaç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mavratsas, K. V. (2000). *Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs'taki Yönleri*. (Ö. Yıldırımboza, Çev.) Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Melzig, H. (2011). *Kemal Atatürk Osmanlı'nın Çöküşü Türkiye'nin Dirilişi*. (A. Arpad, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Memmi, A. (2009). *Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi*. (Ş. Süer, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
- Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül*. (Ö. Küçük, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Morgan, T. (2013). *İngilizlerin Kıbrıs'taki Tarihi Acısıyla Tatlısıyla Bir Ada*. (C. Atay, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Morin, E., & Kern, A. B. (2001). *Dünya Vatan*. (M. H. Kıraç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları .
- Nacak Gazetesi . (1959, Ekim 16). Sayın Türk Tüccarı . *Nacak Gazetesi* .
- Nacak Gazetesi . (1959, Temmuz 20). Türk Bakalları İçin . *Nacak Gazetesi* .
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Cilt I). (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası - Zamana Aykırı Bakışlar-2*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- O'Mailey, B., & Craig, I. (2012). *Kıbrıs Komplosu - Amerika, Casusluk ve İşgal*. (N. Çeper, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Orr, C. W. (2013). *İngiliz Egemenliği Altında Kıbrıs*. (A. Çakıroğlu, Çev.) Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun Son Nefesi* . İstanbul : Timaş Yayınları .
- Özgür, Ö. (tarih yok). *Yarın Geç Kalabiliriz* . Lefkoşa : İleri Basımevi (Off-Set).
- Parikiaki Gazetesi . (2018, Temmuz 21). Parikiaki: <http://www.parikiaki.com/2018/07/70-years-since-the-heroic-strike-of-the-miners-and-construction-workers-in-cyprus-in-1948/> adresinden alındı
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Perkins, A. (2013). *Siyaset*. (M. Z. Çıraklı, & Z. Tüysüz, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Poulantzas, N. (1980). *Faşizm ve Diktatörlük*. (A. İnsel, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Rappas, A. (2008). The Elusive Polity: Imagining and Contesting Colonial Authority. *Journal of Modern Greek Studies*, 363-397.
- Richter, H. A. (2011). *Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi 1878-2009*. (A. Çakıroğlu, Çev.) Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Riding, T. (2017). 'Making Bombay Island': land reclamation and geographical. *Journal of Historical Geography*, 27-39.
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Ritzer, G. (2020). *Küresel Dünya*. (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ross, S. R. (1914). Malaria in Cyprus and Greece . *Section of Epidemiology and State Medicine* , 107-118.
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat - Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schumpeter, J. (2018). *Emperyalizmlerin Sosyolojisi*. (C. Bico, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Servas, P. (1999). *Ortak Vatan*. (U. Irkad, Çev.) Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Simmel, G. (2010). *Tarih Felsefesinin Problemleri*. (G. Aytaç, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Simmel, G. (2020). *Harabe, kapı ve köprü kulp*. (A. Tümertekin, & N. Ülner, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Smith, A. D. (2017). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sonyel, S. R. (1995, Nisan). İNGİLİZ YÖNETİMİNDE KIBRISLI TÜRKLERİN VARLIK SAVAŞIMI (1878-1960). *Belleten*, 133-187.
- Stelya, N. (2013). *İstenmeyen Bebek Kıbrıs Cumhuriyeti - Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Yeniden Okumak, Kıbrıslı Türk Basını, EOKA ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1955-1959)*. İstanbul : Kalkedon Yayınları .
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Yayınları.
- Tahsin, A. H. (2000). *Bir Sese Hasret*. Lefkoşa : Galeri Kültür Yayınları .
- The Cyprus Blue Book-1946*. (1948). Nicosia : The Government Printing Office.
- The Cyprus Gazetta . (1948, June 11). *Committee on Turkish Affairs*. Nicosia .
- The Cyprus Gazetta. (1947). *10th November 1946*. Nicosia, Cyprus: The Government Printing Office.
- The Cyprus Gazette. (1942, January 22nd). *Message by His Excellency the Governor*. Cyprus.
- The Times . (1956, Mart 14). *Effects of Radio Jamming* .
- Thompson, E. P. (2015). *Teorinin Sefaleti Hatalı Bir Devridaim Makinesi*. (A. F. Yıldırım, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Wallerstein, I. (2018). *Dünya-Sistemleri Analizi [Bir Giriş]*. (E. Abadoğlu, & N. Ersoy, Çev.) İstanbul: bgst Yayınları.
- Weber, M. (2018). *Ekonomi ve Toplum* (Cilt I). (L. Boyacı, Çev.) İstanbul: Yarin Yayıncılık.
- Wells, H. G. (2020). *Tüm Savaşları Bitirecek Savaş*. (Z. N. Kaynar, Çev.) İstanbul: İthaki yayınları.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2020). *Kısa Dünya Tarihi*. (S. Çağlayan, Çev.) İstanbul: İş Banksı Kültür Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2017). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*. (D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Wolf, E. R. (2019). *Avrupa ve Tarihsiz Halklar*. (H. Çalışkan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Xypolia, I. (2016). From Mare Nostrum to Insula Nostra: British Colonial Cyprus and the Italian Imperial Threat. *The Round Table/The Commonwealth Journal of International Affairs*(105), 287-296.
- Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm - Tarihsel Bir Giriş*. (B. T. Köprülü, & S. Şen, Çev.) Ankara: Matbu Yayıncılık.